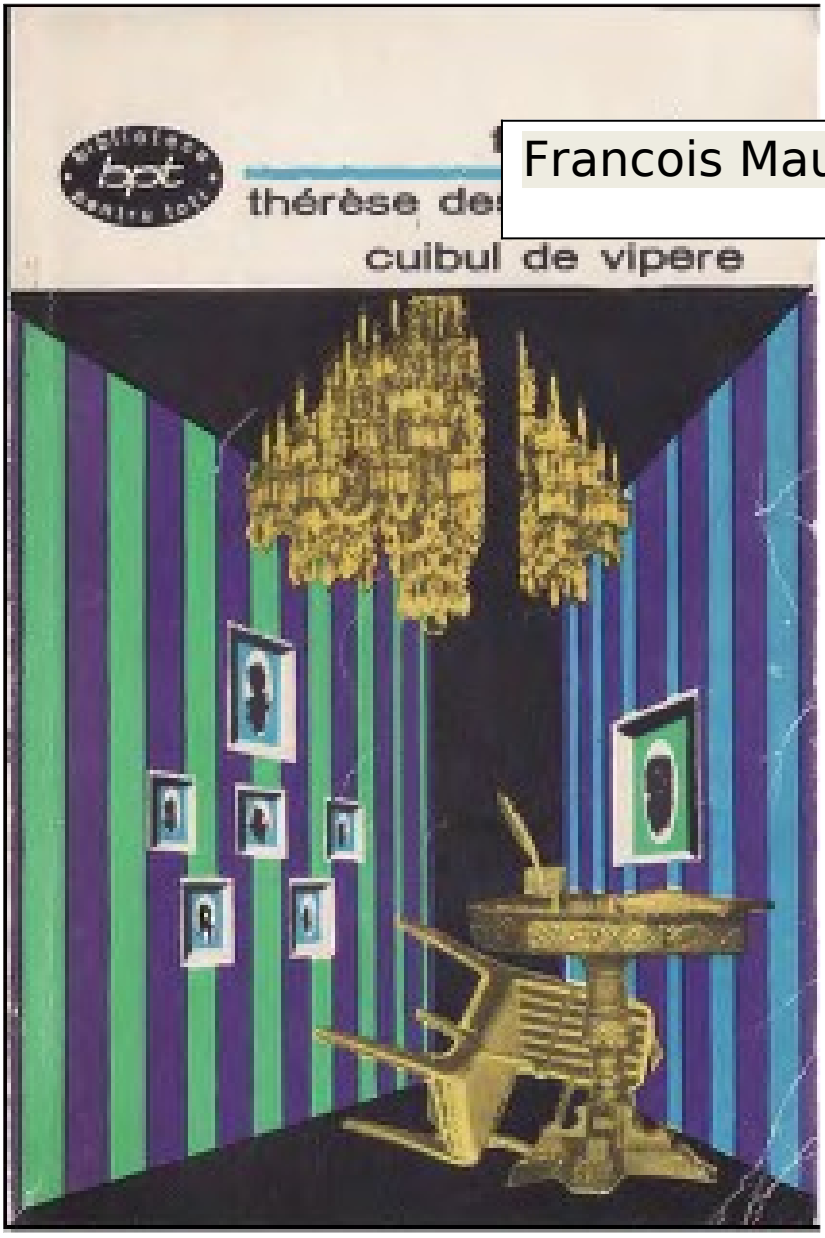

Francois Mauriac

Francois Mauriac

Cuibul de vipere

„... Dumnezeule, ţine seamă de faptul că nu ne înţelegem noi înşine şi că nu ştim ce vrem şi că ne îndepărtăm ia nesfţrşit de ceea ce dorim.*

SFANTA THRSE D'AVILA

în pofida josniciei sale, doresc ca acest duşman al semenilor săi, acest suflet ros de ură şi' de zgârcenie să vă trezească milă, să vă încălzească inima. De-a lungul vieţii sale cenuşii, patimi întristătoare îi ascund lumina, foarte apropiată, din care, câteodată, o rază îl atinge, e gata să-l pătrundă / patimile sale... înainte de toate însă îl împiedică s-o vadă creştinii mediocri, care-l pândesc şi pe care el însuşi îi chinuie. Câţi dintre noi nu descurajează astfel pe cel ce păcătuieşte, îndepărtându-l de la un adevăr, care, trecut prin cugetul lor, îşi pierde strălucirea!

Nu, nu banii îi îndrăgea acest avar, nu de răzbunare era înfometat acest om îngrozitor. Obiectul adevărat al iubirii sale îl veţi cunoaşte dacă veţi avea forţa şi curajul de a-l asculta până la ultima mărturisire, întreruptă de moarte...

I

Vei fi mirată când vei descoperi această scrisoare în casa mea de bani, deas-upra unui pachet de acţiuni. Poate că ar fi fost mai bine dacă aş fi încredinţat-o notarului, care ţi-ar fi înmânat-o după moartea mea, sau dacă aş fi lăsat-o în sertarul de la birou, – primul pe care copiii îl vor forţa înainte ca trupul meu să se fi răcit. Dar, vezi, ani şi ani de zile m-am tot gândit la scrisoarea asta, mi-am închipuit-o mereu în nopţile mele albe, ieşind la iveală pe raftul casei de hani, al unei case de bani goale şi 111 care nu s-ar fi aflat nimic altceva decât răzbunarea aceasta, pusă la cale timp de aproape o jumătate de secol. Nu-ţi fie teamă; de altfel, eşti de pe-acum liniştită. „Acţiunile sunt acolo.” Parcă îţi aud ţipătul, răzbătând încă din vestibul, la întoarcerea de la bancă. Da, voalul tău de doliu nu te va împiedica să strigi copiilor: „Acţiunile sunt acolo”.

Eram aproape hotărât să nu le las acolo şi-mi luasem toate măsurile. Dacă aş fi vrut, nu v-ar mai fi rămas nimic, afară de casă şi de terenuri. Aţi avut norocul ’că am dat uitării ura mea. Am crezut mult timp că tot ceea ce fusese mai viu în mine era ura. Şi iată că, astăzi cel puţin, n-o mai simt. Bătrânul de acum cu greu şi-l poate închipui pe bolnavul furios ide odinioară petrecându-şi nopţile, nu urzind răzbunarea (această bombă cu întârziere era pregătită cu o migală de care eram mândru), ci căutând posibilitatea de a se bucura de ea. Aş fi vrut să trăiesc atât cât să pot vedea mutrele voastre la întoarcerea de la bancă. Aveam de gând să nu-ţi dau prea curând procura pentru a deschide casa de bani, să ţi-o dau destul de târziu ca să am această din urmă bucurie de-a auzi întrebările voastre disperate: „Unde sunt acţiunile?” Mi se părea atunci că cea mai cumplită agonie nu va izbuti să-îmi fure o asemenea plăcere. Da, am fost în stare de asemenea calcule. Cum am ajuns aici, eu care nu eram un monstru?

E ora patru, şi tava cu dejunul meu, farfuriile murdare în care roiesc muşte mai zac încă pe masă. Degeaba am

sunat. La ţară soneriile nu funcţionează niciodată. Aştept, fără să-mi pierd răbdarea, în camera în care am dormit când eram copil şi în care cu siguranţă voi muri. Atunci, primul gând al fiicei noastre Genevieve va fi să ceară camera pentru copii. Ocup singur camera cea mai mare, cea mai luminoasă. Recunoaşteţi că am vrut să i-o cedez Genevievei şi că aş fi făcut-o, dacă n-ar fi fost doctorul Lacaze, care se teme, pentru bronhiile mele, de umezeala de la parter. Fără îndoială că aş fi consimţit, dar cu atâta necaz, încât e foarte bine că am fost împiedicat. (Toată viaţa am făcut sacrificii a căror amintire mă otrăvea, hrănind, îngrăşând acel soi de venin care devine mai puternic o dată cu trecerea timpului.)

Veşnicul meu chef de ceartă e o moştenire de familie. Tatăl meu, am auzit-o deseori pe marna povestind, era certat cu părinţii lui, care, la rândul lor, au murit fără să-şi fi revăzut fiica, pe care o alungaseră cu treizeci de ani mai înainte (din ea se trag verii aceia din Marsilia, pe care noi nici nu-i cu. Noaştem). N-am ştiut niciodată de ce au existat aceste zâzanii, dar aveam încredere în ura înaintaşilor noştri; chiar şi astăzi, dacă i-aş întâlni, aş întoarce spatele oricăruia dintre verişorii aceia din Marsilia. Se poate întâmpla să nu-ţi mai vezi rudele depărtate; nu-i însă acelaşi lucru cu copiii, cu soţia. Desigur, familii unite există; dar când te gândeşti lanumărul căsniciilor în care două fiinţe se întăritä, se scârbesc una de alta la aceeaşi masă, în aceeaşi baie, sub aceeaşi plapumă, e extraordinar cât de puţini divorţează. Se urăsc şi nu pot fugi departe una de alta în fundul acestor case…

De unde o asemenea febră a scrisului, care mă cuprinde azi, la aniversarea zilei mele de naştere? împlinesc şaizeci şi opt de ani şi numai eu singur o ştiu. Genevieve, Hubert, copiii lor, întotdeauna şi-au primit, de fiecare aniversare, torta, lumânărelele, florile. Dacă de ani de zile nu-ţi dăruiesc nimic de ziua ta, să nu-ţi închipui că uit; o fac ca să mă răzbun. Ajunge… Ultimul buchet pe care l-am primit de ziua mea, sărmana maică-mea l-a cules cu mâinile ei

tremurânde; se târâse pentru ultima dată până în aleea trandafirilor, cu toate că suferea de inimă.

Unde rămăsesem? Da, te întrebi de ce această subită furie a scrisului, „furie”, chiar ăsta e cuvântul. Îţi poţi da seama de ea după scrisul meu, după literele aplecate în aceeaşi direcţie, ca pinii de către vântul de vest. Ascultă: ţi-am vorbit mai întâi de-o răzbunare îndelung plănuită şi la care renunţ. Totuşi există ceva în tine, ceva din tine, ce trebuie înfrânt, e tăcerea ta. Ah! înţelege-mă: eşti bună de gură, poţi discuta ore întregi, cu *Cazau* despre păsările din curte sau despre grădina de zarzavat. Cu copiii, chiar cu cei mai mici, flecăreşti şi te îndobitoceşti zile întregi. Ah! Prânzurile acelea, de la care plecam năuc, frământat de afacerile, de grijile mele, despre care nu. Puteam vorbi nimănui... Mai ales începând cu procesul Villenave, când am devenit deodată, cum se spune în limbaj gazetăresc, un mare avocat la Curtea ou juri. Cu cât eram mai pornit să cred în însemnătatea mea, cu atât mai mult îmi dădeai sentimentul nimicniciei mele... Dar nu, nu despre asta-i vorba, pe-un alt soi de tăcere, vreau să mă răzbun.: tăcerea încăpăţânată cu care ai împresurat căsnicia noastră, neînţelegerea noastră profundă. De câte ori, la teatru sau citind un roman, nu m-am întrebat dacă există în viaţă amante sau soţii care fax: „scene”, care îşi deschid sufletul, care îşi găsesc o alinare explicându-se!

în timpul acestor patruzeci de ani, în care am suferit unul alături de altul, ai fost, în stare să, ocoleşti orice vorbă pornită din inimă, ai curmat orice încăput de discuţie.

Mult timp am crezut că o făceai dinadins, că e vorba de o idee preconceputâ, al cărei fir îmi scapă, până în ziua când am înţeles că, pur şi simplu, mă ignorai. Eram atât de în afara preocupărilor tale, încât te fereai 1111 din groază, ci din plictiseală. Aveai abilitatea" să mă ghiceşti, să mă simţi de departe; şi dacă te luam prin surprindere, ştiai să scapi uşor, sau mă mângâiai pe obraz, mă sărutai şi fugeai.

M-aş putea teme, fără îndoială, că ai să rupi scrisoarea după ce vei fi citit primele rânduri. Nu, n-ai s-o faci, pentru

că de câteva luni te uimesc, te pun pe gânduri. Oricât de puţin te uiţi la mine, n-ai observat o schimbare în felul meu de-a fi? Da, de data aceasta am încredere că nu-mi vei scăpa. Vreau să ştii, vreau să ştiţi, tu, fiul tău, fiica ta, ginerele tău, nepoţii tăi, cine era omul care trăia singur, faţă în faţă cu grupul * vostru compact, avocatul peste măsură de obosit, care trebuia cruţat pentru că el avea în mână banii, dar care părea să sufere pe-o altă planetă. În care planetă? N-ai vrut niciodată să te duci s-o vezi. Caimează-te: nu e vorba aici nioi de necrologul meu, scris dinainte de mine însumi, nici de un rechizitoriu împotriva voastră. Trăsătura dominantă a firii mele, şi care ar fi impresionat pe oricare altă femeie în afară -de tine, e o luciditate îngrozitoare.

Iscusinţa de-a te autoamăgi, care ajută majorităţii oamenilor să trăiască, mi-a lipsit totdeauna. N-am încercat niciodată un sentiment josnic, fără să-îmi fi dat seama de el...

A trebuit să mă întrerup... nimeni n-aducea lampa; nimeni nu venea să închidă obloanele. Priveam acoperitul cramelor ale căror ţigle erau viu colorate, ca florile sau gâtlejul păsărelelor. Auzeam sturzii în iedera căţărată pe plop, zgomotul unui butoi rostogolit. Aveam norocul să pot aştepta moartea în unicul loc din lume în care totul rămâne aidoma amintirilor. Numai huruitul motorului înlocuieşte scârţâitul noriei\ pe care-o învârtea altădată măgăriţa. (Mai e şi îngrozitorul avion poştal, care anunţă ora gustării de după masă şi murdăreşte cerul.)

Nu le e dat multor oameni să regăsească în realitate, cu propriii lor ochi, această lume, pe care cei mai mulţi n-o descoperă decât în ei înşişi, când au curajul şi răbdarea să-şi aducă aminte. Pun mâna pe ipi-ept, îmi palpez inima. Privesc dulapul cu oglindă, mi care se găsesc, într-un colţ, seringa Pravaz, fiola de nitrit de amil, tot ce-ar fi necesar în caz de criza. M-ar auzi cineva oare dacă aş striga? Toţi pretind că nu e altceva decât o falsă anginâ pectorală; puţin le pasă dacă sunt convins sau nu de acest lucru, ţin

mai mult s-o creadă ei înşişi, ca să doarmă liniştiţi. Acum respir. Simt parcă o mână care mi-ar apăsa umărul stâng, ţintuindu-l într-o poziţie anormală, aşa cum ar face cineva care ar vrea să nu-l uit. Pe mine moartea nu mă va lua prin surprindere. De mulţi ani îmi dă târcoale, o aud, îi simt răsuflarea; e răbdătoare cu mine, pentru că n-o înfrunt şi mă supun disciplinei pe care o impune apropierea ei. Îmi sfârşesc viaţa în halat, cu ceremonialul celor grav bolnavi, incurabili, înfundat în fotoliul cu pefnuţe în care mama şi-a aşteptat sfârşitul; aşezat, ca şi ea, lângă o măsuţă plină de doctorii, nebărbierit, mirosind urât, sclavul mai multor manii dezgustătoare. Să nu vă închipuiţi însă că aţi scăpat; de la o criză la alta mă simt din nou în putere. Notarul Bourru, care mă credea mort, mă vede din nou apărând, şi ore întregi, în pivniţele instituţiilor de credit, am puterea să tai eu însumi cupoanele.

Trebuie să mai trăiesc destul de mult timp pentru a sfârşi această spovedanie, pentru a te obliga în sfârşit să mă asculţi, tu care, ani de zile, cât am împărţit acelaşi pat, nu uitai niciodată să-mi spui, seara, îndată ce mă apropiam de tine: „Pic de somn, dorm de pe-acum, dorm…”

îndepărtai astfel mult mai puţin mângâierile decât cuvintele mele.

E adevărat că nenorocirea noastră a început o dată cu discuţiile acelea nesfârşite, de care ne lăsam furaţi oând eram tineri căsătoriţi. Doi copii: eu aveam douăzeci şi trei de ani, tu optsprezece; şi poate că dragostea pălea în faţa unor asemenea destăinuiri, a elanului unei dăruiri totale. Ca î. N prieteniile din copilărie, făcusem jurământ să ne spunem totul. Eu care aveam atât de puţine să-ţi mărturisesc, încât eram silit să înfrumuseţez nişte aventuri mărunte, nu mă îndoiam că şi tu erai tot atât de nevinovată ca şi mine; nici nu-mi închipuiam că ai fi putut rosti vreodată un alt nume de băiat înaintea numelui meu; n-o credeam până în seara…

Ne aflam în această cameră în care îţi scriu astăzi. Tapetul de pe pereţi a fost schimbat; dar mobilele de

mahon au rămas în acelaşi loc, paharul de apă, de culoarea opalului, se afla pe masă, alături de ser-, viciul acela de ceai câştigat la loterie. Luna strălucitoare lumina covoraşul de trestie. Vântul de sud, ce străbate landele, aducea până la patul nostru mirosul unui incendiu.

Prietenul acela, Rodolphe, de care mi-ai vorbit adeseori şi întotdeauna pe întuneric, ca şi cum fantoma lui ar fi trebuit să fie prezentă între noi, în clipele noastre de cea mai profundă armonie, i-ai pronunţat din nou numele în seara aceea – ai uitat? Dar asta nu-ţi era de ajuns.

— Există lucruri, dragul meu, pe care ar fi trebuit să ţi le spun înaintea logodnei. Îmi pare rău că nu ţi le-am mărturisit. A!… Nimic grav, linişteşte-te…

Nu eram neliniştit şi n-am făcut nimic pentru a te îndemna la destăinuiri. Dar tu le risipeai cu o plăcere care la început m-a stingherit. Nu te mustra cugetul, nu te supuneai unui sentiment de delicateţe faţă de mine, cum mi-o spuneai, şi cum, de ’altfel, tu o credeai.

Nu, te tăvaleai într-o dulce amintire, nu te mai puteai stăpâni. Poate că presimţeai o ameninţare împotriva fericirii noastre; dar amintirea era mai puternică decât tine. Voinţa ta nu mai putea împiedica umbra acestui Rodolphe să plutească în jurul patului nostru.

Să nu crezi cumva că nefericirea noastră s. E trage – din gelozie. Eu, care mai târziu am ajuns să fiu teribil de gelos, nu simţeam nimic care să amintească de o asemenea patimă în noaptea de vară de care-ţi vorbesc, o noapte din anul ’85, când mi-ai mărturisit că, la Aix, în timpul vacanţei ai fost logodită cu băiatul acela necunoscut.

Când mă gândesc că abia după patruzeci şi cinci de ani mi-e dat să am cu tine o explicaţie în privinţa aceasta! Vei citi oare scrisoarea mea? Te interesează atât de puţin toate astea! Tot ce e în legătură cu persoana mea te plictiseşte. Chiar şi copiii te împiedicau să mă vezi şi să mă auzi; dar de când au apărut şi nepoţii… Atâta pagubă! îmi încerc norocul pentru ultima oară. Poate că, mort, voi avea asupra ta o putere mai mare decât viu. Cel puţin în primele zile. Câteva

săptămâni voi recăpăta un loc în viaţa ta. Dacă n-ar fi decât din datorie, vei citi paginile acestea până la capăt; simt nevoia s-o cred. O cred.

II

Nu, în timp ce te destăinuiai, nu încercam nici un sentiment de gelozie. Cum să te fac să înţelegi ceea ce se distrugea în mine? Fusesem unicul copil al văduvei pe care ai cunoscut-o, sau mai bine zis lângă care ai trăit mulţi ani fără a o cunoaşte. Dar, cu siguranţă, chiar dacă te-ar fi interesat, ţi-ar fi fost greu să înţelegi ce însemna legătura dintre două fiinţe, mamă şi fiu, tu, părticică a unei familii burgheze puternice şi numeroase, ierarhizată, organizată. Nu, nu ţi-ai putea închipui câtă grijă poate avea văduva unui funcţionar modest, şef de serviciu la

Prefectură, pentru un fiu care reprezintă tot ce i-a mai rămas pe lume. Succesele mele la şcoală o umpleau de mândrie. Ele reprezentau şi singura mea bucurie. În vremea aceea nu mă îndoiam că eram foarte săraci. Ca să mă conving, era de ajuns să văd viaţa noastră strâmtorată, cumpătarea din care mama făcuse lege. Desigur, nu-mi lipsea nimic. Azi îmi dau seama cât eram de răsfăţat. Fermele mamei de la Hosteins ne asigurau o masă ieftină şi aş fi fost extrem de mirat dacă mi s-ar fi spus că era foarte rafinată. Găinuşele îngrăşate cu mei, iepurii, pateurile cu, sitari nu trezeau în mine nicio idee de lux. Auzisem întotdeauna spunându-se că terenurile acelea nu aduceau decât un venit modest. Şi, de fapt, când mama le moştenise, erau nişte întinderi neroditoare, unde bunicul, de copil, dusese el însuşi turmele la păscut. Dar nu ştiam că prima grijă a părinţilor mei fusese să le însămânţeze şi că la douăzeci şi unu de ani voi fi proprietarul a două mii de hectare de pădure tânără, care furnizau de pe-atunci lemn de mină., Mama economisea şi din veniturile ei modeste. În timp ce trăia încă tatăl meu, rupându-şi pâinea de la gură, cumpăraseră proprietatea din Calese (patruzeci

I de mii de franci, via pe care n-aş da-o din mână nici (pentru un milion!). Locuiam în strada Sfânta Ecaterina,

la etajul al treilea al unei case ce ne aparţinea (casa fusese zestrea tatei, împreună cu nişte terenuri virane). De două ori pe săptămână sosea un coş de la ţară: mama intra foarte rar la măcelar. Trăiam cu ideea fixă a Şcolii Normale, unde voiam să mă înscriu. Mama se zbatea să mă scoată la aer joia şi duminica. Nu semănăm de fel cu acei copii care sunt întotdeauna primii în clasă, având aerul că nu le e de loc greu. Eram un „tocilar" şi mă mândream: un tocilar, şi-atât. Nu-mi amintesc ca la liceu să fi avut cea mai mică plăcere studiindu-l pe Vergiliu sau pe

Racine. Totul nu era decât materie de învăţătură. Din operele otftenirii alegeam pe acelea care erau înscrise în program, singurele care aveau importanţă în ochii mei, şi scriam despre ele ceea ce trebuie să scrii ca să placi examinatorilor, adică ceea ce fusese deja spus şi scris de generaţii întregi de normalişti. Eu eram idiotul ăsta, şi-aş fi rămas poate la fel fără hemoptizia ce-a îngrozit-o pe mama şi care, două luni înain-" tea concursului de admitere la Şcoala Normală, m-a silit să părăsesc totul. Era tributul dat unei copilării prea cufundate în studii, a unei adolescenţe nesănătoase; un băiat în plină creştere nu trăieşte nepedepsit, aplecat asupra unei mese, până la o -oră târzie din noapte, cu umerii aduşi, dispreţuind orice exerciţiu fizic.

Te plictisesc? Mi-e teamă că te plictisesc. Nu. Sări însă niciun rând. Fii sigură că mă mulţumesc numai cu ceea ce e strict necesar: drama celor două vieţi ale noastre zăcea ascunsă în evenimentele acelea, pe care nu le-ai cunoscut sau pe care le-ai uitat.

De altfel, vezi de pe-acum, din primele pagini, că nu mă voi cruţa. Ai cu ce să-ţi aţâţi ura... Nu, nu protesta: imediat ce te gândeşti la mine, duşmănia ta se înteţeşte.

Mi-e teamă totuşi că sunt nedrept faţă de băiatul acela plăpând de atunci, aplecat peste dicţionarele sale. Când citesc amintirile din copilărie ale altora, când văd paradisul spre care se întorc cu toţii, mă întreb cu nelinişte adâncă: „Şi eu? De ce pustiul acesta chiar dela începutul vieţii

mele? Poate că nu mai ţin minte ceea ce alţii îşi amintesc; poate că am cunoscut aceeaşi vrajă…” Din păcate, nu zăresc nimic altceva decât o crâncenă îndârjire, decât lupta pentru primul loc, decât rivalitatea plină de ură cu un anume Henoch şi un anume Rodrigue. Din instinct respingeam orice simpatie. Îmi amintesc că prestigiul succeselor şi până şi arţagul meu atrăgeau pe câte unii. Eram un copil îngrozitor faţă de cei ce pretindeau că mă iubesc. Mi-era groază de „sentimente*1.

Dacă aş fi scriitor, n-aş putea scoate din toată viaţa mea de licean o singură pagină înduioşătoare. Stai… un singur lucru, totuşi, o nimica toată. Mi se întâmpla câteodată să mă conving că tata, de care abia îmi aminteam, nu murise, că un concurs de împrejurări stranii îl făcuseră să dispară. La întoarcerea de la liceu, urcam strada Sfânta Ecaterina, alergând prin mijlocul ei, strecurându-mă printre trăsuri, căci înghesuiala de pe trotuare m-ar fi oprit din goană. Suiam scara câte patru trepte deodată. Mama cârpea rufăria lângă fereastră. Fotografia tatei atârna în acelaşi loc, la dreapta patului. Mă lăsam îmbrăţişat de mama, de-abia îi răspundeam şi deschideam imediat cărţile.

După hemoptizia care mi-a schimbat destinul s-au scurs luni sinistre în vila aceea de la Arcachon, unde prăbuşirea sănătăţii punea capăt ambiţiilor mele universitare. Mama, sărmana, mă enerva, deoarece pentru ea asemenea ambiţii n-aveau nicio importanţă şi mi se părea că-i pasă prea puţin de viitorul meu. În fiecare zi trăia în aşteptarea „orei termometrului”. Toată durerea şi toată bucuria ei atârnau de cât cântăream în fiecare săptămână. Eu, care m-am chinuit mai târziu atâta din cauză că, atunci când eram suferind, boala mea nu interesa pe nimeni, recunosc că am fost pedepsit pe drept pentru purtarea mea aspră, nepotolită de băiat răsfăţat.

O dată cu primele zile frumoase „am fost mai tare ca boala”, cum zicea mama. Am renăscut, în sensul strict al cuvântului. Am devenit mai lat în spate, mai puternic. Trupul, ce suferise atâta din cauza regimului la care-l

supusesem, înflorise în pădurea acum uscată, plină de grozamă şi de pomişoară de pe vremea când Arcachon nu era decât un sat.

Am aflat tot atunci de la mama că nu trebuie să mă îngrijoreze viitorul. Aveam o avere frumoasă, care creştea an de an. Nimic nu mă grăbea; mai ales că, fără îndoială, urma să fiu scutit de serviciul militar. Eram un bun vorbitor, şi această calitate impresionase pe toţi profesorii mei. Mama voia să urmez dreptul şi nu se îndoia că, fără să mă obosesc prea mult, aş putea deveni uşor un mare avocat, afară de cazul că m-ar atrage politica… Vorbea, vorbea, îmi dezvăluia dintr-o dată toate planurile. Iar eu o ascultam îmbufnat, cu duşmănie, cu privirea îndreptată spre fereastră.

începusem sa fac pe craiul. Mama mă urmărea cu o indulgenţă temătoare. Am văzut mai târziu, trăind printre ai tăi, importanţa pe care asemenea apucături o capătă într-o familie religioasă. Mama, însă, se gândea numai la ceea ce mi-ar fi putut primejdui sănătatea. Când şi-a dat seama că nu abuzam de asemenea escapade, a închis ochii asupra ieşirilor mele nocturne, cu condiţia să fiu înapoi la miezul nopţii. Nu, nu-ţi fie teamă, n-am să-ţi povestesc aventurile mele de-atunci! Ştiu că ţi-e groază de asemenea lucruri şi, de altfel, erau nişte aventuri atât de mărunte!

Eram de pe-atunci destul de necăjit din cauza lor. Sufeream. Sufeream că aveam atât de puţin farmec, încât nici tinereţea nu mă ajuta cu nimic. Nu pentru că eram urât, aşa cred. Trăsăturile mele sunt „regulate”; şi Genevieve, care seamănă perfect cu mine, a fost o fată frumoasă. Dar aparţineam acelei specii de fiinţe despre care se spune că n-are tinereţe: an adolescent posomorit, fără prospeţime. Numai privindu-mă, oamenii îngheţau. Cu cât îmi dădeam seama mai bine de asta, cu atât deveneam mai ţeapăn. N-am ştiut niciodată să mă îmbrac, să-mi aleg o cravată, să-i fac nodul. N-am ştiut niciodată să-mi dau drumul, să râd, să fac pe nebunul. Era de neînchipuit că m-aş fi putut alătura miei bande vesele: aparţineam acelui soi

de oameni care prin prezenţa lor ratează totul. De altfel, susceptibil, îmi era cu neputinţă să suport cea mai uşoară zeflemea. În schimb, când voiam să glumesc, aplicam altora, fără să vreau, lovituri pe care nu mi le iertau niciodată, îi ridiculizam, ţinteam defectul ce trebuia trecut sub tăcere. Cu femeile, din timiditate şi din orgoliu, foloseam un ton superior şi doctoral, pe care ele nu-l pot suferi. Nu ştiam să le observ rochiile. Cu cât simţeam că le displac, cu atât accentuam tot ceea ce în mine le provoca repulsie. Tinereţea mea n-a fost altceva decât o sinucidere prelungită. Mă grăbeam să devin antipatic dinadins, de teamă că voi displace în mod firesc.

Pe drept sau pe nedrept, o învinovăţeam pe mama de ceea ce ajunsesem. Mi se părea că ispăşesc nenorocul de-a fi fost, din copilărie, prea alintat, ţinut sub pulpană, slujit... Pe atunci m-am purtat faţă de ea îngrozitor de aspru. O învinuiam că mă iubeşte prea mult. Nu-i iertam că mă copleşeşte cu ceea ce numai ea, singura în lume, era în stare să-mi dăruiască, cu ceea ce n-am mai cunoscut niciodată decât din partea ei. Lartă-mă că revin iarăşi, dar numai în gândul acesta găsesc puterea de-a suporta izolarea în care mă laşi. E drept, trebuie să plătesc. Sărmana femeie, adormită în veci de atâţia ani, a cărei amintire mai supravieţuieşte doar în inima obosită a bătrânului de acum, cât ar fi suferit dacă ar fi prevăzut cum o va răzbuna destinul!

, Da, eram înfiorător: în mica sufragerie din vilă, sub lampa ce ne lumina la masă, nu răspundeam decât monosilabic întrebărilor ei timide; sau mă înfuriam cu brutalitate la cel mai mic pretext şi chiar fără motiv.

Ea nu încerca să înţeleagă; nu cerceta cauzele izbucnirilor mele furioase; le îndura cum înduri mânia lui Dumnezeu: „Boala e de vină, spunea ea, trebuie să-şi descarce nervii...” Adăuga că e prea neştiutoare pentru a mă înţelege: „Recunosc că o bătrână ca mine nu e o tovarăşă prea plăcută pentru un băiat de vârsta ta...” Ea, care era atât de econoamă, ca să nu spun zgâr. Cită, îmi

dădea mai mulţi bani decât îi ceream, mă îndemna să-i cheltuiesc, îmi aducea de la Bordeaux cravate caraghioase, pe care nu voiam să le port.

Ne împrietenisem cu nişte vecini şi făceam curte fetei lor, dar nu pentru că-mi plăcea. Deoarece fata stătea iarna la Arcachon pentru a-şi îngriji sănătatea, mama era cuprinsă de panică la gândul că m-aş putea molipsi sau se temea să n-o compromit şi să mă căsătoresc fără voia mea. Sunt sigur azi că m-am agăţat, de altfel în zadar, de această cucerire pentru a o nelinişti pe maică-mea.

Ne-am întors la Bordeaux după o absenţă de un an. Ne mutasem. Mama cumpărase o casă mare pe bulevard, dar nu-mi spusese nimic, pentru a-mi pregăti o surpriză. Am încremenit de mirare când un valet ne-a deschis uşa. Primul etaj era al meu. Totul părea nou. Uluit în sinea mea de luxul care, cred acum, trebuie să fi fost de-un îngrozitor prost gust, am fost în stare să fiu crud, să nu fac decât critici şi să mă arăt îngrijorat de banii cheltuiţi.

Atunci, mama, triumfătoare, îmi dădu socoteala, pe care, de altfel, nu mi-o datora (căci cea mai mare parte a averii provenea de la familia ei;. Cincizeci de mii de franci rentă, fără a mai pune la socoteală vânzarea lemnelor din pădure, constituiau în vremea aceea, şi mai ales în provincie, o avere „frumuşică’1, de care orice alt tânăr s-ar fi folosit pentru a-şi croi drum, pentru a se ridica până la cea mai înaltă treapta a societăţii. Ambiţia nu-mi lipsea; dar mi-ar fi fost foarte greu să le ascund colegilor de la Facultatea de drept sentimentele mele duşmănoase.

Aproape toţi erau băieţi de familie bună, crescuţi la iezuiţi şi cărora eu, licean şi nepot de păstor, nu le iertam sentimentul îngrozitor de invidie pe care mi-l inspira felul lor de-a se purta, cu toate că, spiritual, îmi apăreau inferiori. Să invidiezi fiinţe pe care le dispreţuieşti, o asemenea patimă ruşinoasă îţi poate otrăvi toată viaţa.

îi invidiam şi-i dispreţuiam; şi aroganţa lor (poate închipuită) îmi aţâţa şi mai mult ura. Aveam o asemenea fire, că nu mă gândeam nicio clipă să le devin simpatic şi

treceam în fiecare zi şi mai mult de partea adversarilor lor. Ura faţă de religie, care a fost timp îndelungat pasiunea mea dominantă, din cauza căreia ai suferit atât şi care ne-a făcut duşmani pentru totdeauna, această ură a luat naştere la Facultatea de drept, în 1879 şi în 1880, din clipa votării articolului 7, anul faimoaselor decrete şi al expulzării iezuiţilor. Până atunci fusesem nepăsător faţă de aceste probleme. Mama, vorbind de ele, nu-mi spunea decât: „Sunt foarte liniştită; dacă oameni ca voi nu vor fi mântuiţi, atunci nimeni nu va fi mântuit”. Mă botezase. Prima comuniune la liceu mi s-a părut a fi o formalitate plicticoasă, care nu mi-a lăsat decât o amintire confuză. În orice caz, nu i-a mai urmat alta. Neştiinţa mea în acest domeniu era deplină. Când eram copil, preoţii, pe stradă, îmi apăreau ca nişte personaje costumate, ca nişte oameni mascaţi. Nu mă gândeam niciodată la asemenea probleme şi când, în sfârşit, m-am preocupat de ele, am făcut-o din motive politice.

Am înfiinţat un cerc de studii, care se întrunea ia Cafeneaua Voltaire, unde făceam exerciţii de oratorie. Atât de timid în viaţa particulară, deveneam alt om în dezbaterile publice. Aveam adepţi, mă mândream că eram şeful lor, dar, în realitate, nu-i dispreţuiam mai puţin decât pe burghezi. Mi-era ciudă pe ei că-şi manifestau atât de naiv ţelurile lor meschine, care erau şi-ale mele şi de care mă obligau să fiu conştient. Fii de mici funcţionari, foşti bursieri, băieţi deştepţi şi ambiţioşi, dar plini de venin, mă linguşeau fără să mă iubească. Le ofeream câte-o masă memorabilă, despre care vorbeau mult timp după aceea. Dar apucăturile lor mă dezgustau. Se întâmpla să-mi scape o glumă ce-i rănea de moarte şi pe care nu mi-o iertau.

Totuşi, ura mea împotriva religiei era sinceră. Mă frământa şi o anumită dorinţă de dreptate socială. Am obligat-o pe mama să dărâme casele de chirpici în care locuiau ţăranii noştri prost hrăniţi cu fiertură de porumb şi cu pâine neagră. A fost prima dată când a încercat să-mi reziste: „Pentru recunoştinţa care ţi-o vor purta…”

Dar n-am făcut nimic mai mult. Sufeream dându-mi seama că aveam, adversarii mei şi cu mine, o pasiune comună: pământul, banii. Există clasele posedante şi există celelalte. Am înţeles că voi fi întotdeauna de partea bogaţilor. Averea mea era egală sau superioară faţă de averea tuturor acestor băieţi ţanţoşi, care, aşa credeam eu, întorceau, capul când mă vedeau şi care, fără îndoială, nu mi-ar fi întors spatele dacă le-aş fi întins mâna. De altfel, se găseau şi unii, la dreapta sau la stânga, care în întrunirile publice. Să-mi arunce în faţă cele două mii de hectare de păduri şi podgoriile mele.

Iartă-mă ca zăbovesc atât. Fără toate amănuntele acestea poate că n-ai înţelege ceea ce a însemnat întâânirea noastră pentru băiatul chinuit de atunci, ce-a însemnat dragostea noastră. Eu, fiu de ţăran, a cărui mamă „purtase basma”, să mă însor cu o domnişoară Fondaudege! întrecea orice vis, era de neînchipuit…

III

Mi-am întrerupt scrisul fiindcă se făcuse întuneric şi fiindcă auzeam vorbindu-se în odăile de jos. Nu făceaţi mult zgomot. Dimpotrivă, vorbeaţi pe şoptite, şi asta mă tulbura. Altă dată, din această cameră puteam urmări discuţiile voastre. Dar acum nu mai aveţi încredere, şuşotiţi. Mi-ai spus zilele trecute că am început să fiu fudul de-o ureche. Dar nu-i aşa: aud huruitul trenului pe viaduct. Nu, nu, nu sunt surd. Vorbiţi pe şoptite, nu vreţi să vă aud. Ce-mi ascundeţi? Nu merg afacerile? Şi toţi sunt aici, în jurul tău, gata să muşte. Alfred, cel cu afacerile de băuturi spirtoase, şi ginerele său care nu face nimic, şi fiul nostru Flubert, agentul de schimb… Totuşi, are banii tuturora la dispoziţia sa, băiatul acesta care dă chiar 20! Nu sunt prost: n-am să scap din mână averea. „Ar fi atât de simplu să tăiem nişte pini!” ai să-mi sufli la ureche astă-seară. Ai să-mi reaminteşti ca cele două fete ale lui Hubert, de când s-au măritat, locuiesc la socrii lor fiindcă n-au bani pentru a-şi mobila o casă. „Avem în pod o grămadă de mobile care se strică, n-ar fi nicio pagubă dacă le-am împrumuta…” Asta ai

să-mi ceri peste câteva clipe. „Sunt supărate pe noi: nu mai pun piciorul aici. Nu mai am dreptul să-mi văd nici nepoţii…” Despre asta discutaţi, despre asta vorbiţi pe şoptite.

Recitesc rândurile acestea scrise ieri seară într-un soi de delir. Cum am putut oare ceda unei astfel de furii? Nu mai e o scrisoare, e un jurnal întrerupt, reluat… Voi şterge oare ce-am scris? S-o iau de la început? Imposibil: n-am timp. Ce-am scris rămâne scris. De altfel, ce altceva am dorit decât să-mi deschid sufletul, să te oblig să mă vezi până în străfund. De treizeci de ani nu sunt pentru tine nimic altceva decât un aparat ce împarte hârtii de o mie de franci, un aparat ce funcţionează prost şi pe care trebuie să-l scuturi fără încetare până în ziua în care va putea fi, în sfârşit, deschis, despicat şi dezgropată comoara ascunsă.

Simt din nou că mă cuprinde turbarea. Mă readuce la punctul la care m-am întrerupt: trebuie să mă reîntorc la obârşia acestei furii, să-mi reamintesc noaptea aceea fatală… Dar, mai întâi, aminteşte-ţi de prima noastră întâlnire.

Eram la Luchon, cu mama, în august ’83. Hotelul Sacarron era în perioada aceea plin de mobile capitonate, de taburete, de capre negre împăiate. Teii din aleea Etigny! Şi azi, după atâţia ani, simt mirosul lor atunci când înfloresc teii. Trapul mărunt al măgarilor, clopoţeii, pocnetul bicelor mă trezeau dimineaţa. Izvoarele clin munţi şi roiau până pe străzi. Vânzătorii strigau în gura mare: „Chifle şi cornuri!” Călăuzele treceau călare, priveam cavalcadele plecând.

Tot etajul întâi era locuit de familia Fondaudege. Ei ocupau apartamentul regelui Leopold. „Or fi tare’ risipitori oamenii aceia!” spunea mama. Ceea ce nu-i împiedica să plătească întotdeauna cu întârziere (închiriaseră terenurile întinse pe care le aveam în docuri, pentru depozite de mărfuri).

Prânzeam la masa comună; voi, însă, familia Fonidaudege, eraţi serviţi separat. Îmi amintesc masa aceea rotundă, lângă ferestre: bunica ta obeză,

ascunzându-şi chelia sub horbote negre, în care luceau pietre negre. Totdeauna mi se părea că-mi surâde: dar era numai forma ochilor ei foarte mici şi deschizătura exagerată a gurii ce dădeau o asemenea iluzie. O servea o călugăriţa, înfăşurată în văluri scrobite, cu faţa puhayă, acră. Mama ta... ce frumoasă era! îmbrăcată î-n negru, veşnic în doliu după cei doi copii morţi. Pe ea, şi nu pe tine, am admirat-o mai întâi pe furiş. Goliciunea gâtului, a braţelor şi a mâinilor ei mă tulbura. Nu purta nicio bijuterie. Îmi treceau prin cap sfidări stendhaliene şi îmi spuneam că până seara îi voi vorbi sau îi voi strecura o scrisoare. Pe tine abia te observam. Credeam că fetele nu mă interesează. Aveai, de altfel, acel soi de neobrăzare de-a nu-l privi niciodată pe ceilalţi, ceea ce era un mod de a-i desfiinţa.

într-o zi, când mă întorceam de la Cazino, ara surprins-o pe mama discutând cu doamna Fondaudî-ge, care era politicoasă, prea amabilă, ca o persoană care face eforturi disperate să se coboare la nivelul interlocutorului său. Mama, dimpotrivă, vorbea cu o mare siguranţă: era un locatar pe care-l avea în gheare, şi Fondaudege-ii nu reprezentau pentru ea nimic altceva decât nişte răi platnici. Ţărancă, posesoare de pământ, nu avea încredere în comerţ şi nici în averile nestabile, ameninţate în permanenţă. Am întrerupt-o când spunea: „Bineînţeles, am încredere în semnătura domnului Fondaudege, dar...”

Pentru prima oară m-am amestecat într-o discuţie de afaceri. Doamna Fondaudege a obţinut amânarea cerută. De-atunci m-am gândit de multe ori că instinctul ţărănesc al mamei n-o înşelase: familia ta m-a costat destul de scump, şi dacă m-aş fi lăsat înghiţit, fiul tău, fiica ta, ginerii, mi-ar fi topit curând averea, îngropând-o în afacerile lor. Afacerile lor! Un birou la parter, un telefon, o dactilografă... în spatele acestui decor banii dispar în pachete de sute de mii. Dar o iau razna... Suntem în 1883, la Bagneres-de-Luchon.

Acum familia aceasta puternică îmi surâdea. Bunica ta vorbea fără întrerupere, căci era surdă. De când însă

avusesem ocazia, după-masă, să schimb câteva cuvinte cu mama ta, începuse să mă plictisească şi-mi alungase ideile romanţioase pe care mi le făcusem în privinţa ei. Sper că n-ai să fii supărată dacă-ţi amintesc că în conversaţie era searbădă, că trăia într-un univers atât de limitat şi folosea un vocabular atât de restrâns încât numai după trei minute pierdeam speranţa de-a mai putea susţine vreo discuţie.

Părăsind-o pe mamă, atenţia mi s-a fixat asupra fiicei. Nu mi-am dat seama imediat că nu se punea nicio piedică convorbirilor noastre. Cum mi-aş fi putut oare închipui că familia Fondaudege vedea în mine o partidă avantajoasă? îmi amintesc de-o plimbare în Valea Crinului. Bunica ta în fundul caleştii, cu călugăriţa, şi noi doi pe banchetă. Dumnezeu e martor că nu lipseau trăsurile la Luchon! Trebuia să fii o Fondaudege ca să-ţi aduci propriul echipaj de lux.

Caii mergeau la pas, într-un nor de muşte. Obrazul călugăriţei era lucios; ochii ei, pe jumătate închişi. Bunica ta îşi făcea vânt cu un evantai cumpărat pe aleile din Etigny şi pe care era desenat un matador străpungând un taur negru. Cu toate că era cald, purtai mănuşi lungi. Erai îmbrăcată toată în alb, până şi ghetele tale înalte erau albe: „Erai hărăzită albului", îmi spuneai, de la moartea celor doi fraţi ai tăi. Nu ştiam ce înseamnă să „fii hărăzit albului". De atunci am aflat cât îi plăceau familiei tale obiceiurile acestea religioase puţin cam ciudate, cărora în starea mea de spirit de atunci, le atribuiam multă poezie.

Cum să te fac să înţelegi ce ai trezit în mine? Deodată, am avut senzaţia că nu mai displac, nu mai displăceam, nu mai eram respingător. Unul din momentele importante ale vieţii mele a fost seara în care mi-ai spus: „E extraordinar pentru un băiat să aibă gene aşa lungi!"

îmi ascundeam cu grijă ideile înaintate. Îmi amintesc cum în timpul acestei plimbări, pe când coborâsem amândoi pentru a uşura mersul trăsurii, la un urcuş, bunica ta şi călugăriţa şi-au luat mătăniile, şi de pe -capră, vizitiul bătrân, dresat de ani de zile, răspundea la *Ave Maria.* Tu

însăţi surâdeai privindu-mă. Eu însă eram netulburat. Nu-mi era prea greu să vă însoţesc duminică la slujba de la unsprezece dimineaţa. Pentru mine nicio idee metafizică nu se lega de această ceremonie. Era cultul unei clase în care mă simţeam mâtidru să fiu admis, un fel de religie strămoşească pentru uzul burgheziei, un ansamblu de rituri lipsite de orice altă semnificaţie în afară de cea socială.

Deoarece, câteodată, mă priveai pe furiş, amintirea acestor slujbe rămâne legată de descoperirea minunată pe care o făceam: eram în stare să interesez pe cineva, să plac, să emoţionez. Dragostea pe care o simţeam se topea într-aceea pe care o inspiram, pe care credeam c-o inspir. Propriile mele sentimente nu aveau nimic real. Importantă era încrederea mea în dragostea pe care mi-o purtai. Mă oglindeam într-o altă fiinţă, şi imaginea mea astfel reflectată nu avea nimic respingător. Înfloream într-o adevărată desfătare. Îmi amintesc dezgheţul întregii mele fiinţe sub privirea ta, emoţiile care ţâşneau, izvoarele eliberate. Gesturile cele mai obişnuite de tandreţe, o strângere de mână, o floare păstrată într-o carte, totul era nou pentru mine, totul îneânta.

Mama, singura, nu avea de ce să se bucure de această renaştere. Mai întâi, pentru că o simţeam potrivnică visului (pe care-l credeam nebunesc) ce se făurea încet în mine. Eram supărat că nu e uluită. „Nu vezi că oamenii ăştia încearcă să te atragă*?”* repeta ea, fără să bănuie că risca astfel să distrugă imensa mea bucurie: de-a fi, în sfârşit, agreabil unei fete. Exista pe lume o fată căreia îi plăceam şi care voia, poate, să se căsătorească cu mine. O credeam, înfruntând neîncrederea mamei mele; căci voi eraţi prea mari, prea puternici, pentru a avea vreun folos dintr-o asemenea căsătorie. Cu toate acestea, creştea în mine o ciudă aproape duşmănoasă împotriva mamei, care se îndoia de fericirea mea.

Ea îşi lua totuşi toate informaţiile, având oamenii ei la băncile principale. Am triumfat în ziua în care a trebuit să recunoască că familia Fondaudege, cu toate că avea unele

încurcături trecătoare, se bucura de cel mai mare credit. „Câştigă bani cu nemiluita, dar duc o viaţă în stil prea mare, spunea mama. Totul se cheltuieşte pentru grajduri, pentru livrele. Preferă să arunce praf în ochii oamenilor decât să pună deoparte…”

Informaţiile băncilor mă încredinţară definitiv de fericirea mea. Aveam dovada dezinteresului vostru: ai tăi îmi surâdeau pentru că le plăceam; mi se părea, deodată, că e firesc să plac la toată lumea. Mă lăsau singur cu tine, noaptea, pe aleile Cazinoului. Cât e de. Straniu ca în aceste începuturi ale vieţii, când ne e hărăzit un strop de fericire, niciun glas nu ne avertizează î „Oricât de bătrân vei ajunge, nu vei avea altă bucurie pe lume decât aceste câteva ore. Buoură-te de ele până la fund, pentru că după aceea nu-ţi mai rămâne nimic. Primul izvor pe care l-ai întâlnit e şi ultimul. Potoleşte-ţi setea, o dată pentru totdeauna: nu-ţi va mai fi dat să bei.”

Dar eu, dimpotrivă, îmi viram în cap că mă aflu la începutul unei vieţi lungi şi pasionate şi lăsam uşor să treacă serile în care rămâneam, nemişcaţi, sub frunzişul adormit.

Au existat totuşi semne, pe care le interpretam însă greşit. Îţi aminteşti de noaptea aceea, când stăteam pe-o bancă (în aleea care urca în serpentină dincolo de clădirile balneare)? Deodată, fără motiv, ai izbucnit în hohote de plâns. Simt şi aoum aroma obrajilor tăi scăldaţi în lacrimi, gustul acelei tristeţi necunoscute. Credeam în lacrimile dragostei fericite. Tânăr cum eram, nu ştiam să-mi explic gâfâitul, răsuflarea ta sugrumată. E drept că-mi spuneai: „Nu-i nimic, e din cauză că sunt alături de tine…”

Nu minţeâi, mincinoaso… E adevărat că plângeai pentru că te aflai în preajma mea – în preajma mea, şi nu a altuia, nu lângă cel al cărui nume mi l-ai destăinuit câteva luni mai târziu, în această cameră în care scriu, şi unde mă aflu acum bătrân, în pragul morţii, în mijlocul unei familii la pândă, ce aşteaptă clipa împărţirii prăzii.

Iar eu, pe banca aceea, în serpentinele de la

Superbagneres, îmi sprijineam faţa între umerii şi gâtul tău, te sorbeam, fetiţă în lacrimi. Noaptea din Pirinei, umedă şi călduţă, cu miros de ierburi înrourate şi de mentă, împrumutase şi ea mireasma ta. În Piaţa Băilor, pe care o priveam de sus, frunzele teilor, din jurul chioşcului fanfarei, erau luminate de felinare. Un englez bătrân din hotel prindea, cu o plasă lungă, fluturii de noapte atraşi de lumină. Mi-ai spus: „Dă-mi, te rog, batista ta…” Ţi-am şters ochii şi am ascuns batista la piept.

E destul să spun că devenisem alt om. Chiar faţa mea părea învăluită în lumină. Îmi dădeam seama ds asta după privirile femeilor. N-am avut nicio bănuială, după: acea seară a lacrimilor. În schimb, după o astfel de seară, câte n-au urmat în care erai toată numai bucurie, în care te sprijineai de mine, te lipeai de braţul meu! Mergeam prea repede şi gâfâiai în urma mea. Eram un logodnic cast. Mă atrăgeai prin tot ce era mai pur în mine. Niciodată n-am fost ispitit să abuzez de încrederea aior tăi, neînchipuindu-mi nicio clipă că ar fi putut fi calculată.

Da, eram alt om – după patruzeci de ani îndrăznesc, în sfârşit, să-ţi fac această mărturisire, de care nu vei mai avea bucuria să triumfi, când vei citi scrisoarea – într-o zi, pe drumul din Valea Crinului, când coborâsem din trăsură. Apele curgeau şiroaie, striveam fire de molură între degete; la poalele munţilor se strângea întunericul, dar pe culmi mai rămăseseră fâşii de lumină… Am avut deodată senzaţia acută, o certitudine aproape fizică, că există o altă lume, că există o altă realitate din care nu cunoşteam decât umbra…

N-a fost decât o clipă, şi care, de-a lungul vieţii mele triste, s-a repetat la intervale foarte rare. Dar însăşi ciudăţenia ei îi conferă în ochii mei o valoare sporită… Şi de aceea, mai târziu, în ciocnirea religioasă îndelungată ce ne-a sfâşiat, a trebuit să îndepărtez o asemenea amintire… îţi datoram mărturisirea aceasta. Dar nu e încă momentul să discut acest subiect.

Zadarnic mai amintesc de logodna noastră. A fost încheiată într-o seară; şi s-a făcut fără ca eu s-o fi vrut. Ai

interpretat greşit, cred, un cuvânt pe care l-am spus într-un cu totul alt sens decât acela pe care-l intenţionasem; eram de-acum legat de tine şi nu-mi credeam ochilor. Zadarnic amintesc toate astea. S-a întâmplat însă ceva monstruos care mă sileşte să stărui cu gândul asupra sa.

Mă preveniseşi de îndată de una din pretenţiile tale. „Ca să nu fie ceartă”, refuzai să ai gospodărie comună cu mama mea şi chiar să locuieşti cu ea în aceeaşi casă. Părinţii tăi şi tu însăţi eraţi hotărâţi să nu faceţi concesii în această privinţă.

Cât de bine îmi amintesc şi acum, după atâţia ani, camera aceea înăbuşitoare de hotel, fereastra aceea deschisă spre aieile din Etigny! Ajungeau până la noi praful auriu, pocnetele bicelor, clopoţeii, o melodie tiroleză. Mama, pe care o durea capul, era întinsă pe sofa, îmbrăcată cu o fustă şi o bluză (nu ştiuse niciodată ce înseamnă o rochie de casă, un halat, un capot). Am folosit momentul în care îmi spunea că ne va lăsa saloanele de la parter şi că s-ar mulţumi cu o cameră la etajul trei:

— Ascuită mamă, Isa crede că ar fi mai bine…

în timp ce vorbeam, mă uitam pe furiş la obrazul acela îmbătrânit, apoi mi-am întors privirea. Cu degetele ei deformate, mama mototolea festoanele bluzei. Dacă s-ar fi zbătut, aş fi avut de ce să mă agăţ, dar tăcerea ei nu dădea niciun ajutor mini ei mele.

Se prefăcea că n-o doare şi că nici măcar nu e surprinsă. Vorbi, în sfârşit, alegând cuvintele care m-ar fi putut face să cred că se aşteptase la despărţirea noastră.

— Voi locui aproape tot anul la Aurigne, spuse ea, e cea mai bună fermă a noastră, şi vă voi lăsa Calese. Voi pune să se construiască un pavilion la Aurigne; trei camere îmi ajung. Oricât de puţin ar costa, e păcat să fac o asemenea cheltuială, când te gândeşti că la anul poate nici nu voi mai fi pe lume. Dar ai să-l poţi folosi mai târziu, pentru vânătoarea de porumbei sălbatici. O să fie plăcut să locuieşti acolo în octombrie. Ştiu că nu-ţi place vânătoarea, dar poate că o să le placă copiilor tăi.

Oricât de departe ar fi mers nerecunoştinţa mea, era imposibil să fie clătinată fervoarea fără limită a unei. Asemenea iubiri. Zdruncinată, prindea cheag în altă parte. Se mulţumea cu ceea ce îi lăsam, se adapta. Scara însă m-ai întrebat:

— Ce e cu mama ta?

Chiar a doua zi, şi-a reluat înfăţişarea ei obişnuită. Tatăl tău a sosit de la Bordeaux cu fiica sa mai mare şi cu ginerele. Erau probabil la curent cu cele întâmplate. Mă măsurau din cap până în picioare. Mi se părea că-i aud întrebându-se unii pe alţii: „Crezi că poate «fi scos în lume»?... Mama lui e caraghioasă.” Nu voi uita niciodată uimirea pe care mi-a pricinuit-o sora ta Marie-Louise, căreia îi spuneaţi Marinette, mai mare ca tine cu un an şi care părea să fie mai mică, subţirică, cu gâtul lung, cu cocul prea mare, cu ochii aceia de copil. Baronul Philippot, bătrânul căruia tatăl ţău i-o dăduse ca pe-o pradă, m-a îngrozit. Dar de când a murit m-am gândit adesea la acest sexagenar ea la unul dintre cei mai nenorociţi oameni pe care i-am cunoscut vreodată. Ce chinuri o fi îndurat imbecilul, pentru ca tânăra lui soţie să uite că e un moşneag! Purta un corset ce-l strângea, mai-mai să-l înăbuşe... Gulerul scrobit, înalt şi larg ascundea obrajii căzuţi şi pielea zbârcită a gâtului. Vopseaua lucioasă a mustăţilor scotea mai puternic în evidenţă pustiul cărnurilor învineţite. Abia asculta ce i se spunea, veşnic în căutarea unei oglinzi; şi când o găsea, aminteşte-ţi râsetele noastre, când surprindeam privirea pe care o arunca nenorocitul asupra chipului său, acest examen veşnic la care se supunea! Dantura îl împiedica să surâdă. Buzele-i erau pecetluite de-o voinţă neclintită. Observasem şi gestul pe care-l făcea când, punându-şi pălăria, era atent să nu-şi clintească şuviţa grozavă, ce pornea de la ceafă şi se împrăştia pe craniu, ca delta unui fluviu subţirel.

Tatăl tău, de aceeaşi vârstă cu el, cu toate că avea barbă albă, chelie, burtă, mai plăcea femeilor şi chiar în afaceri ştia încă să încânte. Numai mama i-a rezistat. Lovitura pe

care i-o dădusem o împietrise, poate. Discuta fiecare amănunt din actul dotai, parc-ar fi fost o vânzare sau o închiriere. Mă prefăceam indignat de pretenţiile ei şi o dezaprobam, fericit în sinea mea că interesele mele se află în mâini bune. Dacă averea mea e astăzi atât de net despărţită de a ta, dacă aveţi atât de puţină putere asupra mea, 0 datorez mamei, care a pretins regimul dotai cel mai riguros, ca şi cum aş fi fost o fată hotărâtă să se căsătorească cu un desfrânat.

De vreme ce familia Fondaudege nu desfăcea logodna din pricina unor asemenea pretenţii, puteam să fiu liniştit: ţineau la mine, credeam, pentru că tu ţineai ia mine.

Mama nu voia să audă vorbindu-se de o rentă, ea cerea ca zestrea să fie depusă în bani lichizi: „îmi oferă exemplul baronului Philippot, spunea ea, care a luăt-o pe fiica cea mare fără o para chioară. Cred şi eu! Pentru că au vândut-o pe biata fată acestui bătrân, sigur că trebuiau să aibă un oarecare avantaj! Dar cu noi e o altă chestiune; credeau că înrudirea cu ei mă va ului: nu mă cunosc…”

Noi, „porumbeii”, ne prefăceam că nu ne interesează disputa. Îmi închipui că aveai tot atâta încredere în geniul tatălui tău, cum aveam eu în al mamei mele. Mai la urma urmei, poate că nu ştiam, nici eu, nici tu, cât de mult ne plac banii…

Nu, sunt nedrept. Nu i-ai iubit niciodată decât din cauza copiilor. Ai fi în stare să mă ucizi, poate, ca să-i vezi bogaţi, dar ţi-ai rupe şi pâinea de la gură pentru ei.

Pe când mie… îmi plac banii, mărturisesc; îmi dau siguranţă. Cât timp voi rămâne stăpânul averii mele, nu-mi puteţi face nimic. „Ne trebuie atât de puţin la vârsta noastră!” o repeţi într-una. Ce greşeală! Un bătrân nu există decât prin ceea ce poseda. Cum nu mai are nimic, e aruncat la gunoi. N-avem de ales între o casa pentru bătrâni, azil şi avere. Întâmplări cu ţărani care-şi lasă părinţii să moară de foame, după ce i-au jefuit, de câte ori nu le-am întâlnit aidoma, poate cu puţin mai multe forme şi maniere, în familiile burgheze! Ei bine, da, mi-e frică de

sărăcie. Mi se pare că nu voi aduna niciodată destul aur. Pe voi vă atrage, în timp ce pe mine mă apără.

Ora lugăciunii a trecut şi n-am auzit clopotele... dar n-au sunat: azi e Vinerea Mare. Bărbaţii din familie vor veni în seara asta cu automobilul; voi coborî la masă. Vreau să-i văd pe toţi împreună: mă simt mai puternic împotriva tuturor laolaltă decât în convorbirile personale. Şi apoi, vreau să-mi mănânc cotletul, în această zi de post, nu pentru a vă sfida, dar pentru a sublinia că mi-am păstrat voinţa neştirbită şi că nu voi ceda asupra nici unui punct.

Toate poziţiile pe care le deţin de patruzeci şi cinci de ani, şi din care nu m-ai putut scoate, ar cădea una după alta, dacă aş face măcar o singură concesie. În faţa familiei hrănite cu fasole şi sardele cu untdelemn, cotletul meu din Vinerea Mare va fi un semn că nu există nicio speranţă de-a mă putea prăda cât sunt viu.

IV

Nu mă înşelasem. Prezenţa mea în mijlocul vostru, ieri seara, vă tulbura planurile. Numai la masa copiilor era veselie, pentru că în Vinerea Paştilor, seara, mâncau ciocolată şi tartine cu unt. Nu-i deosebesc între ei: nepoata mea Janine are de-acum un copil care umblă... Ara oferit tuturor spectacolul unei pofte de mânca re excelente. Ai făcut aluzie ia sănătatea şi la vârsta mea înaintată, pentru a scuza faţă de copii cotletul. Ce mi s-a părul nemaipomenit e optimismul lui Hubert. E încredinţat, zice, că la Bursă cursurile vor urca din nou în curând, ca şi cum pentru el ar fi o problemă de viaţă sau de moarte. E totuşi fiul meu. Acest bărbat de patruzeci de ani e fiul meu, o ştiu, dar n-o simt. Imposibil să priveşti în faţă acest adevăr. Şi dacă afacerile lai ar lua totuşi o întorsătură proastă! Un agent de schimb care dă astfel de dividende joacă şi riscă stime mari... în ziua în care onoarea familiei va fi în joc... Onoarea familiei! Iată un idol căruia nu-i voi sacrifica nimic. Hotărârea mea trebuie luată cu fermitate dinainte. Va trebui sa rezist, să nu mă înduioşez. Cu atât mai mult cu cât va mai exista întotdeauna şi bătrânul unchi Fondaudge,

care se va mişca el, dacă nu voi da eu... dar aiurez, bat câmpu... sau, mai degrabă, alung amintirea nopţii aceleia în care ai distrus, fără să vrei, fericirea noastră. ’

Mi se pare straniu când mă gândesc că, poate, nici n-o mai ţii minte. Cele câteva ceasuri petrecute în întuneric, în această cameră, au hotărât destinele amândurora. Fiecare cuvânt pe care-l rosteai ne despărţea tot mai mult, şi nu ţi-ai dat seama de nimic. Memoria ta, ticsită de mii de amintiri neînsemnate, n-a reţinut nimic din dezastrul acela. Gândeşte-te ca tu, care ai atâta încredere în viaţa veşnică, ai angajat, în noaptea aceea, şi ai compromis însăşi nemurirea sufletului meu. Căci dragostea mă făcuse sensibil la atmosfera de credinţă şi slavă ce scălda viaţa ta. Te iubeam şi iubeam ceea ce era spiritual în fiinţa ta.

Mă înduioşam când îngenuncheat în cămaşa ta lungă de şcolăriţă...

Locuiam în camera în care scriu raidurile de faţă. De ce venisem la Calese, la mama mea, când ne-ara întors din călătoria de nunta? (Nu acceptasem să ne dea Calese, care era opera ei şi pe care o îndrăgea.) Mi-am amintit după aceea, pentru a-mi înteţi ura, împrejurări ce-mi scăpaseră la început sau de la care îmi întorsesem privirea. Mai întâi, faptul că familia ta folosise drept pretext moartea unui unchi îndepărtat pentru a renunţa la petrecerea de nuntă. Era evident că îi era ruşine de-o înrudire atât de mediocră. Baronul Philippot povestea pretutindeni că la Bagneres-de-Luchon cumnăţica lui se „smintise” după un tânăr de altfel încântător, cu un mare viitor şi foarte bogat, dar cu o origine obscură. „în sfârşit, spunea el, nu-i o familie de «soi».” Vorbea despre mine ca şi cum aş fi fost un copil din flori. Dar, în orice caz, găsea interesant faptul că nu făceam parte dintr-o familie de care ar fi trebuit să roşească, în definitiv, bătrâna mea mamă era prezentabilă şi îşi vedea de treaba ei. În sfârşit, tu erai, după el, o fetişcană răsfăţată, care făcea ce voia din părinţii ei; iar averea mea făgăduia să fie destul de mare pentru ca familia Fondaudege să poată consimţi la căsătoria aceasta şi să

închidă ochii asupra restului.

Când trăncănelile astea mi-au ajuns la ureche, n-am aflat nimic nou. Fericirea mă împiedica să le dau vreo importanţă; şi trebuie să mărturisesc că personal îmi convenea o asemenea nuntă aproape clandestină; cum puteam găsi cavaleri de onoare în biata bandă leşinată de foame al cărei şef fusesem? Mândria mă împiedica să mă rog de duşmanii mei de ieri. Căsătoria mea strălucită ar fi uşurat desigur apropierea; dar mă ponegresc destul în această spovedanie, pentru a mai ascunde. Această trăsătură a caracterului meu: independenţa, neînduplecarea. Nu mă înjosesc în faţa nimănui, îmi păstrez cu credinţă ideile. Asupra acestui punct căsătoria îmi deşteptase unele remuşcări. Făgăduisem părinţilor tăi să nu încerc să te îndepărtez de îndatoririle religioase, dar nu făgăduisem decât că nu mă voi alătura francmasoneriei. De altfel, nu vă gândeaţi la nicio altă pretenţie. În vremea aceea religia nu privea decât pe femei. În lumea ta „un bărbat îşi însoţea soţia la slujba religioasă”: era formula consacrată. Ori, la Luchon, vă dovedisem că nu mă împotrivesc.

Când ne-am întors de la Veneţia, în septembrie ’85, părinţii tăi au găsit tot soiul de pretexte pentru a nu ne primi în castelul lor din Cenon, unde prietenii lor şi ai familiei Philippot ocupaseră toate camerele. De aceea ni s-a părut că e mai bine să locuim un timp la mama mea. Amintirea atitudinii noastre dure faţă de ea nu ne stingherea cu nimic. Consimţeam să trăim alături de ea, în măsura în care acest lucru ni se părea comod.

Ea s-a ferit să-şi manifeste triumful. Casa era a noastră, zicea ea. Puteam primi pe cine doream; ea va trece neobservată, nu va fi văzută. Spunea: „Ştiu să dispar”. Mai spunea: „Sunt mereu pe afară”. Într-adevăr, se ocupa foarte mult de vie, de crame, de păsările din curte, de rufele de spălat. După-mesele urca o clipă în camera ei, se scuza când ne întâlnea în salon. Bătea la uşă înainte de-a intra şi a trebuit să-i atrag atenţia că nu e frumos aşa. A

mers până acolo încât ţi-a propus să conduci gospodăria, dar tu nu i-ai provocat o asemenea mâhnire. Nu aveai, de altfel, niciun chef de aşa ceva. A, îngăduinţa ta faţă de ea! Recunoştinţa smerită pe care ţi-o purta!

Nu m-ai despărţit de mama atât cât se temuse. Mă purtam chiar mai drăguţ cu ea decât înainte de căsă torie. Hohotele noastre râs o mirau: soţul acesta tânăr i fericit era totuşi ul ei, atât de mult timp închis în sine, atât de aspru. Nu ştiuse cum să mă ia, se gândea, îi eram superior. Tu îndreptai răul pe care-l făcuse ea.

îmi amintesc admiraţia ei când mâzgăleai pânze sau tobe cu picturi, când fredonai o melodie sau când eântai la pian o „Romanţă fără cuvinte” de Mendelsohn, poticnindu-te mereu în aceleaşi locuri.

Prietene d-ale tale nemăritate veneau uneori să te vadă. Le preveneai: „O veţi vedea pe soacră-mea, e o figură, o adevărată doamnă de la ţară cum nu mai există”. Găseai că are stil. Ea avea un fel de-a vorbi cu servitorii în dialect popular, pe care-l considerai foarte ales. Le arătai şi dagherotipul în care mama, la cincisprezece ani, mai purta basma. Le spuneai un refren despre vechile familii ţărăneşti, „mai nobile decât mulţi nobili”... Ce convenţională erai în vremea aceea! Când ai devenit mamă ţi-ai redobândit firea adevărată.

Ezit mereu să povestesc despre noaptea aceea. Era atât de cald că n-am tras jaluzelele,. Cu toate că ţi-era groază de lilieci. Ştiam prea bine că se auzea freamătul de frunze al unui tei de lângă casă şi totuşi ni se părea mereu că respiră cineva în fundul camerei. Iar uneori, în frunziş, zgomotul vântului semăna cu ropotul ploii. Luna, înainte de-a dispare, lumina podeaua, se vedeau fantomele palide ale hainelor noastre împrăştiate. Nu mai auzeam pajiştea murmurând, murmurul ei devenise tăcere.

îmi spuneai: „Să dormim. Ar trebui să dormim...” însă, obosiţi cum eram, nu dormeam pentru că ne dădea târcoale o umbră. Din adâncul prăpastiei, nu suiam singuri înapoi. Ţâşnea acest necunoscut Rodolphe, pe care-l

trezeam în inima ta îndată ce te Strângeam în braţe.

Şi când ne desprindeam, ghiceam amândoi prezenţa sa. Nu voiam să sufăr, mi-era frică de suferinţă. Instinctul de conservare ajută şi el fericirea. Ştiam că nu trebuie să te întreb nimic. Lăsam numele acesta sa se spargă ca un balon la suprafaţa vieţii noastre. N-am făcut nimic pentru a smulge din noroi ceea ce zăcea în apele adormite, începutul acela de stricăciune, taina putredă. Dar tu, păcătoaso, tu simţeai nevoia să te descătuşezi prin cuvinte de-o pasiune dezamăgită, flămândă. A fost de ajuns să-mi scape o singură întrebare:

— La urma urmei, cine era acest Rodolphe?

— Există lucruri pe care ar fi trebuit să ţi le spun... O, nimic grav, linişteşte-te!

Vorbeai cu un glas scăzut şi precipitat. Capul nu ţi se mai odihnea pe umărul meu. Distanţa neînsemnată ce despărţea trupurile noastre întinse devenise de netrecut.

Fiul unei austriece şi al unui industriaş din Nord... L-ai cunoscut la Aix, unde ai însoţit-o pe bunica ta, în anul dinaintea întâlnirii noastre de la Luchon. Ei sosise de la Cambridge. Nu mi l-ai zugrăvit, dar l-am înzestrat pe dată cu tot harul de care mă ştiam vitregit. Lumina lumi dezvăluia pe cearceaf mâna mea de ţăran, mare şi noduroasă, cu unghii scurte. N-aţi păcătuit, cu toate că el a fost, spuneai, mai puţin respectuos ca mine. Din destăinuirile tale memoria mea n-a reţinut nimic precis. Ce-mi pasa? Nu despre asta era vorba. Dacă nu l-ai fi iubit, m-aş fi mângâiat că n-a fost decât o înftângere de moment, în care se prăbuşeşte, dintr-o dată, puritatea unei copile. Dar de ipe-acum începeam să mă întreb: „La mai puţin de un an după o asemenea mare iubire, cum de-a putut să mă iubească?” Intrase spaima în mine. Totul fusese minciună, îmi spuneam, mă minţise, nu scăpasem. Cum de mi-am îu; pţ închipui că mă poate iubi o fată? Eram un bărbat care nu poate fi iubit!

Mai licăreau încă stelele în zori. O mierlă se trezise. Adierea pe care o auzeam printre frunze, cu mult înainte

de-a o simţi pe trupuri, umfla perdelele, îmi împrospăta ochii, ca în vremea când eram fericit. Această fericire exista acum zece minute – şi îmi şi spuneam: „pe vremea când eram fericit…” Am pus o întrebare:

— N-a vrut să te ia?

îmi amintesc că te-ai revoltat. Îmi sună încă în urechi timbrul deosebit al glasului tău, când orgoliul ţi-era în joc. Dimpotrivă, bineînţeles că era foarte îndrăgostit, foarte mândru să se căsătorească cu o Fondaudege. Dar părinţii săi aflaseră că ai pierdut doi fraţi, morţi amândoi de tuberculoză când erau adolescenţi. Întrucât avea el însuşi sănătatea şubredă, familia sa a fost neînduplecată. Întrebările ţi le puneam cu calm. N-ai bănuit ce erai pe cale să distrugi.

— Toată povestea asta, dragul meu, ne-a adus noroc la amândoi, îmi spuneai. Ştii cât de mândri sunt părinţii mei – puţin cam caraghioşi, recunosc. Acum ţi-o pot mărturisi: fericirea noastră n-ar fi fost posibilă, dacă această întâmplare neplăcută nu i-ar fi năucit. Îţi dai seama de importanţa ce se acordă în lumea noastră la tot ce are vreo legătură cu sănătatea, mai ales când e vorba de căsătorie. Mama îşi închipuia că tot oraşul îmi cunoaşte aventura. Nimeni nu va mai voi să se căsătorească cu mine. O obseda ideea fixă că voi rămâne fată bătrână. Ce zile amare mi-a făcut timp de câteva luni! Ca şi cum n-aş fi fost destul de mâhnită. Izbutise să ne convingă, pe tata şi pe mine, că nu sunt bună de măritat.

îmi înghiţeam orice vorbă care ţi-ar fi dat de bănuit. Îmi repetai mereu că totul n-a fost decât un noroc orb pentru dragostea noastră.

— Te-am iubit imediat, de cum te-am văzut. Ne închinasem mult la Lourdes, înainte de-a veni la Luchon. Am înţeles, văzându-te, că Dumnezeu ne ascultase ruga.

Nu ghiceai enervarea pe care asemenea cuvinte o trezeau în mine. Adversarii voştri, în taină, îşi făuresc despre religie o idee mult mai înaltă decât vă închipuiţi şi decât cred ei înşişi. Altminteri, de ce se consideră jigniţi că

practicaţi religia într-un mod atât de josnic? Doar dacă vi se pare foarte firesc -să cereţi chiar şi bunurile pământeşti acestui Dumnezeu pe care-l numiţi Tată... Dar ce importanţă au toate – astea? Din spusele tale reieşea că familia ta şi cu tine – v-aţi aruncat cu lăcomie asupra primei momeli întâlnite.

Până în acea clipă nu-mi dădusem seama niciodată cât de nepotrivită era căsătoria noastră. Trebuise ca mama ta să înnebunească şi să-l molipsească pe tatăl tău şi pe tine... îmi spuneai că familia Philippot ajunsese să te ameninţe că te vor renega dacă te căsătoreşti cu mine. Da, la Luchon, în timp ce noi ne băteam joc de acest imbecil, el făcuse totul pentru a hotărî familia Fondaudege la o ruptură.

— Eu ţineam însă la tine, dragul meu, aşa că n-a izbutit nimic.

Mi-ai repetat de câteva ori că n-ai, bineînţeles, niciun regret. Te lăsam să vorbeşti. Îmi ţineam răsuflarea. M-ai încredinţat că n-ai fi fost fericită cu acest Rodolphe. Era prea frumos; el nu iubea, se lăsa iubit. Oricine ţi l-ar fi putut lua.

Nu-ţi dădeai seama că şi vocea ţi-era schimbată când îi pionunţai numele – mai puţin ascuţită, cu un soi de tremur, de gângurit, ca şi cum vechi suspine rămâneau încremenite în pieptul tău şi numai numele de Rodolphe le elibera.

Nu te-ar fi făcut fericită pentru că era frumos, încântător, iubit. Asta însemna că eu îţi voi aduce bucurie prin mutra mea antipatică, ursuză, ce îndepărta inimile. Spuneai că el avea felul nesuferit de-a fi al băieţilor ce-au trecut pe la Cambridge, care maimuţăresc manierele englezeşti... Ai preferat un bărbat incapabil să-şi aleagă stofa de costum, să-şi înnoade o cravată, care ura sporturile, care nu practica frivolitatea savantă, arta de-a înlătura orice discuţie gravă, mărturisirile, destăinuirile, ştiinţa aceasta de-a duce o viaţă fericită şi plină de farmec? Nu, m-ai luat pe mine, nenorocitul, pentru că mă aflam întâmplător acolo în anul în care mama ta, pradă tulburărilor vârstei critice, îşi băgase în cap că nu eşti „bună de măritat”, m-ai luat

pentru că nu voiai şi nu puteai rămâne fată încă şase luni, pentru că nenorocitul era destul de bogat ca să fie o scuză satisfăcătoare în ochii lumii…

îmi stăpâneam răsuflarea precipitată, strângeam pumnii, îmi muşcam buza de jos. Când mi se întâmpla astăzi să mă îngrozesc de mine însumi într-atât încât să nu-mi mai pot suporta nici inima, nici trupul, gândul mi se îndreaptă către băiatul acela din 1885, către soţul acela de douăzeci şi trei de ani, cu braţele aduse la piept şi care îşi înăbuşea ca un turbat dragostea proaspătă.

Tremuram de frig. Ţi-ai dat seama şi te-ai întrerupt.

— Ţi-e frig, Louis?

Am răspuns că nu e decât un fior. N-aveam nimic.

— Sper că nu eşti gelos? Ar fi prea caraghios…

N-am minţit jurându-ţi că nu există nici urmă de gelozie în mine. Cum ai fi putut înţelege că drama se petrecea dincolo de orice gelozie?

Deşi departe de-a presimţi profunzimea rănii produse, erai totuşi îngrijorată de tăcerea mea. Pe întuneric, mâna ta mi-a căutat fruntea, mi-a mângâiat faţa. Deşi nu era udată de nicio lacrimă, probabil că mâna ta n-a recunoscut trăsăturile obişnuite în obrazul acesta aspru, cu maxilarele încleştate. Ţi s-a făcut frică. Ca să aprinzi lumânarea, te-ai întins pe jumătate peste mine; nu izbuteai să aprinzi chibritul. Mă înăbuşeam sub trupul tău respingător.

— Ce e cu tine? Spune ceva: mă sperii!

M-am prefăcut surprins. Te-am asigurat că n-ai de ce să fii îngrijorată.

— Ce prost eşti, dragule, să mă sperii! Sting lumina. ’Vdorm.

N-ai mai spus nimic. Priveam născându-se această nouă zi, această zi a noii mele vieţi. Rândunele ciripeau sub olane. Un om trecea prin curte, târându-şi saboţii. Tot ceea ce mai aud acum după patruzeci şi cinci de ani auzeam şi atunci: cocoşii, clopotele, un tren mărfar pe viaduct; şi tot ceea ce respiram atunci respir şi acum: parfumul acela plăcut, mirosul de cenuşă al vântului venind dinspre mare,

când ardeau pădurile landelor. Deodată, m-am ridicat pe jumătate.

— Isa, în seara în care ai plâns, pe banca aceea de pe serpentinele din Superbagneres, era din cauza lui?

Deoarece nu-mi răspundeai nimic, ţi-am apucat braţul pe care l-ai retras cu un mârâit aproape animalic. Te-ai întors pe-o parte. Dormeai înfăşurată în părul tău lung. Cuprinsă de răcoarea zorilor, ţi-ai tras cearşafurile, în dezordine, peste trupul zgribulit, ghemuit, aşa cum dorm animalele tinere. La ce bun să te trezesc din somnul tău de copil? Ceea ce voiam să aflu din gura ta parcă n-o ştiam?

M-am sculat fără zgomot, am mers în picioarele goale până la oglindă şi m-am privit cu de-amănuntuî, ca şi cum aş fi fost un altul, sau mai degrabă aş fi redevenit eu însumi bărbatul, care nu fusese iubit, acela pentru care nimeni în lume nu suferise. Mă înduioşam de tinereţea mea; mâna mea mare de ţăran aluneca de-a lungul bărbiei nerase, acum întunecată de-o barbă aspră, cu reflexe roşietice.

M-am îmbrăcat tăcut şi am coborât în grădină. Mama se afla pe aleea trandafirilor. Se trezea înaintea servitorilor pentru a aerisi casa. Mi-a spus:

— Te bucuri de răcoare?

Şi arătându-mi pâcla ce acoperea câmpia:

— Azi va fi o căldură înăbuşitoare. La opt voi închide peste tot.

Am sărutat-o cu mai multă duioşie ca de obicei. Mi-a spus în şoaptă: „Scumpul meu…” Inima mea (te miră că vorbesc de inima mea?), inima mea era gata să se spargă. Cuvinte şovăitoare îmi veniră pe buze… De unde să încep? Ce-ar fi înţeles ea? Tăcerea e o înlesnire căreia îi cedez întotdeauna.

Am coborât spre terasă. Pomi fructiferi uscăţivi se profilau vag deasupra viilor. Umerii colinelor înălţau pâcla şi o sfâşiau. O turlă de biserică se ivea din ceaţă, apoi apărea la rândul-ei biserica, asemenea unui trup viu. Tu care îţi închipui că n-am înţeles niciodată nimic din toate acestea… simţeam totuşi în clipa aceea că o fiinţă doborâtă cum

eram eu poate căuta cauza, sensul înfrângerii sale, că e posibil ca înfrângerea aceasta să cuprindă o semnificaţie, că întâmplările, mai ales în domeniul inimii, sunt poate mesageri a căror taină trebuie interpretată…

Da, am fost în stare, în unele ceasuri ale vieţii mele, să întrevăd lucrurile acestea, care ar fi trebuit să mă apropie de tine.

De altfel, probabil că n-a fost, în dimineaţa aceea, decât emoţia câtorva secunde. Mă văd şi acum urcând înapoi spre casă, Nu era încă opt şi soarele totuşi dogorea. Te-am zărit la fereastră cu capul aplecat, cu o mână ţinându-ţi părul, şi cu cealaltă periindu-l. Nu mă vedeai. M-am oprit o clipă şi te-am privit, cuprins de-o ură al cărei gust amar cred că-l simt şi acum în gură, după atâţia ani.

Am alergat în biroul meu, am deschis sertarul închis cu cheia; am scos o batistă mică, mototolită, aceeaşi cu care îţi ştersesem lacrimile în seara de la Superbagneres şi pe care, dobitoc ce eram, o strânsesem la piept. Am luat-o, am legat o piatră de ea, cum aş fi făcut cu un câine pe care aş fi vrut să-l înec, şi-am aruncat-o în balta căreia la noi i se spune „gouttiu” ’.

V

Atunci a început epoca îndelungatei tăceri, care n-a mai fost întreruptă timp de patruzeci de ani. Pe dinafară nu s-a întrevăzut nimic din această prăbuşire. Totul a continuat ca pe vremea când eram fericit. N-am rămas mai puţin legaţi trupeşte, dar fantoma lui Rodolphe nu se mai întruchipa din îmbrăţişarea noastră, şi tu n-ai mai pronunţat niciodată numele-i de temut. Apăruse la chemarea ta, dăduse târcoale patului nostru, îşi îndeplinise opera de distrugere. Şi acum nu mai rămânea decât să tăcem şi să aşteptăm suita lungă a efectelor şi înlănţuirea consecinţelor.

Poate că-ţi dădeai seama de greşeala pe care ai facut-o vorbind. Nu credeai că a fost foarte gravă, credeai pur şi simplu că e cu mult mai înţelept să nu aminteşti de acest nume în convorbirile noastre. Nu ştiu dacă ai băgat de seamă că nu mai stăteam de vorbă noaptea ca altădată.

Pusesem capăt conversaţiilor noastre nesfârşite. Nu mai scoteam un cuvânt fără să-l fi gândit bine înainte. Fiecare se ferea de celălalt.

Mă sculam la miezul nopţii, mă trezea suferinţa. Eram legat de tine ca vulpea de capcană. Îmi închipuiam cuvintele pe care le-am fi schimbat dacă te-aş fi scuturat brutal, dacă te-aş fi dat afară din pat: „Nu, nu te-am minţit, ai fi strigat, pentru că te iubeam…” Da, ai fi rostit cuvintele ca o încercare de-a te salva şi pentru că e întotdeauna uşor să invoci excitaţia simţurilor ce nu înseamnă nimic, pentru a-l face pe celălalt să creadă că-l iubeşti. Nu eram un monstru: prima fată ivită în cale care m-ar fi iubit ar fi făcut ce-ar îi vrut din mine. Câteodată gemeam pe întuneric, dar tu nu te trezeai.

De altfel, prima ta sarcină a făcut inutilă orice explicaţie şi a schimbat încetul cu încetul relaţiile dintre noi. Ea s-a ivit înainte de culesul viilor. Ne-am întors în oraş, ai pierdut sarcina şi a trebuit să stai întinsă mai multe săptămâni. Primăvara erai din nou însărcinată. Trebuia să fii cruţată. Atunci începură anii aceia de sarcini, de accidente, de naşteri, care mi-au oferit mult mai multe pretexte decât era nevoie ca să mă îndepărtez de tine. M-am înfundat într-o viaţă destrăbălată în secret – în mare secret, deoarece începusem să pledez mult, eram „ocupat”, cum spunea mama, şi era necesar să salvez aparenţele. Aveam orele mele, obiceiurile mele. Viaţa într-un oraş de provincie dezvoltă la un desfrânat instinctul viclean al vânatului urmărit.

Linişteşte-te, Isa, te voi scuti de ceea ce te îngrozeşte. Nu te teme de descrierea acestui iad în care coboram aproape în fiecare zi. Tu m-ai aruncat din nou în el, tu, care mă scoseseşi de-acolo.

Dacă aş fi fost mai puţin prevăzător, ai fi sărit în sus. De cum s-a născut Hubert, a ieşit la iveală firea ta adevărată. Erai mamă, nu erai decât mamă. Nu te mai uitai la mine. Nu mă mai vedeai. Ce-i drept, nu mai aveai ochi decât pentru copii. Împlinisem ceea ce aşteptai de la mine: erai

mamă.

Cât timp copiii au fost nişte mormoloci şi nu m-am interesat de ei, nu s-a putut ivi Între noi niciun conflict. Nu ne mai întâlneam decât în acele gesturi rituale în care trupurile acţionează din obişnuinţă, în care un bărbat şi o femeie se află fiecare la mii de leghe depărtare de ei înşişi.

Ai început să-ţi dai seama că exist abia atunci când la rândul meu m-am apropiat de copii. N-ai început să mă urăşti decât când am pretins că am drepturi asupra lor. Bucură-te de mărturisirea pe care îndrăznesc să ţi-o fac: nu mă trăgea spre ei instinctul de tată. Am devenit destul de repede gelos de pasiunea pe care-o deşteptaseră în tine. Da, am căutat să ţi-i iau, ca să te pedepsesc. Invocam motive nobile, pretextam că mi-o cere datoria. Nu voiam ca o femeie bisericoasă să întunece mintea copiilor mei. Cu asemenea pretexte mă amăgeam. Dar nu de-un asemenea lucru eravorba!

Voi isprăvi vreodată povestea aceasta? Am început-o pentru tine; şi de pe-acum mi se pare de necrezut că m-ai putea urmări mult timp. În realitate, o scriu pentru mine. Ca un avocat bătrân, îmi pun în ordine dosarul, clasez piesele vieţii mele, ale acestui proces pierdut. Clopotele acelea... Mâine, Paştele. Ţi-am făgăduit: voi coborî în cinstea acestei zile de sărbătoare. „Copiii se plâng că nu te văd”, îmi spuneai azi-dimineaţă. Fiica noastră Genevieve era cu tine, în picioare, lângă patul meu. Ai ieşit ca să rămînem singuri, ea şi cu mine: vroia să-mi ceară ceva. Vă auzisem şuşotind în coridor: „E mai bine să vorbeşti tu prima”, îi spuneai Genevievei.. E vorba desigur de ginerele ei, de Phili, de trântorul ăla. Cât de iscusit am devenit pentru a abate cursul discuţiei, pentru a o împiedica să pună chestiunea! Genevieve a ieşit fără să-mi poată spune nimic. Ştiam ce vrea. Am auzit totul deunăzi: când fereastra salonului e deschisă, sub fereastra mea, nu e nevoie decât să mă aplec un pic. Trebuiau avansate capitalurile de care avea nevoie Phili pentru a cumpăra un sfert din garanţia unui agent de schimb. Un plasament ca oricare altul, bineînţeles... Ca şi

cum n-aş vedea de unde bate vântul, ca şi cum banii n-ar trebui puşi, acum, sub cheie... Dacă ar şti cu toţii ce-am realizat luna trecută, mirosind scăderea de la Bursă...

Au plecat toţi la liturghia de seară. Paştele a golit casa, câmpiile. Am rămas singur, bătrân Faust despărţit de veselia lumii din cauza unei bătrâneţi cumplite. Ei nu ştiu ce înseamnă bătrâneţea. La prânz erau cu toţii atenţi să culeagă de pe buzele mele orice aş fi spus privitor la Bursă, la afaceri. Vorbeam mai ales pentru Hubert, ca să se retragă, dacă mai era încă timp. Cu ce figură înspăimântată mă asculta... Iată unul care nu se preface! Lăsa goală farfuria, pe care tu o umpleai cu încăpăţânarea bietelor mame ce-şi văd fiul ros de grijă şi pe care-l îndoapă cu forţa, să se aleagă măcar cu asta, măcar asta să apuce! Iar el te bruftuluia, cum odinioară mă răsteam eu la mama.

Şi grija tânărului Phili ca să-mi umple paharul! Şi interesul prefăcut al nevestei sale, mica Janine: „Bunicule, faci rău că fumezi. Chiar şi o ţigară e prea mult. Eşti sigur că nu s-au înşelat, că e cafea decafeinizată?" Joacă prost teatru, biata mititică. Vorbele ei sună fals. Glasul, timbrul vocii, o trădează cu totul,

Şi tu, în tinereţe, erai prefăcută. Dar de la prima sarcină ai redevenit tu însăţi. Janine va fi până la sfârşitul vieţii o doamnă care e la curent cu totul, care repetă din cele auzite ce i s-a părut mai distins, care împrumută păreri despre tot şi nu pricepe o boabă. Cum suportă Phili, un tip tot atât de neprefăcut, de sincer ca un câine, să trăiască cu această micuţă idioată? Nu: totul e fals la ea, afară de pasiunea ei. Îşi joacă prost rolul, pentru că nimic nu are vreo însemnătate în ochii ei, nimic nu există, în afara iubirii ei.

După masă ne-am aşezat cu toţii pe terasă. Janine şi Phili o priveau pe Genevieve, mama lor, cu un aer rugător; ea, la rândul ei, se uita la tine. Ai făcut un semn imperceptibil de refuz. Atunci Genevieve s-a ridicat şi m-a întrebat:

— Tată, vrei să ne plimbăm puţin?

Cât de mult vă înfricoşez pe toţi! Mi-a fost milă de ea;

deşi fusesem mai întâi hotărât să nu mă mişc, m-am ridicat, am luat-o de braţ. Am făcut înconjurul pajiştii. Familia, de pe terasă, ne urmărea. Ea a intrat imediat în miezul problemei:

— Aş vrea să-ţi vorbesc de Phili.

Tremura. E îngrozitor să provoci spaimă copiilor tăi. Dar credeţi că poţi scăpa, la şaizeci şi opt de ani, de înfăţişarea de om neînduplecat? La această vârsta expresia trăsăturilor nu se mai schimbă. Şi sufletul se descurajează când nu se poate exterioriza... Genevieve îşi deşertă în grabă tot sacul. Tocmai despre asta era vorba, de garanţia de agent de schimb. A insistat asupra a ceea ce cu siguranţă mă putea indispune: după ea, trândăvia lui Phili compromitea viitorul căsniciei. Phili începea s-o ia razna. I-am răspuns că, pentru un băiat ca ginerele ei, această slujbă nu-i va sluji niciodată la altceva decât pentru a-i oferi alibiuri. Ea l-a apărat. „Toată lumea îl iubeşte pe Phili.

N-ar trebui să fim mai severi cu el decât Janine..." Am protestat, arătând că nici nu-l judecam, nici nu-l condamnam. Cariera sentimentală a acestui domn nu mă interesa de loc.

— El se interesează de mine? Pentru ce m-aş interesa de el?

— Te admiră foarte mult...

Minciuna asta sfruntată mi-a folosit ca să-i arunc în faţă ce pregătisem:

— Asta nu-l împiedică, fetiţo, pe Phili al tău să nu mă numească altfel decât „bătrânul crocodil”. Nu protesta! L-am auzit în spatele meu, de multe ori... Nu-l voi dezminţi: crocodil am fost, crocodil voi rămâne. De la un bătrân crocodil nu poţi aştepta nimic altceva – nimic decât moartea sa. Şi chiar mort – am avut imprudenţa să adaug – chiar mort îşi mai poate face încă mendrele. (Cât de mult regret că i-am spus toate astea şi că am făcut-o să bănuiască ceva i)

Genevieve era la pământ, protesta, închipuindu-şi că dau importanţă conţinutului injurios al acestei porecle. Mi-e

nesuferită tinereţea lui Phili. Cum şi-ar fi putut ea închipui ce reprezintă, în ochii unui moşneag duşmănit şi disperat, băiatul ăsta triumfător, care a fost îndopat încă din adolescenţă cu ceea ce n-am gustat nici măcar o singură dată într-o jumătate de secol de viaţă? Nu-i pot suferi, îi urăsc pe tineri. Pe ăsta mai mult ca pe oricare altul. Ca o pisică ce se strecoară tăcută pe fereastră, ascunzându-şi ghearele, aşa a pătruns şi el în familia mea, adulmecând. Nepoata mea n-aducea o zestre prea mare, dar avea în schimb „perspective de moştenire” minunate. „Perspectivele de moştenire” ale copiilor noştri! Pentru a le culege trebuie însă să treacă peste cadavrele noastre.

Deoarece Genevieve se smiorcăia şi îşi ştergea ochii, i-am zis pe-un ton insinuant:

— La urma urmei, ai un bărbat, un bărbat ce face comerţ cu băuturile. Aâfred, care-i atât de cumsecade, n-are decât să-i aranjeze o situaţie ginerelui său. De ce-aş fi eu mai mărinimos decât voi înşivă?

A schimbat tonul, pentru a-mi vorbi de bietul Alfred: cu ce dispreţ, cu ce dezgust! După spusele ei, era un fricos ce-şi reducea din zi în zi afacerile, în magazinul acela, altădată atât de important, nu mai exista azi loc pentru doi.

Am felicitat-o că are un asemenea bărbat. Când se apropie furtuna, trebuie să strângi pânzele. Viitorul era al acelora care, ca Alfred, vedeau în mic. Astăzi Sipsa de avânt reprezintă principala calitate în afaceri. A crezut că-mi bat joc de ea, cu toate că-i mărturiseam gândul meu intim, eu, care-mi ţin banii sub cheie şi nu încerc nici măcar riscul Casei de economii.

Urcam înapoi spre casă. Genevieve nu mai îndrăznea să spună nimic. Nu mă mai sprijineam de braţul ei. Familia, aşezată în cerc, ne privea venind şi desigur interpreta semnele rele. Întoarcerea noastră întrerupea în mod evident o discuţie între familia lui Hubert şi cea a Genevievei. O, ce bătălie straşnică s-ar da în jurul comorii mele, dacă aş consimţi vreodată să renunţ la ea! Numai Phili era în picioare. Vântul îi flutura şuviţele de păr rebele.

Purta o cămaşă cu gulerul răsfrmt, cu mtneci scurte. Nu pot să-i sufăr pe băieţii de acum şi pe fetele astea atletice. Obrajii lui de copil s-au împurpurat când, la întrebarea prostească a Janinei; „Ei, aţi stat de vorbă?”, am răspuns încetişor: „Am vorbit despre un bătrân crocodil…”

încă o dată îţi spun, nu am cauza acestei porecle îl urăsc. Ei nu ştiu ce înseamnă bătrâneţea. Nu vă puteţi închipui un asemenea chin: să nu fi avut nimic de la viaţă şi să nu aştepţi nimic de la moarte. Să nu existe nimic dincolo de această lume, să nu existe nicio explicaţie, şi soluţia enigmei să nu ne fie dată niciodată… Tu, tu n-ai suferit ce-am suferit eu, tu nu vei suferi ce sufăr eu. Copiii nu-ţi aşteaptă moartea. Te iubesc în felul lor; te îndrăgesc. Ţi-au luat imediat partea. Îi iubeam. Genevieve, această femei® voinică, de patruzeci de ani, care înainte cu câteva clipe încerca să-mi stoarcă patru sute de hârtii de-o mie pentru haimanaua ei de ginere, mi-o amintesc pe genunchii mei când era fetiţă. De cum o vedeai în braţele mele, o chemai… Nu voi ajunge însă niciodată la capătul acestei destăinuiri, dacă voi continua a amestec astfel prezentul cu trecutul.

Mă voi strădui să introduc în ea puţină ordine.

VI

Nu cred că te-am urât din primul an ce a urmat acelei nopţi dezastruoase. Ura mea a luat naştere încetul cu încetul, pe măsură ce-mi dădeam mai bina seama de indiferenţa ta faţă de mine şi că nimic nu exista în ochii tăi afară de micuţele fiinţe lacome, care scânceau şi urlau. Nici nu-ţi dădeai seama măcar că la mai puţin de treizeci de ani devenisem un jurisconsult obosit şi privit ca un maestru tânăr în baroul acesta, cel mai important din Franţa după acela din. Paris, începând cu afacerea Villenave (1893), m-am evidenţiat pe neaşteptate şi ca mare avocat la Curtea cu juri (se întâmplă foarte rar să excelezi în ambele direcţii) şi ai fost singura care nu ţi-ai dat seama dş răsunetul universal al pledoariei mele. A fost şi anal în care neînţelegerea noastră s-a transformat în război deschis.

Faimoasa afacere Villenave, daca a consacrat, triumful meu, m-a strâns şi mai tare în cleştele care mă înăbuşea: poate îmi mai rămăsese vreo speranţa afacerea Villenave mi-a adus dovada că nu existam în ochii tăi.

Aceşti Villenave – îţi mai aduci aminte povestea lor? — după douăzeci de ani de căsătorie se iubeau cu o pasiune ce devenise proverbială. Se spunea „nedespărţiţi ca Villenave”. Locuiau cu unicul lor fiu, în vârstă de vreo cincisprezece ani, în castelul propriu din Ornon, la marginea oraşului, primeau puţini oaspeţi, ajungându-şi unul altuia… „O dragoste ca în romane”, spunea mama ta, într-una din acele fraze fabricate al căror secret l-a moştenit nepoata ei, Genevieve. Aş putea să jur că ai uitat cu totul acea dramă. Dacă ţi-o povestesc, ai să-ţi baţi joc de mine, ca atunci când la masă aminteam de examenele şi concursurile mele… dar atâta pagubă! într-o dimineaţă, servitorul care făcea curăţenie în camerele de jos aude o împuşcătură la primul etaj, un ţipăt de spaimă, dă fuga, camera stăpânilor săi e închisă. Aude şoapte, o învălmăşeală înăbuşită; paşi grăbiţi în cabinetul de toaletă. După o clipă, în timp ce scutura mereu clanţa, s-a deschis uşa. Villenave era întins pe pat, în cămaşă, plin de sânge. Doamna de Villenave, cu părul despletit, îmbrăcată într-un capot, stătea în picioare la marginea patului cu un revolver în mână. Spuse: „L-am rănit pe domnul de Villenave. Aduceţi în grabă doctorul, chirurgul şi comisarul de poliţie! Nu mă mişc de aici.” Nu s-a putut ©bţine de la ea decât această mărturisire: „L-am rănit pe soţul meu”, ceea ce domnul de Villenave confirmă de îndată ce-a fost în stare să vorbească. El însuşi a refuzat să dea orice altă informaţie.

Acuzata n-a vrut să-şi ia un avocat. Ca ginere al unuia dintre prietenii lor, am fost numit apărător din oficiu, dar în vizitele mele zilnice la închisoare n-am putut scoate nimic de la această. Încăpăţânată, în oraş circulau zvonurile cele mai absurde pe seama ei; am fost sigur din prima zi că e nevinovată; se năpăstuia singură, iar soţul care o iubea accepta ca ea să se acuze. Ah, intuiţia bărbaţilor care nu

sunt iubiţi, de-a descoperi pasiunea la alţii! Dragostea conjugală o stăpânea în întregime pe această femeie, Nu-şi împuşcase bărbatul. Îl apărase cu trupul ei, pentru a-l feri de vreun îndrăgostit refuzat? Nimeni nu intrase în casă din ajun. Nu fusese acolo niciun obişnuit de-al casei… în sfârşit, n-am să mă apuc acum să-ţi istorisesc această veche povsste.

Până în dimineaţa zilei în care trebuia să pledez, eram hotărât să păstrez o atitudine de negare şi să arăt numai că doamna de Villenave nu putuse săvârşi crima de care se învinovăţea. În ultima clipă, mărturia tânărului Ives, fiul ei, sau mai degrabă (căci această mărturie a fost nesemnificativă şi n-a adus nicio lămurire) privirea în acelaşi timp rugătoare şi poruncitoare cu care-l ţintuia maică-sa tot timpul cât şi-a depus mărturia şi soiul de uşurare pe care l-a manifestat ea atunci, iată ce a sfâşiat dintr-o dată vălul: l-am denunţat pe fiu, adolescentul acesta bolnav, gelos pe tatăl său prea iubit. M-am aruncat, cu o logică pasionată, în acea pledoarie improvizată, faimoasă astăzi, în care profesorul F., după propria sa mărturisire, a descoperit în germene esenţialul sistemului său, reînnoind totodată psihologia adolescenţei şi terapeutica nevrozelor ei.

Dacă rechem acum această amintire, draga mea Isa, n-o fac cu nădejdea să trezesc, după patruzeci de ani, admiraţia pe care n-ai împărtăşit-o în clipa victoriei mele, şi nici atunci când ziarele din toată lumea mi-au publicat portretul.

în timp ce indiferenţa ta, în ceasul acela solemn al carierei mele, îmi demonstra cât de părăsit şi singur mă aflu, săptămâni de zile avusesem în faţa ochilor, o urmărisem între cei patru pereţi ai unei celule, pe această femeie, care se sacrifica, nu atât pentru a-şi salva propriul copil, cât pentru a salva pe fiul bărbatului, moştenitorul numelui său. El, victima, o implorase: „Acuză-te…” Iar ea a împins dragostea până la limita extremă, de-a face lumea s-o creadă criminală* asasina unicului bărbat pe care-l

iubea. Dragostea conjugală, nu dragostea de mamă o adu sese aici... (Iar ceea ce a urmat a dovedit-o din plin: s-a. Despărţit de fiul ei şi, sub diferite pretexte, a trăit întotdeauna departe de el.) Aş fi putut să fiu un bărbat iubit, cum fusese Villenave. L-am vizitat şi pe el destui de des în timpul procesului. Ce avea el mai mult ca mine? Era destul de frumos, cu trăsături fine, fără îndoială, dar nu părea să fie prea inteligent. A dovedit-o atitudinea sa duşmănoasă faţă de mine, după proces. Eu însă aveam un soi de geniu. Dacă-aş fi avut atunci o femeie care să mă iubească, spre ce culmi n-aş fi urcat? Singuratic, nu-ţi poţi păstra încrederea în tine. Avem nevoie de-un martor al forţei noastre: cineva care să ţină socoteala succeselor, să le înregistreze, să ne încoroneze în ziua răsplăţii, aşa cum altădată, la împărţirea premiilor, încărcat de cărţi, o căutam din ochi, în mulţime, pe mama care, în sunetele muzicii militare, încununa cu lauri capul meu proaspăt tuns.

în timpul procesului Villenave mama a început să se ramolească. Nu mi-am dat seama de asta decât treptat: grija pe care o avea faţă de-un căţeluş negru, ce lătra furios de cum mă apropiam, a fost primul semn al decăderii. De fiecare dată când o vizitam, nu

vorbea decât despre acest animal. Nu mai asculta ceea ce-i spuneam despre mine.

De altfel, mama n-ar fi putut înlocui o dragoste ce m-ar fi salvat la această răscruce a existenţei mele. Îmi lăsase moştenire viciul ei, dragostea nemăsurată, pentru bani; patima aceasta o aveam în sânge. Ar fi făcut orice pentru a mă menţine într-o meserie în care, după cum spunea ea, „câştigam bani cu toptanul”.

Cu toate că mă atrăgeau literele, deşi eram solicitat de ziare şi de toate marile reviste, deşi la alegeri partidele de stânga îmi ofereau o candidatură în arondismentul La Bastide (cel care a primit-o în locul meu a fost ales fără nicio greutate), am rezistat acestei ambiţii pentru că nu voiam să renunţ „a câştiga bani cu toptanul”.

Era şi dorinţa ta, lăsându-mă să înţeleg că n-ai să

părăseşti niciodată provincia. O femeie care m-ar fi iubit ar fi ţinut la gloria mea. Mi-ar fi arătat că arta de-a trăi presupune sacrificarea unei patimi josnice în favoarea unei pasiuni superioare. Ziariştii neghiobi, care fac pe indignaţii deoarece cutare avocat profită, ca deputat sau ca ministru, pentru a realiza unele beneficii mărunte, ar face mai bine să admire conduita acelora ce-au ştiut să stabilească o ierarhie inteligentă a pasiunilor şi care au preferat gloria politică afacerilor grase. Dacă m-ai fi iubit, ai fi putut să mă vindeci de cusurul de-a pune mai presus de orice câştigul imediat, de-a nu fi în stare să renunţ la prada măruntă şi mediocră a onorariilor în favoarea umbrei puterii, căci nu există umbră fără realitate; umbra este o realitate. Dar ce să-i faci! Nu-mi rămânea altceva decât mângâierea de „a câştiga bani cu toptanul”, ca şi băcanul din colţ.

Iată cu ce m-am ales: câştigul realizat de-a lungul acestor ani îngrozitori, banii de care, în nebunia voastră, aţi vrea să mă lepăd. A, mi-e’ nesuferită până şi ideea că vă veţi bucura de ei după moartea mea! Ţi-am spus la început că mă hotărâsem mai întâi să nu vă. Las nimic. Ţi-am dat apoi să înţelegi că am renunţat la această răzbunare… însemna însă să nesocoteşti mişcarea de maree a urii din sufletul meu. În momentul când se îndepărtează, mă înduioşez… Când revine, valul acela mocirlos mă acoperă din nou.

Din acea zi de Paşti, după ofensiva pe care aţi dus-o pentru a mă jefui în folosul lui Phili al vostru şi când am revăzut, în formaţie completă, haita familială la pândă, aşezată în cerc în faţa uşii, din acea zi sunt obsedat de vedenia împărţelilor, a acestor împărţeli care vă vor arunca unii asupra altora: vă veţi bate ca nişte câini pentru fermele, pentru acţiunile mele. Pământurile vor fi ale voastre, dar acţiunile nu mai există. Acelea de care-ţi vorbeam în prima pagină a acestei scrisori le-am vândut săptămâna trecută la cursul cel mai ridicat; de atunci scad în fiecare; zi. Toate vapoarele se scufundă de cum le părăsesc; nu mă înşel niciodată. Milioanele, în bani lichizi,

le veţi avea şi pe ele, le veţi avea dacă, vreau. Sunt zile. În care iau hotărârea să nu vă las nicio centimă.

Vă aud când în turmă urcaţi scara, şoptind. Vă opriţi, vorbiţi fără teamă că mă voi trezi (doar sunt surd); văd pe sub uşă licărind lumânările voastre. Recunosc glasul subţire al lui Phili (s-ar spune că i se mai schimbă vocea) şi deodată râsete înfundate, pălăvrăgeala femeilor tinere. Tu îi certi, le spui: „Sunt sigură că nu doarme...” Te apropii de uşa mea*;* asculţi; priveşti pe gaura cheii, lumina mă trădează. Te întorci spre haită; probabil le şopteşti; „E încă treaz, vă aude...”. ...

Ei se îndepărtează în vârful picioarelor. Treptele scării scârţâie; una după alta, uşile se închid. În noaptea de Paşti casa e plină de perechi. Iar eu aş putea fi trunchiul viu al acestor ramuri tinere. În majoritatea familiilor, tatăl este iubit. Tu erai inamica mea, şi copiii mei au trecut la duşman.

Despre războiul acesta trebuie să vorbim acum. Nu mai am putere să scriu. Şi totuşi n-am de loc chef să mă culc, să mă întind, chiar dacă starea inimii mi-o îngăduie. La vârsta mea, somnul atrage atenţia morţii, nu e bine să faci pe mortul. Cât timp mă voi ţine pe picioare, mi se pare că nu poate sosi. Mi-e oare teamă de chinul fizic, de tortura ultimului horcăit? Nu, dar moartea e nefiinţă, ceea ce nu se poate decât traduce prin semnul —.

VII

Cât timp cei trei copilaşi ai noştri se aflau încă în starea nelămurită a primei copilării, duşmănia noastră a rămas ascunsă; atmosfera din casa noastră era însă apăsătoare. Indiferenţa, nepăsarea ta faţă de tot ceea ce mă privea te împiedicau să suferi din această pricină, ba chiar să-ţi dai seama de ce se întâmplă. De altminteri, nu eram niciodată acasă. Luam prânzul singur la ora unsprezece, pentru ca să ajung la Palatul de justiţie înainte de amiază. Afacerile mă înghiţeau cu totul, iar puţinul timp de care aş fi putut dispune în familie îţi închipui cum mi-l petreceam.

De ce m-am dedat unui desfrâu îngrozitor de simplu,

redus la oroarea sa nudă, fără urmă de sentiment, fără cea mai mică aparenţă de căldură, fără ceea ce, de obicei, îi slujeşte drept scuză? Aş fi putut cu uşurinţă avea aventuri dintr-acelea pe care lumea le admiră. Un avocat la vârsta mea cum să nu fi cunoscut anumite avansuri stăruitoare? Destule femei tinere, înafară de omul de afaceri, voiau să tulbure bărbatul...

Pierdusem însă încrederea în fiinţele acestea, sau mai degrabă în putinţa de-a place oricăreia dintre ele. Imediat descopeream interesul ce le mâna pe acelea care îmi făceau avansuri, de a căror ipocrizie îmi dădeam seama. Mă paraliza ideea preconceptă că toate încearcă să-şi asigure o poziţie. Cum să nu recunosc la tragica convingere că sunt un om care nu poate fi iubit, se adăuga neîncrederea celui bogat, căruia îi e frică să nu fie tras pe sfoară, care se teme că va fi înşelat? Pe tine te „scosesem la pensie", mă cunoşteai prea bine ca să aştepţi de la mine un ban în plus faţă de suma fixată. Era destul de frumuşică şi n-o depăşeai niciodată. Nu simţeam nicio primejdie din această direcţie. Dar celelalte femei! Mă număram printre nătărăii care-şi închipuie că există, pa de o parte, îndrăgostitele dezinteresate, iar pe de altă parte, cele viclene, care nu caută decât banii. Ca şi cum la majoritatea femeilor dragostea n-ar merge mână în mână cu nevoia de-a fi întreţinute, ocrotite, răsfăţate... La şaizeci şi opt de ani, revăd, cu o luciditate care în anumite clipe mă face să urlu, tot ceea ce am respins nu din cinste, ci datorită suspiciunii şi unei cumphte. Zgârcenii. Celor câteva legături pe care le-am încercat, le-am pus capăt repede, fie că mintea mea bănuitoare a interpretat greşit dorinţa cea mai nevinovată, fie că deveneam odios prin maniile pe care le cunoşti prea bine: certurile la restaurant sau cu birjarii din pricina bacşişului. Îmi place să ştiu dinainte cât trebuie să plătesc. Îmi place ca totul să fie tarifat; voi îndrăzni oare să mărturisesc această ruşine? Poate că ceea ce îmi plăcea în desfrâu era preţul lui fix. Dar la un bărbat ca mine ce legătură putea exista între dorinţa sufletească şi plăcere?

Dorinţele sufletului nu-mi mai închipuiam că pot fi vreodată împlinite; le înăbuşeam în faşă. Devenisem maestru în arta de-a distruge orice sentiment, exact în acea clipă în care voinţa joacă un rol hotărâtor în dragoste, în clipa în care, în pragul unei pasiuni, mai suntem încă liberi să ne lăsăm în voia ei sau să ne dezmeticim. Căutam ce era mai uşor, ce se obţine la un preţ stabilit. Nu-mi place să fiu păcălit, dar ceea ce datorez plătesc. Dispreţuiţi zgârcenia mea; recunoaşteţi însă că nu pot suporta să am datorii: Plătesc cu bani peşin; furnizorii mei o ştiu şi mă binecuvântează. Nu pot suporta gândul de a datora cea mai mică sumă. Tot aşa am înţeles şi „dragostea”: dai, ai, nu dai, nu ai... Ce dezgustător!

Nu, prea îngroş lucrurile; prea mă ponegresc: am iubit, poate că am fost iubit... în 1909, la sfârşitul tinereţii mele. La ce bun să trec sub tăcere acea agentură? Ai cunoscut-o, ai ştiut să ţi-o aminteşti în ziua în care m-ai silit să mă hotărăsc într-un fel sau altul.

O sal vasem pe învăţătoarea aceea (cea urmărită pentru pruncucidere). Mi s-a dăruit mai întâi din recunoştinţă; dar apoi... Da, da, în acel an am cunoscut iubirea; lăcomia mea a zădărnicit totul. Nu era destul c-o lăsam în sărăcie, aproape în mizerie; trebuia să fie totdeauna la dispoziţia mea, să nu vadă pe nimeni, s-o pot lua, s-o las, s-o regăsesc, când mi se năzărea, în timpul rarelor mele clipe de răgaz. Era proprietatea mea. Plăcerea mea de a stăpâni, de a exploata, de a abuza se extinde şi asupra oamenilor. Aş fi avut nevoie de sclavi. O singură dată mi s-a părut că am găsit o asemenea victimă pe măsura pretenţiilor mele. Îi supravegheam până şi privirile... Dar am uitat făgăduiala de a nu-ţi vorbi de lucrurile acestea. A plecat la Paris, nu mai putea îndura.

„Dacă n-am fi decât noi cei cu care nu te poţi înţelege, mi-ai repetat adesea, dar toată lumea se teme de tine şi te ocoleşte, Louis, o vezi bine!” Da, o vedeam... La Palatul de justiţie am fost întotdeauna un singuratic. M-au ales cât mai târziu cu putinţă în Consiliul baroului. După toţi cretinii pe

care i-au preferat în locul meu, nu mai aveam niciun chef să devin preşedintele baroului. În fond, am râvnit vreodată la această demnitate? Ar fi trebuit să fac cheltuieli cerute de o asemenea poziţie, să primesc oaspeţi. Există onoruri ce costă scump; mai mare daraua decât ocaua. Tu o doreai din cauza copiilor. Niciodată n-ai dorit nimic pentru mine însumi: „Fă-o perttru copii”.

După un an de la căsătorie, tatăl tău a avut prima criză şi n-am mai fost primiţi în castelul din Cenon. Foarte repede ai adoptat Calese. De la mine n-ai acceptat cu adevărat decât locul meu de naştere. Ai prins rădăcină în pământul meu, fără ca rădăcinile noastre să se poată întâlni. În această casă, în această grădină şi-au petrecut copiii toate vacanţele. Aici. A murit şi micuţa noastră Mărie; şi în loc să fii îngrozită de camera unde a murit, unde a suferit, tu… îi atribui un caracter sacru. Aici ţi-ai clocit puii, le-ai îngrijit bolile, ai vegheat lângă leagăne, ai avut de furcă cu guvernantele şi cu învăţătoarele. Printre merii aceştia, pe frânghiile întinse, se uscau rochiţele Măriei, toate acele rufe nevinovate. În acest salon abatele Ardouin aduna copiii în jurul pianului şi-i punea să cânte – pentru a se feri de furia mea – coruri ce nu erau întotdeauna cântece religioase.

Fumând în faţa casei, în serile de vară, ascultam vocile lor limpezi, melodia aceea de Lulli[1]: „A!

Aceste păduri, aceste stânci, aceste fântâni…" Fericire calmă, de la care mă ştiam exclus, zonă de puritate şi de vis ce mi-era interzisă. Dragoste liniştită, undă potolită ce venea să moară la câţiva paşi de stânca mea.

Intram în salon şi vocile amuţeau. La apropierea mea, orice conversaţie se întrerupea. Genevieve se îndepărta cu o carte. Numai Măriei nu-i era frică de mine; venea întotdeauna când o chemam; deşi o luam cu forţa în braţe, ea se ghemuia la pieptul meu cu dragă inimă. Auzeam cum îi bate inima de păsărică. Abia îi dădeam drumul, şi zbura în grădină… Mărie!

---

1 *Jean Baptiste Lulli* **(1633—1687), compozitor francez de origină italiană.**

De timpuriu, copiii se arătară neliniştiţi din cauza absenţei mele la slujba religioasă şi a cotletului de vineri. Dar lupta dintre noi, sub privirile lor, nu cunoscu decât un număr mic de izbucniri furioase, în care cel mai adesea am ieşit învins. După fiecare înfrângere, războiul ascuns continua. Calese a fost teatrul acestui război, pentru că în oraş nu mă aflam niciodată acasă. Dar vacanţele la Palatul de justiţie coincideau cu cele de la şcoală, astfel că în august şi în septembrie ne strângeam aici împreună.

îmi amintesc de ziua în care ne-am ciocnit pieptiş (din cauza unei glume pe care o făcusem în faţa Genevievei, care recita din *Vechiul Testament):* mi-am revendicat dreptul de-a apăra mintea copiilor mei, şi tu mi-ai opus datoria pe care o aveai de-a le ocroti sufletul. Prima dată am ieşit înfrânt când am fost de acord ca Hubert să fie încredinţat iezuiţilor, iar fetiţele, maicilor de la Sacre-Coeur. Cedasem prestigiului pe care l-au păstrat totdeauna în ochii mei tradiţiile familiei Fondaudege. Dar mi-era sete de răzbunare; în ziua aceea am ghicit singurul subiect ce te putea scoate din sărite, care te silea să-ţi părăseşti indiferenţa, atrăgându-ţi în felul acesta atenţia asupra mea, chiar dacă era una plină de ură. Găsisem, în sfârşit, un punct de întâlnire. Te obligam, în sfârşit, la încăierare. Odinioară dispreţul faţă de religie nu fusese pentru mine decât o formă goală, în care înecasem umilinţele' de ţărănuş îmbogăţit, dispreţuit de colegii săi burghezi; îl îmbogăţeam acum cu dezamăgirea în dragoste şi cu o ură aproape fără margini.

Cearta s-a aprins din nou în timpul prânzului (te-am întrebat ce satisfacţie ar putea avea Fiinţa eternă văzându-te mâncând crăişor1 în loc de carne rasol). Ai plecat de la masă. Îmi amintesc privirea copiilor. Am mers după tine în cameră. Nicio lacrimă în ochii tăi; mi-ai vorbit cu mult calm. Am înţeles, în acea zi, că viaţa mea nu-ţi era chiar atât de indiferentă pe cât crezusem. Deţineai nişte scrisori: material pentru divorţ. „Am rămas până acum cu tine din cauza copiilor. Dar dacă prezenţa ta devine o ameninţare

pentru sufletul lor, nu voi şovăi să mă despart.”

Nu, n-ai fi şovăit să mă părăseşti, pe mine şi banii mei. Oricât erai de interesată, nu exista sacrificiu la care n-ai fi consimţit pentru a se păstra neştirbit, la aceşti copii, tezaurul dogmei, ansamblul acesta de obiceiuri, de formule – nebunie curată.

Pe atunci nu eram încă în posesia scrisorii calomnioase pe care mi-ai trimis-o după moartea Manei. Erai mai tare. De altfel, poziţia mea ar fi fost zguduita într-un mod. Primejdios dacă ar fi intervenit un proces între noi: în vremea aceea, şi mai ales în provincie, societatea nu glumea într-o asemenea problemă. Circula zvonul că aş fi francmason; ideile meie mă aruncau la marginea societăţii; fără prestigiul familiei tale aş fi ajuns foarte rău. Şi mai aks… în caz de despărţire, ar îi trebuit să înapoiez acţiu-

1 Peşte din specia păstrăvilor, cu carnea/ roşietică.

nile Suez din zestrea ţa. Mă obişnuisem să consider aceste acţiuni ca ale mele. Gândul de-a renunţa la ele mi-era insuportabil (fără a mai socoti venitul ce mi-l servea tatăl tău…).

Am lăsat-o moale, şi-am acceptat toate pretenţiile tale, dar m-am hotărât să consacru tot timpul liber pentru cucerirea copiilor. Am luat această hotărâre la începutul lui august 1896; acele fierbinţi şi triste veri de altădată se amestecă în mintea mea, şi amintirile pe care le rechem aici se întind aproximativ pe cinci ani (1895—1900).

Nu credeam c-ar fi anevoios să pun din nou stă pînire pe copii. Mizam pe prestigiul de şef al familiei, pe inteligenţa mea. Un băiat de zece ani, două fetiţe, va fi o joacă, mă gândeam, să-i atrag spre mine. Îmi amintesc de uimirea şi de neliniştea lor, în ziua în care le-âm propus să facă cu tăticu o plimbare lungă. Stăteai în curte, sub teiul argintat; te-au întrebat Cu privirea.

— Dragii mei, dar nu trebuie să-mi cereţi voie.

Am plecat. Cum trebuie să le vorbeşti copiilor? Eu care sunt obişnuit să ţin piept procurorului general, sau apărării când pledez pentru partea civilă, unei întregi săli

duşmănoase, şi de care preşedintele se teme la Curtea cu juri, pe mine copiii mă intimidează, copiii şi oamenii din popor, chiar aceşti ţărani al căror fiu sunt. În faţa lor nu mai ştiu pe ce lume mă aflu, mă bâlbâi.

Copiii erau drăguţi cu mine, dar rezervaţi. Ocupaseşi dinainte aceste trei suflete, deţineai toate ieşirile. Imposibil să înaintez fără voia ta. Prea scrupuloasă pentru a mă înjosi în ochii lor, nu le-ai ascuns că trebuie să se roage mult lui Dumnezeu pentru „bietul tata”. Orice aş fi făcut, aveam locul meu în vederile lor despre lume: eram „bietul tata”, pentru care trebuie să te rogi din suflet şi să obţii pocăirea. Orice aş Ei spus sau aş fi insinuat despre religie, întărea imaginea naivă pe care şi-o făceau despre mine.

Trăiau într-o lume miraculoasă, punctată de sărbători celebrate cu evlavie. Obţineai orice de la ei vorbindu-le de prima comuniune, la care de-abia luaseră parte, sau pentru care se pregăteau. Când cântau, seara, pe terasa de la Calese, eram întotdeauna obligat să ascult nu numai melodii de Lulli, ci şi cântece religioase. Vedeam de departe grupul vostru nedesluşit şi, când era clar de lună, distingeam trei siluete mici cu ochii la cer. Paşii mei, pe pietriş, întrerupeau cântecele.

Mă trezea în fiecare duminică tărăboiul dinaintea plecării la biserică. Ţi-era întotdeauna frică c-ai să întârzii. Caii nechezau. Era chemată bucătăreasa, care zăbovea. Unul din copii îşi uitase cartea de rugăciune. O voce ascuţită striga: „în a câta duminică după Rusalii suntem?”

La întoarcere veneau să mă sărute şi mă găseau încă în pat. Micuţa Mărie, care recitase probabil pentru mine toate rugăciunile pe care le învăţase, mă privea atent, având fără îndoială nădejdea că va constata o uşoară ameliorare a stării mele spirituale.

Era singura care nu mă enerva. Cei doi mai mari începeau să-ţi urmeze prescripţiile religioase severe, cu instinctul burghez al confortului, care-i va face, mai târziu, să se lepede de toate virtuţile eroice, de întreaga sublima nebunie creştină. Mărie, dimpotrivă, avea o fervoare

emoţionantă, o generozitate mişcătoare faţă de servitori, faţă de ţărani, faţă de săraci. Se spunea despre ea: „Ar da tot ce are; i se scurg banii printre degete. E foarte frumos, dar va trebui totuşi supravegheată…” Se mai zicea: „Nu-i rezistă nimeni, nici chiar tatăl ei”. Venea singură pe genunchii mei, seara. O dată a adormit pe umărul meu. Cârlionţii ei îmi gâdilau obrazul, Mi-era greu că nu mă puteam mişca şi aveam poftă să fumez. Totuşi nu m-am mişcat. La ora nouă, când a sosit bona s-o ia, am urcat-o în camera ei şi y-aţi uitat cu toţii la mine încremeniţi, ca şi cum aş fi fost fiara sălbatică care linge picioarele puicuţelor martire. Câteva zile după aceea, în dimineaţa de 14 august, Mărie mi-a spus (ştii cum obişnuiesc copiii):

— Făgăduieşte-mi că ai să faci ce-am să te rog… făgăduieşte-mi mai întâi, apoi îţi spun…

Mi-a amintit că a doua zi vei cânta la liturghia de la ora unsprezece şi că ar fi drăguţ din partea mea să viu să te ascult.

— Ai făgăduit! Ai făgăduit! repeta ea sărutându-mă. Ai jurat!

Luă sărutarea pe care i-am dat-o drept un consimţământ. Toată casa ştia. Mă simţeam observat. ’Domnul va merge mâine la liturghie, el care n-a pus niciodată piciorul în biserică! Era un eveniment de-o însemnătate excepţională.

M-am aşezat la masă, seara, într-o stare de nervi pe care n-am putut-o ascunde mult timp, ’Hubert ţi-a cerut nu mai ştiu ce explicaţie cu privire la Dreyâus. Îmi amintesc că am protestat cu furie împotriva răspunsului pe care i l-ai dat. Am plecat de la masă şi n-am mai revenit. Cu geamantanul pregătit, la 15 august, în zori, am luat trenul de şase şi jumătate şi-am petrecut o zi îngrozitoare într-un Bordeaux înăbuşitor şi pustiu.

E ciudat că după aceea m-aţi văzut din nou la Calese. De ce mi-am petrecut întotdeauna vacanţele cu voi, în loc să călătoresc? Aş putea născoci explicaţii serioase. Adevărul gol-goluţ era că nu voiam să fac o cheltuială dublă. N-am crezut niciodată că ar fi posibil să pleci în călătorie şi să

cheltuieşti atîţia bani fără ca, mai înainte, să fi terminat cu bucătăriseala şi să fi închis casa. N-aş fi avut nicio plăcere să bat drumurile, ştiind că las în urma mea aceleaşi cheltuieli ale casei. Sfârşeam deci prin a reveni la ieslea comună. De vreme ce porţia mea era servită la Calese, cum m-aş fi dus oare să mă hrănesc în altă parte? Era spiritul de economie pe care-l moştenisem de la mama şi pe care-l consideram o virtute.

Mă întorceam aşadar acasă, însă într-o stare de iritare în faţa căreia până şi Mărie rămânea neputincioasă. Şi am inaugurat împotriva ta o tactică nouă. Fără a ataca pe faţă practicile tale religioase, mă înverşunam ca ia cele mai mici prilejuri să te pun în contradicţie cu propria ta credinţă. Biata mea Isa, oricât de bună creştină ai fi fost, mărturiseşte că aveam o situaţie favorabilă. Că mila e sinonimă cu dragostea, o uitaseşi, dacă o ştiuseşi vreodată. Sub acest nume înglobai un anumit număr de datorii faţă de săraci, de care te achitai cu scrupulozitate, ca să intri în împărăţia cerurilor. Recunosc că te-ai schimbat mult în această privinţă: acum îngrijeşti bolnavele de cancer. Pe atunci, însă, după ce ajutai săracii, săracii tăi, te simţeai cu atât mai îndreptăţită să pretinzi ce ţi se cuvenea de la creaturile ce trăiau sub stăpânirea ta. Nu făceai concesii cu privire la datoria stăpânei casei de-a obţine cât mai multă muncă pentru cât mai puţini bani. Bătrâna aceea nenorocită, care trecea dimineaţa cu căruţa de legume şi căreia i-ai fi dat de pomană dacă ţi-ar fi întins mâna, nu-ţi vindea o salată fără să-ţi pui obrazul în joc ca să-i ciupeşti câţiva bănuţi din micul ei câştig.

„Cererile ceif-mai timide ale servitorilor şi muncitorilor, de creştere a salariului, mai întâi te uluiau, apoi îţi stârneau o indignare a cărei violenţă îţi dădea forţă şi-ţi asigura întotdeauna ultimul cuvânt. Aveai un soi de geniu în a le demonstra acestor oameni că n-au nevoie de nimic. Cu vorbe meşteşugite, printr-o enumerare nesfârşită, înmulţeai avantajele de care se bucurau: „Aveţi casă, un butoiaş de vin, jumătate dintr-un porc pe care-l hrăniţi cu cartofii mei,

o grădină de zarzavaturi". Sărmanii de ei, de-abia le venea să creadă cât sunt de bogaţi! Camerista, argumentai tu, putea pune deoparte, la Casa de economii, toţi cei patruzeci de franci pe care-i primea pe lună: „Are toate rochiile vechi, toate jupoanele, toţi pantofii mei. Ce-ar mai avea nevoie de bani? Doar ca să facă daruri familiei..."

Altminteri, îi îngrijeai cu devotament dacă se îmbolnăveau, nu-i părăseai niciodată; şi recunosc că, în general, erai foarte preţuită şi adesea chiar iubită de oamenii aceştia, care-i dispreţuiesc pe stăpânii îngăduitori. În toate aceste probleme aveai ideile mediului şi epocii tale. Dar nu ţi-ai mărturisit niciodată că *Evanghelia* le condamnă: „Ia te uită, ziceam eu, credeam că Cristos a spus..." Te opreai brusc pierzân du-ţi cumpătul, furioasă din cauza copiilor. În cele din urmă, cădeai în capcană: „Nu trebuie să ne luăm după litera..." bâlbâiai tu. Ceea ce mă făcea să triumf cu uşurinţă şi te copleşeam cu exemple pentru a-ţi dovedi că a fi cucernic înseamnă a urma întocmai litera *Evangheliei.* Dacă făceai greşeala de-a protesta că nu eşti o sfântă, îţi citam preceptul: „, Fiţi desăvârşiţi ca şi tatăl vostru din ceruri".

Mărturiseşte, biată Isa, că în felul meu ţi-am făcut un bine şi că, dacă îi îngrijeşti astăzi pe canceioşi, o faci în parte datorită mie! în acea vreme dragostea pentru copii te acapara în întregime. Ei îţi înghiţeau tezervele de bunătate, de sacrificiu. Ei -jp împiedicau să vezi alţi oameni. Ţe-au îndepărtat nu numai de mine, ci şi de restul lumii. Nici lui Dumnezeu nu-i puteai vorbi decât despre sănătatea şi viitorul lor. Aici câştigam partida cu uşurinţă. Te întrebam dacă

196 t JtjS.

n-ar trebui, ca buni creştini, să le dorini toate suferinţele, sărăcia, boala. Îmi curmai vorba: „Nu-ţi mai răspund, vorbeşti despre ceea ce nu cunoşti".

Dar, din nefericire pentru tine, era de faţă şi profesorul copiilor, un seminarist de douăzeci şi trei de ani, preotul Ardouin, a cărui mărturie o chemam fără milă în ajutor. Îl

puneam foarte rău în încurcătură, pentru că nu-l făceam să intervină decât când eram sigur că am dreptate, iar el nu era în stare, în asemenea discuţii, să nu-şi dezvăluie în întregime gândul. Pe măsură ce se desfăşura afacerea Dreyfus, am găsit mii de pretexte pentru a-l îndrepta împotriva ta pe bietul preot: „Pentru un evreu nenorocit să dezorganizezi armata…”, ziceai tu. Aceste cuvinte stârneau indignarea mea prefăcută şi n-aveam linişte până nu-l obligam pe tânărul preot să recunoască că un creştin nu poate fi de acord cu condamnarea unui nevinovat, chiar dacă e pentru salvarea patriei.

Nu încercam să vă conving, pe tine şi pe copii, care nu cunoşteaţi procesul decât din caricaturile ziarelor bine văzute. Eraţi un bloc de neclintit. Chiar când vi se părea că am dreptate, nu vă îndoiaţi că victoria a fost obţinută prin viclenie. Ajunseserăţi să nu mai scoateţi o vorbă în faţa mea. Când mă apropiam, cum se mai întâmplă şi astăzi, discuţiile se întrerupeau dintr-o dată; câteodată, însă, nu ştiaţi că stau ascuns în spatele unui desiş de arbuşti şi interveneam brusc, înainte de-a avea posibilitatea să bateţi în retragere, obligându-vă să acceptaţi lupta.

— E un băiat cucernic, spuneai tu despre preotul Ardouin, dar e ca un copil ce nu crede în rău. Soţul meu se joacă cu el ca pisica cu şoarecele de aceea îl rabdă, deşi nu poate suferi hainele preoţeşti.

De fapt, fusesem de la început de acord cu prezenţa unui profesor preot, pentru că niciun civil n-ar fi primit o sută cincizeci de franci pentru toată va canţa. În primele zile, îmi închipuisem că acest tânăr înalt, brunet şi miop, paralizat de timiditate, e o fiinţă neînsemnată şi nu-i dădeam mai multă atenţie ca unei mobile. Îi punea pe copii să muncească,. Îi ducea la plimbare, mânca puţin şi tăcea chitic. După ce înghiţea ultima îmbucătură, urca în camera lui. Câteodată, când nu era nimeni în casă, cânta la pian. Nu mă pricep de loc la muzică, dar, cum spuneai tu: „Ne făcea plăcere”.

Cu siguranţă, n-ai uitat o întâmplare, despre care n-ai

bănuit niciodată că a creat între preotul Ardouin şi mine un curent secret de simpatie. Într-o /zi, copiii anunţară sosirea parohului. Îndată, conform obiceiului, am luat-o la fugă spre vii. Dar Hubert a venit după mine, trimis de tine: parohul avea să-mi facă o comunicare urgentă. M-am întors spre casă bombănind, căci mă temeam tare de acest bătrânei. Venea, îmi spuse el, să-şi descarce conştiinţa. Ni-l recomandase pe preotul Ardouin drept un seminarist excelent, al cărui subdiaconat fusese amânat din motive de sănătate. Dar aflase chiar atunci, în perioada „reculegerii monahale", că această amânare fusese, de fapt, o măsură disciplinară. Preotul Ardouin, deşi foarfe evlavios, era îndrăgostit de muzică, şi într-o noapte nu se întorsese la seminar deoarece fusese dus de unul din colegii lui să asculte, la Teatrul Mare, un concert de binefacere. Cu toate că erau îmbrăcaţi civil, fuseseră recunoscuţi şi denunţaţi. Scandalul a ajuns la culme, pentru că în program figura, ca interpretă a lui Thai's, domnişoara Georgette Lebrun'; când a apărut cu picioarele goale, cu tunica grecească, menţinută sub braţe de-o centură de argint („şi-asta era tot, se zicea, nici măcar umeraşe cât de mici"), s-a auzit un „o!" de indignare. În loja Uniunii, un domn bătrân ţipă: „E totuşi cam prea tare... unde ne aflăm?" Asta văzuseră preotul Ardouin şi colegul său! Unul din delicvenţi a fost dat afară imediat. Celălalt a fost iertat:: era un. Element. Excepţional; dar superiorii săi l-au amânat cu doi ani.

Fiind amândoi de acord, am ripostat că preotul se bucură de toată încrederea noastră. Totuşi, parohul a manifestat de atunci o răceală pronunţată faţă de seminarist, care, spunea el, îl înşelase. Îţi aminteşti de acest incident, dar ceea ce n-ai ştiut niciodată e că în seara aceea, pe când fumam pe terasă, am zărit îndreptându-se spre mine, la lumina lunii, silueta firavă a vinovatului. S-a apropiat cu stângăcie şi mi-a cerut iertare că a pătruns în. Casa mea fără să mă fi prevenit de fapta sa nedemnă. Încredinţându-l că aventura sa mi-l făcea mai simpatic, protestă cu vehemenţă şi se învinovăţi singur. Nu puteam, susţinea el,

să-mi dau seama de amploarea greşelii sale: păcătuise în acelaşi timp împotriva disciplinei, împotriva vocaţiei sale, împotriva bunei cuviinţe. Săvârşise un mare păcat: dezlănţuise un scandal; nu-i va ajunge o întreagă viaţă să îndrepte ce-a făcut... Parcă văd şi acum spinarea sa înaltă îndoindu-se, iar umbra ei, în lumina lunii, tăiată în două de balustrada terasei.

Oricât de pornit aş fi fost împotriva oamenilor de categoria sa, nu puteam bănui, văzându-l atât de ruşinat şi îndurerat, nici cea mai mică ipocrizie. Se scuza că nu ne spusese deoarece, dacă nu l-aş fi angajat, ar fi fost nevoit să. Trăiască timp de două luni pe spinarea mamei sale, o văduvă foarte săracă şi care muncea cu ziua la Libourne. Răspunzându-i că, după părerea mea, nimic nu-l obliga să ne. Încunnştiinţeze despre un incident care privea disciplina în seminar, mi-a luat mâna şi mi-a spus aceste cuvinte nemaipomenite, pe care le auzeam pentru prima dată în viaţa mea şi care m-au înmărmurit:

— Sunteţi foarte bun.

îmi ştii râsul, râsul acela care, chiar de la începutul căsniciei noastre, te călca pe nervi – atât de puţin comunicativ era încât, în tinereţe, avea puterea să destrame în jurul meu orice veselie. Aşa am râs şi în acea seară, în faţa acelui seminarist, înalt, buim în sfârşit, am izbutit să-i spun:

— Nici nu ştiţi, părinte, cât de caraghios e ceea ce ziceţi. Întrebaţi-i pe cei ce mă cunosc dacă sunt bun. Întrebaţi familia mea, pe confraţii mei: răutatea e scopul vieţii mele.

Mi-a răspuns, încurcat, că un om cu adevărat rău nu vorbeşte despre răutatea sa.

— Fac prinsoare că n-o să găsiţi în toată – aţa mea nimic din ceea ce dumneavoastră numiţi o fapta bună.

Mi-a citat atunci, făcând aluzie la profesia mea, cuvintele lui Hristos: „închis am fost şi m-ai cercetat”.

— Îmi convine, părinte. O fac din interes profesional. Nu de mult plăteam temniceri pentru ca, la timpul potrivit, să şoptească inculpaţilor la ureche numele meu... aşadar,

vedeţi.

Nu-mi mai amintesc răspunsul său. Mergeam pe sub tei. Cât de mirată ai fi fost dacă ţi-aş fi spus că simţeam o oarecare alinare în prezenţa acelui om în sutană! Şi totuşi aşa a fost.

Mi se întâmpla să mă trezesc o dată cu soarele şi să cobor pentru a respira aerul răcoros al zorilor. Mă uitam la preot cum pleacă la liturghie, cu un mers grăbit, atât de absorbit încât trecea uneori la câţiva metri de mine fără să mă vadă. Era pe vremea când itu te slăbeam cu zeflemelile… când mă înverşunam să te pun în contradicţie cu principiile tale… Cu toate acestea, nu aveam conştiinţa împăcată: mă prefăceam a crede, de fiecare dată când te prindeam în flagrant delict de zgârcenie sau asprime, că nicio urmă din spiritul lui Hristos nu mai dăinuia printre voi, deşi ştiam că sub acoperişul meu trăia un om care-şi ducea viaţa în acest spirit, neştiut de nimeni.

VIII

A existat totuşi o împrejurare în care n-a trebuit să fac un efort ca să te socot îngrozitoare. În ’96 sau ’97, tu trebuie să-ţi aminteşti data exactă, cumnatul nostru, baronul Philippot, a murit. Sora ta Marinette, trezindu-se dimineaţa, i-a vorbit, iar el nu i-a mai răspuns. A deschis obloanele, a văzut ochii bătrmului daţi peste cap, maxilarul inferior atârnând şi n-a înţeles numaidecât că, timp de câteva ceasuri, dormise alături de-un cadavru.

Mă îndoiesc că vreunul dintre voi a simţit monstruozitatea testamentului acestui mizerabil: îi lăsa nevestei sale o avere enormă, cu condiţia să nu se recăsătorească. În caz contrar, cea mai mare parte din avere trebuia să revină unor nepoţi.

— Va trebui să ne îngrijim de ea, repeta mama ta. Din fericire, suntem o familie unită. Nu trebuie s-o lăsăm singură, sărăcuţa!

Mari-nette avea atunci vreo treizeci de ani. Aminteşte-ţi însă de chipul ei de fetişcană! Ascultătoare, se lăsase măritată cu un bătrân şi-l suportase fără să se revolte. Nici

nu vă îndoiaţi că trebuie să se supună fără împotrivire îndatoririlor de văduvă. Socoteaţi că e un fleac şocul pe care ţi-l dă eliberarea, acea bruscă ieşire din tunel, la lumina zilei.

Nu, Isa, nu te teme că voi abuza de avantajul ce mi se oferă aci. Era firesc să dorim ca milioanele să

rămână în familie şi copiii noştri să profite de ele. Părerea voastră era că Marinette nu trebuie să piardă beneficiul acestor zece ani de robie la un bărbat bătrân. Atitudinea voastră era a unor rude bune. Vi se părea firesc să rămână toată viaţa văduvă. Îţi mai aminteai oare că odinioară ai fost şi tu tânără? Nu, era un capitol încheiat; erai mamă, restul nu mai exista pentru tine, şi nu admiteai să existe nici pentru alţii. Familia voastră n-a strălucit niciodată prin imaginaţie: din această cauză n-aţi înţeles niciodată pe nimeni.

După ce a devenit văduvă, ne-am înţeles ca Marinette să-şi petreacă vara la Calese. Ea a acceptat bucuroasă, nu pentru că ar fi existat prea multă intimitate între voi două, ci pentru că iubea copiii, mai ales pe micuţa Mărie. Eu, care o cunoşteam foarte puţin la început, am fost sensibil la farmecul ei; cu un an mai mare ca tine, părea sora ta mai mică. Rămăseseşi mai greoaie în urma sarcinilor; ea ieşise, în aparenţă nevătămată, din patul unui bătrân. Avea un obraz de copil. Se pieptăna cu un coc înalt, după moda de atunci, iar pe ceafă părul ei de-un blond-închis era ca o spumă. (Minune, uitată astăzi; o ceafă frumoasă de femeie). Ochii ei puţin cam prea rotunzi îi dădeau aerul unei femei întotdeauna mirate. În joacă îi cuprindeam cu amândpuă mâinile „talia ei de viespe”, dar formele pline ale pieptului şi şoldurilor ar apărea astăzi aproape monstruoase: femeile de atunci semănau cu nişte flori îmbobocite peste măsură.

Eram mirat că Marinette e atât de voioasă. Îi amuza copios pe copii, organiza jocuri de-a v-aţi ascunselea în pod, seara făceau tablouri vivante: „E puţin cam prea fluşturatică, spuneai tu, nu-şi dă seama cie situaţia ei.”

Ţi se părea chiar prea mult că ai consimţit să poarte rochii albe în timpul săptămânii; dar socoteai necuviincios să asiste la liturghie fără voal şi fără să poarte doliu la pardesiu. Căldura nu ţi se părea o scuză.

Călăria a fost singura plăcere pe care a avut-o cu bărbatul ei. Până în ultima zi a vieţii sale, baronul Philippot, campion la hipism, nu renunţase aproape niciodată la plimbarea sa călare de dimineaţă. Marinette şi-a adus iapa la Calese şi, deoarece nimeni n-o putea însoţi, călărea singură, ceea ce ţi se părea de două ori revoltător: o femeie, văduvă de trei luni, nu trebuie să practice niciun fel de sport, iar a te plimba călare neînsoţită, asta întrecea orice măsură.

„îi voi spune părerea familiei noastre”, repetai tu. I-o spuneai, dar ea făcea mai departe cum o tăia capul. Neavând încotro, m-a rugat s-o însoţesc. Luă asupră-rşi sarcina să-mi aducă un cal foarte blând. (Bineînţeles toate cheltuielile o priveau.)

Plecam în zori, din cauza muştelor şi pentru că trebuia să mergem doi -kilometri la pas înainte de-a ajunge la pădurile, de pini cele mai apropiate. Caii ne aşteptau în faţa terasei. Marinette a scos limba în mod sfidător către obloanele trase ale camerei tale, prmzându-şi la jacheta de călărie un trandafir pliu de rouă, „ce nu stă de loc bine unei văduve”, zicea ea. Clopotul primei liturghii bătea încet. Preotul Atdouin ne saluta cu timiditate şi dispărea prin pâcla ce acoperea viile.

Până ce ajungeam la pădure, stăteam de vorbă. Am băgat de seamă că mă bucuram de oarecare prestigiu în ochii cumnatei mele – nu atât din cauza poziţiei mele la Palatul de justiţie, cât din -n-bina ideilor subversive al căror campion eram în familie. Principiile tale semănau prea mult cu ale soţului ei. Pentru o femeie, religia, ideile, reprezintă întotdeauna pe cineva: totul ia chip omenesc în ochii ei – chip slăvit sau urât.

Depindea numai de mine să folosesc ascendentul pe care-l aveam faţă de această mică revoltată. Dar vezi, când

se revolta împotriva voastră, nu-mi era greu să fiu la acelaşi "diapazon cu ea, dar mi-era imposibil să fiu de acord cu dispreţul ce-l manifesta faţă de milioanele pe care le-ar fi pierdut recăsători ndu-se. Aş fi avut tot interesul să-i ţin isonul şi să mă dau drept un suflet nobil, dar mi-era imposibil să mă prefac; nici nu puteam să-mi dau aerul că o aprob, când ea socotea un fleac pierderea acestei moşteniri. Să spun tot? Nu izbuteam să alung ipoteza că moartea ei ne-ar fi făcut moştenitorii averii sale. (Nu mă gândeam la copii, ci la mine.)

Degeaba mă pregăteam dinainte să-i' vorbesc altfel, degeaba îmi repetam lecţia, era mai tare decât voinţa mea; „Şapte milioane! Marinette, nu te gândeşti? Nu se renunţă la şapte milioane. Nu există bărbat pe lume care să merite sacrificiul unei părţi dintr-o asemenea avere!" Deoarece susţinea că pune fericirea mai presus de orice, am asigurat-o că nimeni n-ar mai putea să fie fericit după ce-ar renunţa la o asemenea sumă.

— A, exclama ea, degeaba îi urăşti pe ceilalţi, eşti la fel ca ei!

Pleca în galop şi eu o urmam de departe. Mă judeca, eram pierdut. Patima asta pentru bani, de câte nu m-a frustrat! Aş fi putut avea în Marinette o soră mai mică, o prietenă... Iar voi aţi vrea să vă sacrific banii pentru care am sacrificat totul? Nu, nu, banii m-au costat prea scump ca să vă dau măcar o centimă înaintea ultimului suspin.

Şi totuşi nu oboseaţi. Mă întreb dacă soţia lui Hubert, care mi-a făcut duminică o vizită, era trimisă de voi sau a venit din proprie iniţiativă. Biata Oiympe! De ce Phili a poreclit-o Olympe? (I-am şi uitat numele adevărat...) Cred mai degrabă că nu v-a spus nimic de încercarea ei. N-aţi adoptat-o. Nu e o femeie din familie. Această fiinţă, indiferentă la tot ce nu constituie universul ei strâmt, la tot ce n-o atinge direct, nu cunoaşte niciuna din legile „gintei", nu ştie că eu sunt duşmanul. Nu e bunăvoinţă sau simpatie naturală din partea ei: nu se gândeşte niciodată la. Alţii, nici măcar pentru a-i urî. „întotdeauna e foarte cumsecade

cu mine”, protestează Olympe când mi se pronunţă numele în faţa ei. Nu-şi dă seama de asprimea mea. Şi cum, din dorinţa de-a vă contrazice, mi se întâmplă adesea s-o apăr împotriva voastră a tuturor, e. Convinsă că sunt atras de ea.

Din vorbele ei încâlcite am priceput că Hubert s-a oprit la timp, dar că toată averea lui personală şi zes trea soţiei fuseseră înghiţite pentru a salva deficitul. „Spune că-şi va reface singur averea, dar ar avea nevoie de-un avans... El numeşte asta un avans asupra moştenirii...”

Dădeam din cap, aprobam, mă prefăceam că nu pricep nimic din ce voia. Ce mutră nevinovată pot avea în asemenea clipe!

Dacă ar şti sărmana Olympe ce-am sacrificat eu pentru bani când eram mai tânăr! în acele dimineţi ale celor treizeci şi cinci de ani ai vieţii mele ne întorceam la pas, sora ta şi cu mine, pe şoseaua înfierbântată de-acum, printre viile stropite cu piatră vî~ nătă. Femeii acesteia tinere şi ironice îi vorbeam de milioanele ce nu trebuiau pierdute. Când scăpăm de obsesia milioanelor ameninţate, râdea de mine cu o drăgălăşenie dispreţuitoare. Vrând să mă apăr, ma dădeam şi mai mult de gol.

— Insist în interesul tău, Marinette. Crezi că ml obsedează viitorul copiilor? Isa nu vrea ca averea ta să le treacă pe sub nas. Dar eu...

Râdea şi, scrâşnind puţin din dinţi, îmi arunca: „E adevărat, eşti îngrozitor”.

îi răspundeam că nu mă gândesc decât la fericirea ei. Ea clătina din cap dezgustată. În realitate, fără s-o mărturisească, mai mult decât căsătoria o atrăgea dorinţa de-a fi mamă. Cu toate că mă dispreţuia, n-aveam nevoie să întorc capul când, după-masă, în pofida arşiţei, ieşeam din casa întunecoasă şi îngheţată, în care familia picotea de somn, împrăştiată pe divanele de piele şi pe scaunele de paie, când deschideam puţin obloanele de la uşa cu geamuri şi mă strecuram afară în aerul fierbinte; ştiam că va veni şi ea, îi auzeam paşii pe pietriş. Mergea greu, îşi

sucea tocurile înalte pe pământul uscat. Ne rezemam de balustrada terasei. Se amuza încercând să ţină cât mai mult timp braţul gol pe piatra fierbinte.

Câmpia, la picioarele noastre, se lăsa în voia soarelui, într-o tăcere tot atât de adâncă ca atunci când. Adoarme sub clar de lună. Landa forma la orizont un imens arc negru, apăsat de-un cer metalic. Niciun om, nicio vietate n-ar fi ieşit înainte de ora patru. Câteva muşte bâzâiau pe loc, tot atât de nemişcate ca şi aburul singuratic din câmpie, pe care. Nu-l risipea nicio suflare.

—

Ştiam că această femeie, care se afla alături de mine, în picioare, nu mă putea iubi, că nu exista nimic în mine care să nu-i. Fie nesuferit. Dar respiram unul lângă celălalt, singuri în acest colţ de ţară pierduţ, toropiţi de-o căldură ucigătoare. Această fiinţă tânără, chinuită, supravegheată îndeaproape de familie, îmi căuta privirea fără să-şi dea seama, ca şi heliotropul care se întoarce către soare. Totuşi, la cel mai neînsemnat cuvânt cu dublu înţeles, n-aş fi primit alt răspuns decât o ironie. Îmi dădeam bine seama că ar fi respins cu dezgust gestul cel mai timid. Aşa stăteam unul lângă altul, la marginea hăului acela imens, în care viitoarea recoltă se plămădea în somnul frunzelor înalbăstrite.

Iar tu, Isa, ce gândeai despre aceste plimbări de dimineaţă şi despre aceste discuţii, la ora la care restul lumii aţipeşte? Ştiu, pentru că într-o zi am auzit. Da, prin obloanele închise ale salonului, te-am auzit spunând mamei tale, în vizită la Calese (sosită desigur pentru a întări supravegherea asupra Marinettei):

— Are o influenţă proastă asupra ei, din punctul de vedere al ideilor… dar în rest îi oferă anumite preocupări şi nu e rău.

— Da, îi oferă anumite preocupări, ăsta-i esenţialul, răspunse marna ta.

Vă bucuraţi că-i ofeream Marinettei anumite preocupări: „Dar la toamnă, repetaţi voi, va trebui găsit altceva”. Oricât

dispreţ ţi-am inspirat, Isa, eu te-am dispreţuit şi mai. Mult pentru nişte vorbe ca acelea. Fără îndoială, nici nu-ţi trecea prin gând că ar putea exista o cât de mică primejdie. Femeile nu-şi mai amintesc de ceea ce nu mai sunt.

După-masă, la marginea câmpiei, e adevărat că nu se putea întâmpla nimic, pentru că, oricât de pustiu ar fi fost, eram amândoi ca în prim-planul unei scene de teatru. Chiar dacă nu s-ar fi găsit acolo decât un ţăran care nu se lăsase furat de somn, ar fi văzut, ne mişcaţi ca şi teii, un bărbat şi o femeie stând în picioare în faţa pământului incandescent, dar care n-ar fi putut face nici cel mai mic gest fără să se atingă.

Plimbările noastre nocturne erau tot atât de nevinovate. Îmi amintesc de o seară de august. Prânzul fusese furtunos din cauza procesului Dreyfus. Marinette, care susţinea împreună cu mine ideea revizuirii procesului, mă depăşea acum în arta de a-l face să vorbească pe preotul Ardouin, de a-l obliga să ia o atitudine. Tocmai cânt tu comentaseşi cu entuziasm un articol al lui Drumont[2], Marinette, cu vocea ei de copil ce învaţă la religie, a întrebat:

— Părinte, e îngăduit să-i urăşti pe evrei?

în seara aceea, spre marea noastră bucurie, n-a recurs la ocolişuri. A vorbit de măreţia poporului ales, de rolul său înalt de martor, de convertirea sa prevestită de profeţi, care anunţa sfârşitul lumii. Şi deoarece Hubert protestase, susţinând că trebuie să-i urăşti pe călăii lui Isus Hristos, preotul a răspuns că fiecare dintre noi are dreptul să-l urască pe-un singur călău al lui Hristos: „Pe noi înşine, şi nu pe-un altul…”

Uimită, i-ai răspuns că, pe baza unor asemenea teorii ciudate, n-ar mai rămâne decât ca Franţa să fie dată pe mâinile străinilor. Din fericire pentru preot, ai ajuns la Ioana d’Arc, care v-a împăcat. Pe terasă un copil exclama:

— O, ce lună frumoasă!

M-am dus pe terasă. Ştiam că Marinette mă va urma. Şi

---

2 **Om politic, şi ziarist francez reacţionar (1844—1917), unul din conducătorii partidului antidreyfusişt.**

într-adevăr, am auzit vocea ei înăbuşită: „Aşteaptă-mă…” îşi înfăşurase gâtul cu o blană lunguiaţă.

Luna plină se înălţa la răsărit. Tânăra femeie admira umbrele lungi, oblice, ale carpenilor pe iarbă. Razele lunii se aşterneau pe feţele adormite ale caselor ţărăneşti. Câţiva câini lătrau. M-a întrebat dacă din cauza lunii copacii păreau nemişcaţi. Mi-a spus că totul era zămislit, într-o asemenea noapte, pentru a chinui pe cei singuratici. „Un decor!” zicea ea. În asemenea clipă, câte feţe lipite, sau umeri apropiaţi unul de altul! Ce complicitate! Zăream limpede o lacrimă sub genele ei. În nemişcarea lumii nu era vie decât suflarea ei. Întotdeauna gâfâia uşor… în această seară, Marinette, ce-a mai rămas din tine, care ai murit în 1900? Ce-a mai rămas dintr-un trup îngropat de treizeci de ani? îmi amintesc de mireasma ta nocturnă. Cine crede în învierea morţilor ar trebui să-şi. Învingă poftele trupului. Pedeapsa acelora care au abuzat de plăcerile simţurilor e de-a nu mai putea avea speranţa reînvierii.

— I-am luat mâna cum i-aş fi luat-o unui copil nefericit şi, ca un copil, şi-a rezemat capul de umărul meu. O sprijineam pentru că mă aflam acolo; pământul primeşte piersica ce se desprinde. Majoritatea fiinţelor omeneşti nu se aleg una pe alta mai mult decât copacii ce-au crescut alături şi ale căror ramuri se amestecă prin însăşi creşterea lor.

Dar ticăloşia mea, în acea clipă, a fost de-a mă gândi la tine, Isa, de-a visa posibilitatea unei răzbunări: să mă folosesc de Marinette pentru a te face să suferi. Oricât de fugar mi-a trecut prin minte acest gând, adevărul e că am plănuit o asemenea nelegiuire. Am făcut câţiva paşi nesiguri, depărtându-ne de lumina lunii, spre tufişul cu rodie şi broştean. Destinul a vrut să aud atunci un zgomot de paşi în aleea viilor, aleea pe care o străbătea în fiecare dimineaţă preotul Ardouin pentru a se duce la liturghie. Cu siguranţă că era el… Mă gândeam la cuvintele pe care mi le spusese într-o seară: „Sunteţi foarte bun…” Dacă ar fi putut citi în sufletul meu în clipa aceea! M-a salvat oare ruşinea

pe care am resimţit-o atunci?

Am adus-o înapoi pe Marinette spre lumină, am aşezat-o pe bancă. I-am şters ochii cu batista. I-am spus ceea ce i-aş fi spus Măriei dacă ar fi căzut în aleea teilor şi aş fi ridicat-o. Mă prefăceam că nu observasem tulburarea uşoară care putea fi bănuită în moliciunea şi în lacrimile ei.

IX

A doua zi dimineaţa n-a mai ieşit să călărească. Eu m-am dus la Bordeaux (petreceam acolo două zile în fiecare săptămână, cu toate că era vacanţă la Palatul de justiţie, pentru a nu întrerupe consultaţiile).

Când am luat înapoi trenul spre Calese,expresul de sud era în gară şi mare mi-a fost mirarea când am zărit-o după geamurile vagonului pe care era scris Biarritz, pe Marinette, fără vălul de doliu, îmbrăcată cu un taior de culoare gri. Mi-am amintit că o prietenă stăruise de mult să vină la Saint-Jean-de-Luz. Citea o revistă ilustrată şi n-a observat că-i făceam semne. Seara, când ţi-am relatat aceasta, nu le-ai dat prea multă atenţie, crezând că nu e decât o scurtă evadare. Mi-ai spus că Marinette primise, puţină vreme după plecarea mea, o telegramă de la prietena ei. Păreai surprinsă că nu ştiam. Poate bănuiai că ne-am întâlnit pe ascuns la Bordeaux? Atunci micuţa Mărie era la pat cu temperatură; se îmbolnăvise de câteva zile şi avea o diaree care te îngrijora. Trebuie să fiu drept: când unul din copii era bolnav, nimic altceva nu mai avea importanţă pentru tine.

Aş vrea să trec repede peste ce-a urmat. După mai bine de treizeci de ani, n-aş putea să-mi opresc gânduriâe fără un efort uriaş. Ştiu ce acuzaţie mi-ai adus. Ai îndrăznit să-mi spui în faţă că n-am fost de acord cu un consult medical. Desigur, dacă l-am fi adus pe profesorul Arnozan, el ar fi recunoscut un tifos în această pretinsă gripă. Aminteşte-ţi bine! Numai o singură dată mi-ai spus: „Dacă l-am chema pe Arnozan?” Ţi-am răspuns ţ „Doctorul Aubrou ne-a dat asigurarea că îngrijeşte peste douăzeci de cazuri asemănătoare de gripă în sat...” N-ai insistat. Pretinzi că şi

a doua zi m-ai rugat stăruitor să-i telegrafiez lui Arnozan. Mi-aş aminti, dacă ai fi făcut-o. E adevărat că, zile şi nopţi, am răsucit de atâtea ori pe o faţă şi pe cealaltă aceste amintiri, că nu le mai ţin minte prea bine. Să zicem că sunt zgârcit... dar nu într-un asemenea hal încât să mă fi calicit când era vorba de sănătatea Măriei. E cu atât mai greu de crezut, cu cât profesorul Arnozan îngrijea bolnavii din credinţă faţă de Dumnezeu şi din devotament pentru oameni: nu l-am chemat fiind convinşi că era vorba de-o simplă gripă „localizată la intestine". Acest Aubrou n-a pus-o pe Mărie la regim, ca să nu slăbească. El a omorât-o, nu eu. Nu, amândoi eram de aceeaşi părere: n-ai insistat să-l chemăm pe Arnozan, mincinoaso! Nu sunt vinovat de moartea Măriei. E îngrozitor că m-ai acuzat de moartea ei; şi o crezi! şi ai crezut-o întotdeauna.

Vara aceea nemiloasă! Delirul acelei veri, cruzimea greierilor... Nu puteam procura gheaţă. Ştergeam, în după-amiezile fără sfârşit, faţa ei mică asudată ce atrăgea muştele. Arnozan a venit prea târziu. A fost schimbat regimul, dar fetiţa era de mult pierdută. Delira, poate, când repeta: „Pentru tata! Pentru tata!" îţi aminteşti cât de sfâşietor striga: „Dumnezeule, nu sunt decât o copilă...", şi când căpăta din nou puteri: „Nu, pot să mai sufăr încă". Preotul Ardouin îi dădea să bea apă de la Lourdes. Capetele noastre se apropiau deasupra acestui trup istovit, mâinile noastre se atingeau. Când totul s-a sfârşit, m-ai crezut insensibil...

Vrei să ştii ce se petrecea în sufletul meu? E ciudat că tu, creştină, nu te-ai putut despărţi de cadavru. Erai stăruitor rugată să mănânci, ţi se repeta că ai nevoie de toate puterile. Dar ar fi trebuit să te scoatem cu forţa din cameră. Te aşezaseşi cât mai aproape de pat, mângâiai bâjbâind fruntea, obrajii reci. Sărutai părul! încă viu; şi câteodată cădeai în genunchi, nu pentru a te ruga, ci pentru a-ţi sprijini fruntea de mânuţele tari şi îngheţate.

Preotul Ardouin te ridica, îţi vorbea de copiii Cărora trebuie să le semeni pentru a intra în împărăţia cerului: „Ea

e vie, vă vede, vă aşteaptă’1. Dădeai din cap; nici n-auzeai aceste cuvinte; credinţa nu-ţi slujea la nimic. Nu te gândeai decât la această carne din carnea ta, care urma să fie îngropată şi care era pe cale de-a putrezi; în timp ce eu, necredinciosul, simţeam în faţa a ceea ce rămăsese din Mărie tot înţelesul cuvintelor „ultima rămăşiţă". Trăiam sentimentul copleşitor al unei plecări, al unei absenţe. Nu se mai afla acolo, nu mai era ea. „O căutaţi pe Mărie? Nu mai e aici…"

Mai târziu m-ai acuzat că uit repede. Ştiu totuşi prea bine ce s-a frânt în mine când am sărutat-o, ultima dată, în sicriul ei. Dar nu mai era ea. M-ai dispreţuit că nU te-am însoţit aproape în fiecare zi la cimitir. Repetai: „Nu pune niciodată piciorul acold. Şi totuşi se pare ca Mărie era singura pe care a iubit-o puţin:.. N-are suflet.” "

Marinette s-a întors pentru înmormântare, dar a plecat după trei zile[3]… Durerea-. Te orbea, nu-mai d ea i f ameninţarea care se contura dintr-acolo. Şi păreai chiar uşurată de plecarea surorii tale. Am aflat, două luni mai târziu, de logodna ei cu literatul, cu ziaristul acela întâi nit la Biarritz. Nu mai era timp să ne ferim de lovitură. Ai fost necruţătoare – de parcă o ură. Mocnită izbucnea deodată împotriva Marinettei; n-ai vrut să-l cunoşti „pe acest individ” – un om obişnuit, ca atâţia alţii; singura lui vină era că ne păgubise copiii de-o avere de care, oricum, nici el nu beneficia, căci nepoţii Philippot primeau cea mai mare parte din ea.

Dar tu nu-ţi dai niciodată osteneala să gândeşti; n-ai avut nici cea mai mică mustrare de cuget; n-am cunoscut pe nimeni altcineva care să comită o nedreptate cu mai multă seninătate. Dumnezeu ştie pentru ce păcate mărunte te spovedeai! Nu e niciuna din *Fericirile* 1 propovăduite de scrierile sfinte pe care să n-o fi încălcat toată viaţa, acţiunile tale. Puţin îţi pasă dacă îţi clădeşti pe neadevăruri acuzaţiile împotriva celor pe care-i urăşti.

---

3 *iieatitudss* **— cele 8 fericiri tic care vorbeşte** *Evanghelia.*

Despre bărbatul surorii tale, pe care nu-l văzuseşi niciodată şi. Despre care nu ştiai nimic, spuneai: „La Biarritz ea a fost victima unui pehlivan, unei puşlamale…”

Când sărmana de ea a murit la naştere (ah, n-aş vrea să te judec tot atât de aspru cum m-ai judecat pe mine când a fost vorba de Mărie!), e prea puţin spus că nu s-a văzut urmă de mâhnire la tine. Faptele îţi dăduseră dreptate; istoria asta nu se putea sfârşi decât aşa; ea singură se îndreptase spre pieire; n-aveai nimic. Să-ţi reproşezi; îţi făcuseşi pe deplin datoria; nenorocita ştia prea bine că, oricând, familia îi putea oferi adăpost, că era aşteptată cu braţele deschise, că n-avea decât să facă un semn. Cel puţin ai avut dreptate: n-ai fost complice, Nu-ţi fusese uşor să fii tare, „există însă împrejurări în care trebuie să ştii să-ţi calci pe inimă”.

Nu, n-am să te copleşesc cu acuzaţii. Recunosc că ai fost bună cu băiatul Marinettei, cu micul Luc, când nu mai trăia mama ta, care, până la moartea ei, îngrijise de el. 11 luai la tine în timpul vacanţei; mergeai să-l vezi, o dată pe iarnă, la liceul de lângă Bayonne. Îţi făceai datoria, deoarece tatăl. Nu şi-o făcea pe-a sa.

Nu ţi-a spus niciodată cum l-am cunoscut pe tatăl lui Luc la Bordeaux, în septembrie 1914. Încercam să-mi fac rost de-un safe, la o bancă; parizienii în refugiu le luaseră pe toate. În sfârşit, directorul de la Creditul Lionez m-a înştiinţat că unul din clienţii săi se întorcea la Paris şi ar consimţi, poate, să-mi cedeze safe-ul său. Când mi-a spus numele, mi-am dat seama că e vorba de tatăl lui Luc. A, nu! Nu era de loc monstrul pe care ţi-l închipuiai tu. Căutam în zadar, în bărbatul de treizeci şi opt de ani, jigărit, rătăcit, ros de teroarea consiliilor de revizie, pe acela pe care, cu patrusprezece ani înainte, îl zărisem la înmormântarea Marinettei şi cu care avusesem o convorbire de afaceri. Mi-a vorbit sincer. Trăia cu o femeie cu care nu voia ca Luc să aibă de-a face. Spre binele copilului, îl lăsase în seama bunicii sale Fondaudege… Biata mea Isa, dacă aţi fi ştiut, tu şi copiii, ce i-am oferit acestui om, în acea zi! Acum pot să

ţi-o spun: să păstreze safe-ul pe numele-său, iar eu să am din partea lui o procură. În acest fel, toată averea mea mobilă s-ar fi aflat acolo, cu un act atestând că aparţine lui Luc. Cât timp aş fi trăit, tatăl lui Luc nu s-ar fi atins de safe. Dar după moartea mea, ar îi luat averea 111 stăpânire şi voi n-aţi fi bănuit nimic…

Desigur că mă dădeam pe mâna acestui om, eu şi averea mea. Mult trebuie să vă fi urât în clipa aceea! Ei bine, 11-a vrut să accepte. N-a îndrăznit. Mi-a vorbit despre onoarea sa.

Cum am fost în stare de-o asemenea nebunie? În vremea aceea copiii aveau aproape treizeci de ani, erau căsătoriţi, trecuseră definitiv de partea ta, porniţi împotriva mea în orice împrejurare. Unelteaţi; eu eram duşmanul. Dumnezeu mi-e martor că nu te înţelegeai de loc cu ei, mai ales cu Genevieve. O învinuiai că te lasă întotdeauna singură, că nu-ţi cere niciodată sfatul, dar, împotriva mea, înţelegerea se restabilea. De altfel, totul se petrecea în surdină, cu excepţia împrejurărilor solemne; aşa de pildă au avut îoc nişte bătălii înfiorătoare când s-au căsătorit copiii. Nu voiam să dau zestre, ci o rentă. Refuzam să fac cunoscută familiilor interesate situaţia averii, mele. Am rezistat, am fost cel mai tare, mă susţinea ura

— Ura, dar şi dragostea, dragostea pe care o aveam pentru micul Luc. Totuşi, familiile respective au trecut asta cu vederea, neavând nicio îndoială că posed o avere enormă.

Dar tăcerea mea vă neliniştea. V-aţi dat silinţa să aflaţi. Câte-o dată, Genevieve încerca să mă ducă cu zăhărelul.: biata neroadă, o simţeam imediat. Îi spuneam adesea: „Când voi muri, mă veţi binecuvânta” numai din plăcerea de a-i vedea ochii strălucind de lăcomie. Ea îţi repeta vorbele acestea minunate. Întreaga familie intra în transă. În acest timp, eram în căutarea metodei de-a nu vă lăsa decât ceea ce era imposibil de ascuns. Nu mă gândeam decât la micul Luc. Chiar mi-a trecut prin cap gândul de-a poteca fermele…

Ei bine, cu toate acestea, mi s-a înumplat o dată. Sa mă las amăgit de prefăcătoriile voastre: un an după moartea lui Mărie. Mă îmbolnăvisem. Anumite simptome aminteau de boala care secerase viaţa fetiţei noastre. Nu-mi place să fiu îngrijit, mi-e sila de doctori şi de medicamente. N-ai avut linişte până nu m-am resemnat să stau la pat şi să-l chem pe Arnozan.

Fireşte că mă îngrijeai cu devotament, ba chiar cu îngrijorare, iar uneori, când mă întrebai cum mă simt, mi se părea că disting o umbră de spaimă în glasul tău,.

Pipăindu-mi fruntea, aveai acelaşi gest ca pentru copii. Ai vrut să dormi în camera mea. Dacă noaptea mă zvârcoleam, te trezeai şi îmi dădeai de băut. „Ţine la mine, îmi spuneam, cine ar fi crezut...? Din cauza veniturilor mele, poate.” Dar nu, tu nu iubeşti banul pentru el însuşi... Să fi fost oare pentru că situaţia copiilor s-ar fi înrăutăţit prin moartea mea? Iată ce părea mai verosimil. Dar nu era nici asta.

După ce Arnozan m-a consultat, ai discutat cu ei pe terasă, cu vocea ta ţipătoare, care atât de des te-a trădat: „Spuneţi tuturor, doctore, că Mărie a murit de tifoidă. Din cauza bieţilor mei fraţi, circulă zvonul că a murit şi ea de tuberculoză. Oamenii sunt răi, o ţin una şi bună. Mi-e teamă pentru Hubert şi Genevieve, să nu le provoace un mare neajuns. Dacă soţul meu ar fi grav bolnav, ar lua amploare toate aceste clevetiri; mi-a fost tare frică câteva zile; mă gândeam la bieţii copii. Ştiţi că a fost şi el atins la un plămân, înainte de căsătorie. Şi asta s-a aflat; totul se află; grozav le place oamenilor să pălăvrăgească! Chiar dacă ar muri de-o boală infecţioasă, oamenii n-ar crede, după cum n-au crezut-o nici când a foşt vorba de Mărie; bieţii mei copii ar trebui să suporte consecinţele. Turbam când îl vedeam că nu se îngrijeşte de loc. Refuza să stea în pat! Ca şi cum: ar fi fost vorba nutoai de el! Niciodată însă nu se gândeşte la alţii, nici chiar la copiii lui... Nu, nu, doctore, un. Om ca dumneavoastră nu poate crede că există oameni ca el. Sunteţi la fel ca părintele Ardouin, nu credeţi în rău.”

Râdeam singur, În pat, şi când te-ai întors, m-ai întrebat de ce rid. Ţi-am răspuns prin nişte cuvinte foarte obişnuite între noi: „De nimic.

— De ce râzi?

— De nimic – La ce te gmdeşti?

— La nimic."

X

Reiau caietul acesta după o criză ce m-a ţinut aproape o lună la cheremul vostru. Imediat ce boala mă dezarmează, întreaga familie se strânge în jurul patului meu. Vă aflaţi aici, mă pmdiţi.

Duminica trecută Phili a venit să-mi ţină de unt. Era cald i răspundeam monosilabic; îmi pierdusem şirei gândurilor... Cât timp? N-aş. Putea spune. Glasul lui m-a trezit. Îl vedeam în penumbră, cu urechile ciulite. Ochii îi luceau ca la un pui de lup. Avea un lanţ de aur la ceasul de mână. I se zărea pieptul de băiat prin cămaşa întredeschisă. Am aţipit iarăşi. Scârţâitul pantofilor săi m-a trezit şi-l urmăream printre gene. Îmi pipăia haina în dreptul buzunarului dinăuntru, unde se afla portofelul. Cu toate că inima îmi bătea. Îngrozitor, am încercat să rămân nemişcat. Sa fi avut. Vreo bănuială? S-a întors la locul lui.

M-am prefăcut că mă trezesc; l-am întrebat dacă dorniisem mult.

— Doar câteva minute, bunicule.

M-a cuprins spaima, spaima bătrânilor rămaşi singuri şi pe care-i pândeşte un tânăr. Sunt nebun? Mi se părea că ar fi în stare să mă ucidă. Hubert a recunoscut într-o zi că Phili e capabil de orice.

Isa, iată cât de nenorocit am fost. Va fi prea târziu să-ţi fie milă de mine, când vei citi aceste rânduri. Dar mă mângâi cu speranţa că vei avea un pic de milă. Nu cred în chinurile veşnice, dar ştiu ce înseamnă să fii blestemat pe pământ, să fii un osândit, un om care, oriunde s-ar duce, o apucă pe-un drum greşit, un om care n-a nimerit niciodată pe drumul cel bun, cineva care nu ştie să trăiască, nu. Cum se înţelege deobicei în societate: cineva căruia îi sunt cu

desăvârşire străine bunele maniere. Isa, sufăr. Vântul din sud încinge aerul. Mi-e sete şi n-am decât apa călduţă din cabinetul de toaletă. Am milioane, dar n-am un pahar de apă rece.

Dacă rabd prezenţa, înspăimântătoare pentru mine, a lui Phili, o fac poate pentru că-mi aminteşte de alt copil, care ar fi avut astăzi peste treizeci de ani, micul Luc, nepotul nostru. Nu ţi-am contestat niciodată virtuţile; acest copii ţi-a dat prilejul să le practici. Nu-l iubeai: nu semăna de loc cu familia Fondaudege, copilul Marinettei, băiatul cu ochi negri ca tăciunele, cu fruntea îngustă, cu părul răsucit pe tâmple în formă de „cârlionţi", cum spunea Flubert. Învăţa prost la liceul din Bayonne, unde era intern. Asta însă, spuneai, nu te privea... Era destul că aveai grijă de el în timpul vacanţei.

Nu, nu-l interesau cărţile. În această regiune fără vânat ştia cum să răpună prada aproape în fiecare zi. Iepurele, singurul iepure ce se ascundea în fiecare an printre butucii de vie, ni-l aducea în cele din urmă; mai văd şi acum gestul lui voios, în aleea largă a viilor, ţinând în pumnul strâns urechile animalului cu botul însângerat. În zori îl auzeam plecând. Deschideâm fereastra; şi glasul său cristalin îmi striga prin negură: „Mă duc să-mi scot undiţele'*. Mă privea drept în ochi, nu-i era frică de mine, nici nu i-ar fi trecut prin minte aşa ceva.

Dacă, după ce lipseam câteva zile, soseam pe neaşteptate, dacă în casă simţeam în nări fum de ţigară, dacă surprindeam urmele unei petreceri întrerupte, salonul fără covor (cum plecam, Genevieve şi Hubert invitau prieteni, organizau „sindrofii", cu toate că îe interzisesem formal; şi tu erai complicea nesupunerii lor „pentru că, spuneai, trebuie să întorci vizitele..."), în asemenea împrejurări, întotdeauna pentru a mă dezarma, îl trimiteaţi pe Luc. I se părea comică groaza pe care-o inspiram: „Am intrat în salon în timp ce dansau şi am strigat: «Vine unchiul! într-o clipă e aici!» Dacă i-ai fi văzut pe toţi fugind cât îi ţineau picioarele! Mătuşa Isa şi Genevieve duceau

sandişurile în bucătărie. Ce harababură!”

Băieţelul acesta a fost singura fiinţă pe lume care nu mă considera o sperietoare. Uneori coboram cu el până la râu, când pescuia cu undiţa. Omuleţul ăsta, care se zbenguia tot timpul ca un spiriduş, stătea ceasuri întregi nemişcat ca o salcie, atent, iar braţul său căpăta mişcări lente şi tăcute ca ale unei crengi. Genevieve avea dreptate să spună că nu va fi un „literat”. Nu se ostenea niciodată să admire de pe terasă clarul de lună. Nu avea sentimentul naturii, pentru că el era natura însăşi, era contopit cu ea, era una din forţele ei, – apă vie.

Mă gândeam la dramatismul acestei vieţi tinere: mama moartă, tatăl al cărui nume nu putea fi pomenit între noi, internatul, viaţă de copil părăsit. Mie mi-ar fi trebui mult mai puţin ca să mă copleşească amărăciunea şi ura. Din el ţâşnea veselie. Toată lumea îl iubea. Cât de ciudat mi se părea, mie, care eram urât de toată lumea! Toţi îl iubeau, chiar şi eu. Surâdea tuturor, şi mie la fel, dar nu mai mult ca altora.

La fiinţa aceasta, toată numai instinct, ceea ce m-a uimit, şi din ce în ce mai mult pe măsură ce creştea, a fost curăţenia sufletească, necunoaşterea răului, o anumită indiferenţă. Copiii noştri erau copii buni, o recunosc. Hubert cum spui tu, a avut o tinereţe exemplară. În această direcţie recunosc că educaţia ta şi-a dat roadele. Dacă Luc ar fi trăit destul ca să ajungă bărbat în toată firea, ar fi fost un om pe care să te poţi bizui? Puritatea sa nu părea dobândită, nici conştientă: era limpezimea apei printre pietre. Strălucea în el ca rouă în iarbă. O evoc cu atâta insistenţă pentru că a avut un răsunet adânc în sufletul meu. Principiile cu care te făleai, aluziile, aerele tale de dezgust, buzele tale dispreţuitoare n-au putut să mă facă să înţeleg sensul răului atât de bine cum l-am priceput, fără să-mi dau seama, prin acest copil; am fost conştient de asta mult mai târziu. Dacă omenirea poartă în pântece, cum îţi închipui tu, un păcat originar, nicio privire umană n-ar fi putut-o întrezări la Luc: fusese zămislit neîntinat şi cu

un farmec desăvârşit. Alături de el însă simţeam cât eram de păcătos..

I

Aş putea afirma oare că l-am îndrăgit ca pe-un fiu? Nu, îl iubeam pentru că nu mă recunoşteam în el. Ştiu prea bine ce-au moştenit Hubert şi Genevieve de la mine: asprimea, preferinţa pe care o acordă în viaţă bunurilor pământeşti, tăria de-a dispreţui. (Semănându-mi, Genevieve se poartă neîndurător faţă de Alfred, bărbatul ei.) La Luc eram sigur că nu mă voi ciocni cu mine însumi. În timpul anului nu mă gândeam de loc la el. Tatăl său îl lua cu el în timpul sărbătorilor der'Anul Nou şi de Paşti, dar vacanţa mare mi-l aducea înapoi. Părăsea ţinutul în octombrie, o dată cu celelalte păsări.

Era evlavios? Spuneai despre el: „Până şi la un mic animal ca Luc recunoşti influenţa Părinţilor bisericii. Nu lipseşte niciodată de la împărtăşania de duminică... A, e adevărat de exemplu, că termină iute rugăciunea! în sfârşit, trebuie să ceri fiecăruia atât cât poate da."

Mie nu-mi vorbea niciodată despre asemenea probleme; nu făcea nicio aluzie la ele. Cuvintele sale exprimau toate numai ceea ce poate fi mai concret. Câteodată, când scotea din buzunar un cuţit, pluta unei undiţi, un fluier pentru a chema ciocârliile, micile saâe mătănii negre cădeau pe iarbă şi le ridica iute. Duminica dimineaţa părea poate puţin mai liniştit ca în celelalte zile, mai aşezat, mai puţin diafan şi încărcat parcă cu o substanţă necunoscută.

Dintre toate firele ce mă legau de Luc există unul care te va mira poate: mi s-a întâmplat nu o dată, în acele duminici, să recunosc în puiul de ciută care nu se mai zbenguia, pe fratele Măriei noastre, fetiţa adormită în veci cu doisprezece ani mai înainte, totuşi atât de deosebită de el, ce nu putea suferi să striveşti o insectă şi a cărei plăcere era să aştearnă cu muşchi scorbura unui copac şi să aşeze acolo o statuie a sfintei Fecioare, îţi aminteşti? Ei bine, în băiatul Marinettei, acela pe care tu îl numeai mic animal, retrăia pentru mine Mărie a noastră, sau mai bine zis

acelaşi izvor care ţâşnise în ea şi care dispăruse din nou în pământ o data eu ea, şi care acum curgea din nou la picioarele mele.

în primele zde ale războiului Luc avea aproape cincisprezece ani, Hubert era mobilizat la serviciile auxiliare. Consiliile de revizie, răbdate de el cu înţelepciune. Ţie îţi provocau o nelinişte adâncă. Toracele lui strimt, coşmarul tău ani de zile, era acum speranţa ta. Când plictiseala birourilor şi unele mizerii i-au trezit dorinţa vie de-a se înrola şi după ce făcuse demersuri zadarnice în acest sens, ai ajuns, în sfârşit, să mărturiseşti ceea ce până atunci ascunseseşi cu atâta grije: „Cu atavismul său…”, repetai într-una.

Biata mea Isa, nu te terne, nu te voi acuza. Nu te-am interesat niciodată, nu m-ai observat niciodată; în această perioadă, însă, mai puţin ca oricând. Nu ţi-ai dat niciodată seama de nelinişţea ce mă cuprindea cu încetul, pe măsură ce se succedau campaniile de iarnă. Tatăl lui Luc era mobilizat într-un minister, copilul se afla la noi, nu numai în vacanţa mare, ci şi de Anul Nou şi de Paşti. Războiul îl entuziasma. Îi era frică că se va sfârşi înainte de-a împlini optsprezece ani. El, care altădată nu deschidea o carte, citea cu nesaţ lucrările de specialitate, studia hărţile. Îşi călea trupul metodic. La şaisprezece ani devenise bărbat – un bărbat tare. Iată unul care nu se înduioşa de răniţi, nici de morţi! Din povestirile cele mai sinistre pe care i le dădeam să le citească, privitoare ia viaţa din tranşee, îşi făurea imaginea unui sport grozav, minunat, pe care n-ai întotdeauna dreptul să-l practici: trebuia deci să se grăbească. Ce frică îi era că va ajunge prea târziu! Avea de atunci în buzunar încuviinţarea nătărăului de taică-său. Iar eu, pe măsură ce se apropiaaniversarea fatală din ianuarie T8, urmăream fremătând cariera bătrânului Clemenceau, o supravegheam, asemenea părinţilor celor închişi ce păndeau căderea lui Robespierre şi care sperau că tiranul se va prăbuşi mai înainte ca fiul lor să fie judecat.

Când Luc s-a aflat în tabăra de la Souges, în perioada de

instrucţia şi de antrenament, îi trimiteai lucruri de lină, dulciuri, dar, biata mea Isa, lăsai să-ţi scape vorbe ce trezeau în mine instinctul crimei;

„Sărmanul, ar fi foarte trist, desigur, dar el, cel puţin, n-ar lăsa pe nimeni în urma lui…” Recunosc că nu exista nimic revoltător în asemenea cuvinte.

într-o zi am înţeles că nu mai există nicio speranţă ca războiul să ia sfârşit înainte de plecarea lui Luc. Când frontul a fost spart la Chemin-des-Dames, a venit să-şi ia rămas bun de la noi, cu cincisprezece zile mai înainte de cât era prevăzut. Fie ce-o fi! Voi avea curajul să pomenesc aici o amintire îngrozitoare, ce mă trezeşte şi acum din somn în toiul nopţii, şi mă face să urlu. În ziua aceea m-am dus să caut în cabinetul meu un centiron de piele, comandat la cu relar după un model pe care i-l dădusem eu însumi. M-am căţărat pe un scăunel şi am început să trag spre mine capul de ghips al lui Demostene, ce stătea pe bibliotecă. Era imposibil să-l mişc din loc. Era plin de monezi de aur, pe care le ascundeam acolo de când începuse mobilizarea. Mi-am vârât mâna în aurul acesta, care reprezenta tot ceea ce iubeam mai mult pe lume, şi am umplut cu el centironul de piele. Când am coborât de pe scăunel, centironul, ca un şarpe boa amorţit, bucşit de metal, se încolăcea în jurul gâtului meu, îmi strivea ceafa.

Cu un gest timid i l-am întins lui Luc. N-a înţeles la început ce-i dăruiam.

— Ce vrei să fac cu asta, unchiule?

— Îţi poate folosi în cantonamente, sau dacă eşti prizonier… şi în multe alte împrejurări: totul se poate cu bani.

— O! spuse el râzând, îmi ajunge raniţa, grea şi ea… cum ţi-ai putut închipui că mă voi căra cu toţi gologanii ăştia? De cum ne vom instala pe poziţii, voi fi silit să-i las printre ierburi.

— La începutul războiului, însă, dragul meu, toţi ces care aveau luau aur cu ei.

— Pentru că nu ştiau ce-i. Aşteaptă, unchiule.

Stătea în picioare în mijlocul camerei. Aruncase pe divan centironul cu aur. Băiatul ăsta viguros, cât de plăpând părea în uniforma prea mare pentru el! Din. Gulerul larg deschis ieşea la iveală gâtui lui de copil de trupă. Capul tuns răpea înfăţişării sale orice trăsătură distinctă. Era pregătit pentru moarte, era „gătit”, asemănător cu ceilalţi, nedefinit, anonim, gata dispărut. O clipă, privirea i s-a aţintit asupra centironului, apoi l-a ridicat spre mine cu o expresie de bătaie de joc şi dispreţ. M-a sărutat, totuşi. L-am condus amândoi jos, până la uşa dinspre strada. S-a întors pentru a-mi striga: „Să-i înapoiezi Băncii Franţei!” Nu mai vedeam nimic. Te-am. Auzit că-i spuneai râzând;

— Nu conta pe asta! Ar însemna să-i ceri prea mult!

După ce s-a închis uşa, în timp ce rămăsesem nemişcat în vestibul, mi-ai spus:

— Mărturiseşte, ştiai că nu va primi aurul. Era un gest pe care l-ai făcut fără grijă.

Mi-am amintit că centironul rămăsese pe divan. L-ar fi putut găsi un servitor, nu poţi şti niciodată. Am urcat în grabă, l-am pus din nou pe um. Eri, pentru a varsa banii în capul lui Demostene.

Abia am băgat de seamă moartea mamei, care a intervenit câteva zile după aceea; era inconştientă de ani de zile şi nu mai locuia cu noi. De-abia acum mă gândesc la ea, în fiecare zi, la mama, aşa cum arăta în copilăria, şi ’ân tinereţea mea: s-a şters imaginea ei de mai târziu. Eu, care nu pot suferi cimitirele, mă duc câteodată la mormântul ei. Nu mai aduc flori, de când am observat că le fură cineva. Săracii şterpelesc trandafirii bogaţilor pentru morţii lor. Ar trebui să cheltuiesc pentru un grilaj, dar totul e atât de scump azi î Luc n-a avut parte de mormânt. A dispărut; e un dispărut. Păstrez în portvizit singura carte poştală pe care a apucat să mi-o trimită. „Totul merge bine, am primit pachetul. Cu dragoste.” E scris: cu dragoste. Am obţinut totuşi acest cuvânt de la bietul meu copt!

XI

Âzi-noapte m-a trezit o senzaţie de sufocare. M-am

sculat, m-am târât până la fotoliu şi, în vuietul unui vânt năprasnic, am recitit ultimele pagini, uimit de murdăria pe care-o scot la iveală din mine. Înainte de a scrie, m-am rezemat de fereastră. Vântul încetase. Nicio adiere nu se simţea într-un Calase adormit sub cerul înstelat. Şi deodată, pe la trei după miezul nopţii, din nou vijelie, văzduhul răsunând de tunete, picături mari şi reci de ploaie. Plesneau pe acoperiş atât de tare încât mi-a fost teamă de grindină; am crezut că mi se opreşte inima.

De-abia dăduse rod viţa de vie; viitoarea recoltă acoperea coasta dealului; era asemenea acelor animale tinere, pe care vânătorul le leagă şi le părăseşte în întuneric pentru a atrage fiarele; nori mari şi groşi dădeau târcoale viilor jertfite.

Ce mă interesează acum recoltele? Nu mai pot stringe nicio recoltă pe pământ. Pot doar să mă cunosc ceva mai bine pe mine însumi. Ascultă, Isa, vei afla, după ce voi muri, printre hârtiile mele, ultimele dorinţi. Le-am scris în lunile de după moartea Măriei, când eram bolnav şi când tu erai îngrijorată din cauza copiilor. Vei găsi acolo o profesiune de credinţă concepută aproximativ în aceşti termeni. „Dacă accept, înainte de-a muri, ultima împărtăşanie, protestez dinainte, pe deplin lucid împotriva abuzului ce se va face ca urmare a slăbiciunii mele intelectuale şi fizice pentru a se obţine de la mine ceea ce raţiunea mea osândeşte.”

Ei bine, îţi datorez această mărturisire: dimpotrivă, când mă observ, cum o fac de două luni, cu o atenţie care-mi învinge dezgustul, tocmai când mă simt foarte lucid, mă chinuie ispita creştină. Nu mai pot nega că există în mine o cale ce-ar putea duce la Dumnezeul tău. Dacă aş izbuti să-mi plac mie însumi, aş lupta mai bine împotriva unei asemenea nevoi. Dacă m-aş putea dispreţui fără vreun gând ascuns, cauza ar fi câştigată pentru totdeauna. Dar sălbăticia, singurătatea cumplită a sufletului meu, darul de-a inspira ură şi de a crea un gol în jurul meu, nimic din toate acestea nu pot birui speranţa… Mă vei crede, Isa? Poate că nu pentru voi, cei drepţi, a pogorât Dumnezeul

tău, dacă a pogorât, ci pentru noi. Tu nu mă cunoşteai, nu ştiai cine sunt. Paginile pe care le-ai citit până acum m-au înfăţişat mai puţin fioros în ochii tăi? Vezi totuşi că există în mine o coardă secretă, pe care Mărie o făcea să răsune, ghemuindu-se în braţele mele, şi de asemenea micul Luc, duminica, la întoarcerea de la liturghie, când se aşeza pe banca din faţa casei şi privea pajiştea.

O! Să nu-ţi închipui că am despre mine o părere prea bună. Îmi cunosc inima, această inimă, cuib de vipere, înăbuşită de ele, plină de veninul lor, care continuă totuşi să bată în adânc, sub colcăitul lor. Cuibul acesta de vipere, care nu poate fi stăpânit, ar trebui străpuns cu o lovitură de cuţit, cu o lovitură ele sabie: *N-am venit să aduc pacea, ci sabia.*

Poate că mâine voi renega tot ceea ce îţi destăinui aici, aşa cum am renegat azi-noapte ultimele mele dorinţi de acum treizeci de ani. Se părea ca am urât cu o ură nedreaptă tot ceea ce susţineai tu şi-i urăsc şi azi pe cei ce se pretind creştini; nu-i adevărat oare că mulţi dintre ei înjosesc speranţa, desfigurează chipul Domnului, acest chip, această Figură? Cu ce drept îi judec, îmi vei spune, eu care sunt un păcătos? Isa, nu există în ticăloşia mea un nu ştiu ce care seamănă mai mult decât virtuţie lor, cu Simbolul la care te închini? Ceea ce scriu e cu siguranţă, în ochii tăi, o nelegiuire absurdă. Ar trebui să mi-o dovedeşti. De ce nu-mi spui un cuvânt? De ce nu mi-ai vorbit niciodată? Poate că un cuvânt de-ai tău mi-ar muia inima… în noaptea asta mi se pare că n-ar fi prea târziu pentru a lua de la capăt viaţa noastră. Dacă n-aş aştepta moartea şi ţi-aş preda acum paginile acestea? Dacă te-aş conjura în numele Dumnezeului în care crezi, să le citeşti până la capăt? Dacă aş pândi clipa în care ai încheiat lectura? Dacă te-aş vedea întorcându-te în camera mea, cu faţa scăldată în lacrimi? Dacă ai veni cu braţele deschise? Dacă ţi-aş cere iertare? Dacă am cădea în genunchi unul în faţa celuilalt?

Parcă s-a sfârşit furtuna. Mai licăresc stelele înainte de ivirea zorilor. Credeam că plouă din nou, dar picura apa de

pe frunze. Dacă m-aş întinde pe pat, m-aş înăbuşi oare? Totuşi, nu mai am putere să scriu şi uneori pun jos tocul, las capul să se rostogolească pe spătarul tare al scaunului…

Un şuierat de fiară, apoi un zgomot năprasnic şi în acelaşi timp un fulger au străbătut cerul. În tăcerea înspăimântătoare ce a uimat, pe coastele dealurilor au explodat nişte bombe, pe care oamenii de la vie le aruncă pentru a îndepărta norii cu grindină sau pentru a-i preschimba în ploaie. Fâşii de lumină au ţâşnit ditr colţul acela întunecos în care Barsac şi Sauternes tremuri în aşteptarea năpastei. Clopotul de ia SaintVmcent, ce îndepărtează grindina, suna din toate puterile, asemenea omului care, de teamă, cinta noaptea. Şi, deodată, pe acoperiş, zgomotul unui pumn de pietricele… Grindina! Odinioară aş fi sărit la fereastră. Auzeam pocnind obloanele camerelor. Ai strigat unui om ce străbatea curtea. În goană. „E grav?" A răspuns: „Din fericire e amestecată cu ploaie, dar cade şi destula piatră*. Un copil speriat fugea, în picioarele goale prin coridor. Am socotit din obişnuinţă: „O sută de mii de franci pierduţi"… dar nu m-am mişcat. Nimic nu m-ar fi oprit, altădată, să cobor – ca atunci, când m-au găsit într-o noapte în mijlocul viei, în papuci, cu luminarea stinsă în mâini, lovit de grindină în cap. Un adânc instinct de ţăran mă arunca înainte, ca şi cum aş fi vrut să mă întind şi să acopăr cu trupul meu via bătută de piatră., Dar astăseară iată-mă devenit străin la ceea ce era, în înţelesul adânc al euvântului, bunul meu. În sfârşit, m-am desprins. Nu ştiu ce, nu ştiu cine m-a dezlegat, Isa, dar odgoanele s-au rupt, plutesc în voia valurilor. Ce putere mă târăşte cu ea? O putere oarbă? O dragoste? Poare o dragoste…

PARTEA A DOUA'

XII

Paris, Strada Bria.

Cum de m-am gârsdit să pun caietul printre bagaje? Ce să fac acum cu această lungă spovedanie? Am rupt-o complet cu ai mei. Cea pentru care-mi deschide.! în sufletul până în străfunduri în aceste pagini nu trebuie să mai

existe pentru mine. La ce bun să mai reiau munca? Probabil, fără să-mi dau seama, găseam în ea o uşurare, o scăpare. Ce lumină aruncă asupră-mi ultimele rânduri, scrise în noaptea când a căzut grindina! Nu eram oare în pragul nebuniei? Nu, nu, să nu vorbim aici de nebunie. Nebunia nici să nu fie pomenită. Ar fi în stare s-o folosească împotriva mea, dacă aceste pagini le-ar cădea în mână. Ele nu se mai adresează nimănui. Va trebui să le distrug de îndată ce mă voi simţi mai rău... Sau poate să le las moştenire fiului necunoscut, pe care am venit să-l caut ia Paris. Ardeam de nerăbdare să-i destăinui Isei existenţa lui, în paginile în care făceam aluzie la dragostea mea din 1909, când eram cât pe ce să-i mărturisesc că prietena mea plecase însărcinată pentru a se ascunde la Paris...

M-am crezut mărinimos pentru ca trimiteam mamei şi copilului şase mii de franci pe an, înainte de război. Nu mi-a trecut niciodată prin gând să le dau mai mult. E vina mea dacă am găsit aici două fiinţe supuse, înjosite de preocupări meschine. Locuiesc la o pensiune din strada Brea, din cauză că şi ei stau iri acest cartier. Între pat şi dulap de-abia am loc să mă aşez ca să scriu. Dar, ce zarvă e aici! Pe vremea mea era liniştit Montparnasse-ul. Acum cartierul parcă e locuit de nebuni ce nu dorm niciodată. Familia făcea mai puţin zgomot pe terasa din Calese, în noaptea în care am văzut cu ochii mei, în care am auzit cu urechile mele... La ce bun să le mai evoc pe toate? M-aş simţi totuşi eliberat dacă aş aşterne pe hârtie acea amintire cumplită, fie şi pentru puţin timp... De altfel, de ce-aş distruge aceste pagini? Fiul meu, moştenitorul meu, are dreptul să mă cunoască. Prin această confesiune voi micşora puţin distanţa la care l-am ţinut de când s-a născut.

Din. Păcate, două întrevederi mi-au fost de ajuns pentru a-mi face o părere despre el. Nu e omul pe care să-l intereseze câtuşi de puţin cele scrise de mine. Ce poate înţelege din ele funcţionarul, subalternul, dobitocul ăsta care joacă la curse?

în timp ce călătoream, noaptea, între Bordeaux şi Paris,

îmi imaginam învinuirile pe care mi le va arunca, îmi pregăteam apărarea. Cât de mult ne lăsăm influenţaţi de banalităţile romanului şi teatrului! Eram sigur că mă voi trezi faţă-n faţă cu fiul natural, plin de amărăciune şi măreţie sufletească! îi atribuiam ba nobleţea aprigă a lui Luc, ba frumuseţea lui Phili. Prevăzusem totul, afară de posibilitatea să-mi semene mie. Există oare taţi cărora le face plăcere când li se spune: „Fiul dumneavoastră vă seamănă”?

Privind cum se înalţă acest spectru al fiinţei *mele,* mi-am dat seama cât de mult mă urăsc. Am iubit în Luc un fiu care nu-mi semăna. Robea se deosebeşte de mine într-o singură privinţă: nu s-a dovedit în stare. Să treacă niciun examen. După eşecuri repetate, a trebuit să renunţe. Maică-sa, care şi-a rupt; pâinea de la gură ca să-l ţină la şcoală, îl dispreţuieşte, Nu se poate stăpâni să facă mereu câte-o aluzie; *el* lasă capul în jos, nu e în stare sa se consoleze de toţi banii pierduţi. Prin asta, în schimb, e cu adevărat fiul meu. Ceea ce sunt însă gata să-i dau, averea mea, depăşeşte imaginaţia lui săracă. Nu-i spune nimic, nu crede în ea. La drept vorbind, li-e frică, şi mamei -sale şi lui. „Nu e legal... putem fi arestaţi...”

Femeia umflată, foarte palidă, cu părul decolorat, această caricatură a ceea ce am. Iubit, se uită ţintă la mine cu ochii ei încă foarte frumoşi: „Dacă v-aş fi întâlnit pe stradă, mi-a zis, nu v-aş fi recunoscut.,” Dar eu, aş fi recunoscut-o oare? Mi-era teamă de ciuda, de răzbunarea ei. Îmi fusese frică de tot, dar nu de această indiferenţă posomorită. Acrită, îndobitocită de opt ore de scris zilnic la maşină, îi era teamă de încurcături. A rămas cu o neîncredere bolnăvicioasă faţă de justiţie, cu care a avut de-a face odinioară. Le-am explicat totuşi foarte limpede manevra: Robert ia o casă de bani pe numele lui, într-o bancă de credit; eu depun în ea toată averea. El îmi dă o procură pentru a o deschide şi se obligă să nu se atingă de bani până la moartea mea. Evident, pretind să-mi semneze o declaraţie prin care recunoaşte că tot ceea ce conţine

casa de bani îmi aparţine. Totuşi, nu pot să *mă* dau cu totul pe mâna acestui necunoscut. Mama şi fiul obiectează că, la moartea mea, se va descoperi Mrtia, Idioţii, ăştia nu vor să se lase în seama mea.

Ani'âncercat să-i fac să înţeleagă că te poţi încrede într-un notar de ţară ca. Bour.ru, care îmi datorează totul, cu care fac afaceri de patruzeci de ani. El are în păstrare un plic pe care am scris: „Să fie ars în ziua morţii mele" şi care va fi ars, sint sigur, împreună cu tot ceea ce conţine. În plicul acela voi introduce declaraţia lui Robert. Sunt cu atât mai sigur că Bourru o va arde, cu cât plicul sigilat conţine acte pe care are interesul să le vadă dispărute.

Dar Robert şi maică-sa se tem că, după moartea mea, Bourru nu va arde nimic şi îi va şantaja. M-am gândit şi la asta: voi depune în propriile lor mâini ceva de natură să-l trimită pe numitul Bourru la muncă silnică, dacă face vreo mişcare. Hârtia va fi arsă de Bourru în faţa lor, şi numai atunci îi vor înapoia armele cu care i-am înzestrat. Ce vor mai mult?

Nu înţeleg însă nimic, neclintiţi în încăpăţânarea lor, idioata asta şi imbecilul ăsta, cărora le aduc milioane şi care, în loc să cadă în genunchi în faţa mea, cum îmi închipuiam, discută, cârtesc. Şi chiar dacă ar fi unele riscuri! Încercarea moarte n-are. Dar nu, ei nu vor să semneze nicio hârtie: „Va fi destul de anevoie în privinţa declaraţiei de venituri... vom avea necazuri..."

Mult îi mai urăsc pe ceilalţi, ca să nu ie trântesc uşa în nas ăstora doi! Li-e frică şi de „ceilalţi*. „Vor descoperi secretul... ne vor da în judecată..." Robert şi maică-sa îşi închipuie că familia mea a pus de-acum 111 mişcare poliţia, că sunt supravegheat. Nu acceptă să se întâlnească cu mine decât noaptea sau în cartiere mărnaşe. Ca şi cum, cu sănătatea mea, mi-aş mai putea pierde nopţile, mi-aş putea petrece viaţa în taxi! Nu-mi închipui că i-am făcut pe ceilalţi să bănuiască ceva: nu e prima dată când călătoresc sân şnur. Nu au niciun motiv să presupună că în noaptea aceea, la Calese, asistam nevăzut la consiliul lor de război. În orice

caz, încă n-au dat de urma mea. De astă-data nimic nu mă va împiedica să-mi ating ţelul. Din ziua în care mă voi înţelege cu Robert, voi putea dormi liniştit. Laşul ăsta nu va săvârşi vreo imprudenţă.

în seara asta de 13 iulie o orchestră cântă în aer liber la capătul străzii Brea, iar perechile dansează. O, Calese paşnic! îmi amintesc de ultima noapte pe care am petrecut-o acolo: luasem, cu toată interdicţia doctorului, o pastilă de veronal şi dormisem adânc. M-am trezit brusc şi m-am uitat la ceas. Era ora unu după miezul nopţii. M-am speriat auzind mai multe voci: fereastra rămăsese deschisă; nu era nimeni în curte, nici în salon. Am trecut în cabinetul de toaletă, care dă spre nord, înspre terasă. Aici, contrar obiceiului, familia rămăsese mai târziu. La o asemenea oră înaintată nu se mai fereau de nimeni: numai ferestrele de la cabinetul de toaletă şi de pe coridor dau în partea aceea.

Era o noapte liniştită şi caldă. În clipele de tăcere, auzeam gâfâitul uşor al Isei, auzeam cum se aprinde un chibrit. Nicio adiere nu mişca ulmii negri. Nu îndrăzneam să mă aplec, dar recunoşteam fiecare duşman după glasul, după râsul lui. Nu discutau.

O părere a Isei sau Genevievei era urmată de o tăcere îndelungată. Apoi, deodată, la o vorbă spusă de Hubert, Phili s-a enervat şi au început să vorbească toţi grămadă.

— Eşti sigură de tot, mamă, că în casa de bani din cabinetul lui nu există decât hârtii fără valoare? Un avar e întotdeauna nechibzuit. Aminteşte-ţi de aurul pe care voia. Să-l dea micului. Luc... Unde-l ascundea?

— Nu, ştie că-i cunosc cifrul casei de bani: Mărie,. O deschide. Numai când trebuie să caute o poliţa de asigurare sau o chitanţă de impozit,

— Mamă „casa de bani ne-ar putea divulga sumele pe care le ascunde „

.

— Nu se află acolo decât hârtii privitoare la imobile, am verificat.

— Şi nu crezi că este extrem de semnificativ? înseamnă

că şi-a luat toate măsurile de precauţie.

Phili, câscâad, a mormăit: „Ce crocodil! Ce baftă că am dat de-un asemenea crocodil!”

Şi dacă. Vreţi să ştiţi părerea mea, spuse Genevieve, nu veţi găsi nimic nici în casa de bani de ia Creditul Lionez... Ce zici, Janine?

— Mamă, totuşi uneori s-ar părea, că ţine puţin’ la tine. Când eraţi mici, nu era câteodată drăguţ cu voi? Nu? N-aţi ştiut cum să-l luaţi. N-aţi fost abili, Bine ar fi fost dacă aţi fi încercat să-i arătaţi grijă, să-l cuceriţi. Eu sunt sigură că aş fi izbutit, dacă Phili nu î. ~ar fi atât de antipatic,

Hubert şi-a întrerupt cu asprime nepoata:

— Precis că vom plăti scump obrăznicia bărbatului tău...

L-am auzit pe Phili râzând. M-am aplecat puţin. Flacăra unei brichete îi lumină o clipă mâinile împreunate, bărbia molatică, buzele groase.

— Fiţi serioşi! Nu m-a aşteptat pe mine ca să-i fiţi nesuferiţi „

— . Nu, mai înainte ne ura mai puţin...

— Amintiţi -vă ce povestea bunica, continuă Phili. Comportarea sa când i-a murit o fetiţă... Părea că nici. Nu-i pasă.... N-a călcat o dată la cimitir...

— Nu, Phili, mergi prea departe, Dacă a iubit pe cineva pe lume a fost Mafie,.

Dacă Isa m-ar fi protestat, cu un glas scăzut şi tremurător, nu m-aş fi putut stăpâni. M-am aşezat pe-un scăunel, cu trupul aplecat înainte, cu capul rezemat de fereastră. Genevieve a zis:

— Dacă ar fi trăit Mărie, nimic din toate astea nu s-ar fi întâmplat. Ar fi făcut totul spre folosul ei...’

— Ce vorbeşti! Ar fi urit-o şi pe ea, ca pe toţi ceilalţi. E un monstru. Nu are sentimente omeneşti...

Isa a protestat din nou:

— Te rog, Phili, să nu vorbeşti aşa de soţul meu în faţa mea şi a copiilor. Trebuie să-l respecţi.

— Respect? Respect?

Mi s-a părut că mormăie: „Dacă vă închipuiţi că-mi face

plăcere că am intrat într-o asemenea familie.. / Soacră-sa i-a răspuns înţepată:

— Nimeni nu te-a silit.

— Mi s-au fluturat însă în faţa ochilor perspective *de moştenire... Poftim, uitaţi-vă la Janine cum pimge! Ce? Ce-am spus atât de neobişnuit?

Mârâia: „Of, of!” cu un glas plictisit peste măsură. N-am mai auzit nimic altceva decât pe Janine suflându-şi nasul. O voce pe care n-am putut-o identifica şopti: „Câte stele!” Orologiul de la Saint-Vincent bătu ora două.

— Copii, să mergem la culcare!

Hubert protestă: nu se puteau despărţi fără să fi hotărit ceva. Era de mult cazul să se treacă la fapte. Phili l-a aprobat. Nu credea că voi mai trăi mult timp. După aceea nu se va mai putea face nimic. Îmi luasem probabil toate măsurile...

— La urma urmei, bieţii mei copii, ce aşteptaţi de la mine? Am încercat totul. Nu mai pot face nimic.

— Ba da, zise Hubert. Poţi încă multe...

Ce tot şuşotea? îmi scăpa tocmai ceea ce mă interesa cel mai mult să aflu. După tonul Isei, mi-am dat seama că e scandalizată, revoltată:

— Nu, nu, nu-mi place aşa ceva!

— Mu e vorba de ceea ee îţi place, mantă, ci de-a ne salva averea.

Alte şoapte nedesluşite, întrerupte de Isa;

— E foarte greu, dragul meu.

— Bunico, nu poţi totuşi rămâne mai departe complicea lui. Ne dezmoşteneşte cu consimţământul tău. Tăcerea ta îl ajută.

— Janine, draga mea, cum îndrăzneşti...

Sărmană Isa, care ai petrecut atâtea nopţi la capătâiul acestei copiliţe ce urla, care ai luat-o în camera ta pentru că părinţii ei voiau să doarmă şi pentru că nicio guvernantă n-o mai putea îndura... Janine vorbea tăios, cu un ton care pe mine m-ar fi scos din sărite. A mai adăugat:

— Îmi pare râu că-ţi spun toate astea, bunico, dar e

datoria mea.

Datoria ei! Aşa numea ea dorinţa trupească, groaza ei că va fi părăsită de derbedeul, al cărui râs idiot îl auzeam…

Genevieve îşi aprobă fiica: desigur, slăbiciunea ar putea deveni o complicitate. Isa oftă:

— Poate mi-ar fi mai uşor să-i scriu.

— A, nu! Niciun fel de scrisoare! se împotrivi Hubert. Scrisorile sunt totdeauna primejdioase. Sper, mamă, că nu i-ai scris până acum?

Ea mărturisi că-mi scriese de două sau de trei ori.

— Nu cumva era o scrisoare de ameninţare sad insultătoare?

Isa şovăia să mărturisească. Iar eu râdeam… Da, da, aveam nişte scrisori pe care le păstram cu sfinţenie, două cuprinzând insulte grave şi o a treia aproape drăgăstoasă, scrisori prin care ar pierde tjpaie procesele pe care imbecilii ei de copii ar putea-o convinge să mi le intenteze pentru a obţine separă-ea bunurilor. Toţi erau acum îngrijoraţi, ca atunci când un câine ntârâie şi restul haitei începe să latre,

— Nu i-ai scris, bunico? N-are asupra lui nicio scrisoare primejdioasă pentru noi?

— Nu, nu cred… Adică o dată Bourru, notăraşul acela din Saint-Vincent, pe care soţul meu îl are probabil la mână cu ceva, mi-a zis văitându-se (dar e o canalie şi un om cu două feţe): „Vai, doamnă, aţi fost foarte nechibzuită că i-aţi scris 1”

— Ce i-ai scris? Nicio insultă, sper?

— Odată, după moartea lui Mărie, câteva învinuiri cam violente. Altă dată, în 1909: era vorba de-o aventură mai serioasă decât celelalte.

Şi dat fiind că Hubert bombănea i „E foarte grav, e deosebit de grav…”, a crezut că-l linişteşte spunându-i că aplanase cu bine totul după aceea, că-şi exprimase părerile de rău şi îşi recunoscuse greşelile.

— A, asta e într-adevăr culmea…

— Atunci nu mai are motiv să se teamă de-un proces de separare a bunurilor…

— Dar ce vă dovedeşte, mai la urma urmei, că intenţiile lui ar fi atât de groaznice?

— Păi cum? Ar trebui să fii orb: misterul de nepătruns al operaţiilor sale financiare; aluziile saâe; vorba scăpată de Bourru faţă de martori: „Vor face nişte mutre la moartea bătrânului…”

Discutau acum ca şi cum bătrâna n-ar fi fost de faţa. Gemând, ea s-a sculat din fotoliu. Nu era bine, cu reumatismele ei spunea, să rămână afară noaptea. Copiii nici nu s-au ostenit să-i răspundă. Am auzit doar câte-un bună seara nedesluşit, pe care l-au rostit fără a se întrerupe. Tot ea a trebuit să-i sărute pe rând; ei nici nu s-au mişcat. Prevăzător, m-am întins din nou în pat. Pasul ei greoi răsuna pe scară, A venit până ia uşa mea, i-am auzit gâfâitul, A aşezat luminarea pe podea şi a deschis uşa. S-a apropiat de pat „S-a aplecat asupra mea, fără îndoială spre a se convinge dacă dorm. Cât de mult a stat! Mi-era teamă sa nu mă trădez. Respira cu greutate, în sfârşit, a închis iar uşa. Când a zăvorât-o pe a ei, m-am întors înapoi, în cabinetul de toaletă, ia postul meu de ob servaţie.

Copiii erau încă acolo. Vorbeau acum pe şoptite,. Multe din cuvintele lor îmi scăpau.

— Nu era din lumea ei, spunea Janine. A avut importanţă şi asta. Phili, dragule, tuşeşti. Pune-ţi pardesiul!

— În fond, nu pe nevastă«a o urăşte cel mai mult, ci pe noi. De neînchipuit! Nu găseşti aşa ceva nici măcar în cărţi. Nu trebuie s-o judecăm pe mama, a fost de părere Genevieve, cred însă că nu-i poartă destulă pică…

— Cred şi eu (era vocea lui Phil), ea îşi va recăpăta oricând zestrea. Acţiunile Suez ale bătrânului Fondaudege… cursul lor s-o fi urcat din 1884…

— Acţiunile Suez! Dar au fost vândute.

Am recunoscut şovăielile, gângăvitul soţului Genevievei; bietul Alfred nu rostise încă niciun cuvânt, Genevieve, cu vocea ei dojenitoare, ţipătoare, cu care
i se adresează numai lui, l-a întrerupt:

— Ai înnebunit? Acţiunile Suez au fost vândute?

Ââfred a povestit că în luna mai intrase la soacră-sa în clipa în care semna nişte hârtii, şi atunci ea i-a spus; „Se pare că acum e momentul să le vând, au cursul cel mai ridicat, vor scădea în curând*.

— Şi nu ne-ai înştiinţat? a ţipat Genevievt. Eşti complet idiot. El a pus-o să-şi vândă acţiunile Suez Ne spui asta ca şi cum ar fi ceva cu totui obişnuit…

— Dar, Genevieve, credeam că maică-ta v-a ţinut la curent. De vreme ce e căsătorită cu regim dotai…

— Da, dar n-a băgat el oare în buzunar beneficiul acestei operaţii? Ce crezi, Hubert? Şi când te gândeşti că nici nu ne-a înştiinţat! Şi când te gândeşti că am trăit toată viaţa cu un bărbat ca ăsta…

Janine a intervenit, rugându-i să vorbească mai încet: îi vor trezi fetiţa. Timp de câteva minute n-am mai desluşit nimic. Apoi, glasul lui Hubert s-a auzit din nou:

— Mă gândesc la cele ce spuneaţi adineauri. Cu marna nu va fi chip să încercăm ceva în direcţia asta. Ar trebui măcar s-o pregătim cu încetul…

— Poate că ei i-ar conveni mai mult aşa ceva decât separarea bunurilor. De când separarea bunurilor duce neapărat la divorţ, se ridică o problemă de conştiinţă… Desigur, ceea ce propunea Phili provoacă indignare la prima vedere. Dar nu noi vom judeca. Nu noi vom fi aceia care vom decicle în ultimă instanţă. Noi n-avem decât rolul să declanşăm acţiunea. Ea nu s-ar produce decât dacă ar fi recunoscută ca necesară de către autorităţile competente.

— Şi eu vă repet că ne luptăm cu morile de vânt, a fost de părere Olympe.

Tare indignată trebuie să fi fost soţia lui Hubert, ca să ridice tonul într-un asemenea hal. A susţinut sus şi tare că sunt un om ponderat, cu o judecată foarte sănătoasă: „cu care, a adăugat ea, ’trebuie să declar că sunt adesea de acord şi pe care l-aş fi putut juca pe degete, daca n-aţi strica voi tot ce fac eu…”

N-am mai auzit mojicia pe care i-a aruncat-o Phili; râdeau însă cu toţii, ca de fiecare dată când deschidea Olympe

gura. Am prins frânturi de fraze:

— De cinci ani nu mai pledează, nu mai poate pleda.

— Din cauza inimii?

— Acum da. Când a plecat însă de la Palatul de justiţie nu era încă grav bolnav. Adevărul e că se certa cu confraţii. S-au petrecut câteva scene în sala paşilor pierduţi, despre care am strâns unele mărturii…

Zadarnic am ciulit urechca. Phili şi Hubert îşi apropiaseră scaunele. N-am auzit decât un murmur nedesluşit, apoi exclamaţia Olympei:

— Fiţi serioşi! Singurul om cu care pot discuta despre lecturile mele, cu care pot face un schimb de idei, aţi vrea…

Din răspunsul lui Phili, am desluşit cuvântul „smintită”. Un ginere al lui Hubert, cel care nu vorbeşte aproape niciodată, a spus cu o voce sugrumată:

— Vă rog să fiţi politicoşi cu soacră-mea.

Phili a răspuns că glumise. Nu erau oare amândoi victime în afacerea asta? Când ginerele lui Hubert îi asigură, cu o voce tremurătoare, că nu se considera o victimă şi că se căsătorise din dragoste cu soţia sa, au răspuns cu toţii în cor: „Şi eu! Şi eu! Şi eu!” Genevieve i-a răspuns batjocoritor bărbatului ei:

— A, şi tu! Te lauzi că te-ai însurat cu mine fără să cunoşti averea tatălui meu? Aminteşte-ţi însă de ; seara logodnei, când mi-ai şoptit la ureche: „Ce importanţă are că nu vrea să ne spună nimic despre ea? Ştiu că e enormă!”

S-a auzit un hohot de râs general, o hărmălaie. Hubert a ridicat glasul din nou, a vorbit singur câteva clipe. N-am auzit decât ultima frază:

— Înainte de orice e o problemă de dreptate, o problemă de moralitate. Apărăm patrimoniul, drepturile sfinte ale familiei.

În tăcerea adâncă dinaintea zorilor, spusele lor ajungeau la mine mai desluşit.

— Să-l punem sub urmărire? Are prea multe relaţii cu poliţia, m-am convins; va fi prevenit… (şi câteva clipe după

aceea) e cunoscută asprimea lui, lăcomia lui de bani; i s-a pus la îndoială, trebuie s-o spunem, scrupulozitatea în două sau trei afaceri. Dar în ceea ce priveşte bunul simţ, echilibrul…

— În orice caz, nu se poate nega caracterul inuman, monstruos, nefiresc al sentimentelor sale faţa de noi…

— Îţi închipui însă, draga mea Janine, îi spuse Alfred fiicei sale, că ele ar fi suficiente pentru stabilirea unui diagnostic?

înţelegeam, înţelesesem. Eram cuprins de o linişte desăvârşită, simţeam o alinare născută din această certitudine: monştrii erau ei, iar eu victima. Mă bucura absenţa Isei. Cât timp fusese acolo, se împotrivise, mai mult sau mai puţin; în faţa ei n-ar fi îndrăznit să facă aluzie la proiectele pe care le surprinsesem şi care, de altfel, nu mă înspăimântau. Bieţii imbecili! Ca şi cum eu aş fi omul care să mă las pus sub interdicţie sau închis! înainte de-a fi putut mişca măcar un deget, în doi timpi şi trei mişcări, l-aş fi adus pe Hubert într-o situaţie disperată. Nu bănuieşte că-l am la mână. În ce-l priveşte pe Phili, am un dosar… Nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte că voi fi nevoit să-l folosesc. Dar nu mă voi folosi de el: va fi destul să-mi arăt colţii.

Simţeam pentru prima dată în viaţa mea mulţumirea de-a fi mai puţin păcătos ca alţii. Nu aveam chef sa mă răzbun pe ei. Sau, cei puţin, nu doream altă răzbunare decât să le smulg moştenirea pentru care se uscau de nerăbdare, năduşeau de spaimă.

— A căzut o stea! strigă Phili… N-am avut timp să-mi doresc ceva.

— Niciodată n-avem timp! spuse Janine.

Bărbatul ei continuă, cu voioşia sa de copil pe care-o mai păstrase:

— Când vei mai vedea una, să strigi: „Milioane!”

— Ce idiot, Phili ăsta!

S-au ridicat cu toţii. Fotoliile din grădină soârţâiră pe pietriş. Am auzit zgomotul zăvoarelor de la intrare, râsetele înăbuşite ale Janinei pe coridor. Uşile camerelor s-au închis una câte una. Hotărârea mea era luată. De două luni nu

mai avusesem nicio criză. Nimic nu mă împiedica să plec la Paris. De obicei plecam fără să anunţ. Dar nu voiam ca plecarea aceasta să semene cu o evadare. Până dimineaţa, am reluat planurile mele de altă dată. Le-am pus la punct.

XIII

Când m-am sculat, la amiază, n-am simţit niciun fel de oboseală. Bourru, chemat la telefon, a venit după-amiază. Ne-am plimbat de colo-colo, timp de aproape trei sferturi de oră, pe sub tei. Isa, Genevieve şi Janine ne urmăreau de departe şi m-am bucurat de îngrijorarea lor. Ce păcat că bărbaţii erau plecaţi la Bordeaux! Ei zic despre bietul notăraş; „Bourru îi e devotat orbeşte'4. Păcătosul de Bourru, pe care-l am la mână mai abitir decât pe-un sclav! Merita să-l vezi azi-dimineaţă pe bietul om zbătându-se să nu-i ofer eventualului meu moştenitor vreo armă împotriva sa... „Dar, i-am spus, documentele vor fi înapoiate de cum vei fi ars adeverinţa semnată de el..."

La plecare a făcut o plecăciune adânca doamnelor, care de-abia i-au răspuns, şi a încălecat, umil, pe bi cicletă. M-am dus apoi spre cele trei femei şi le-am anunţat că plec la Paris chiar în seara aceea. Deoarece Isa se împotrivea, spunând că, în starea mea, era o nechibzuinţă să călătoresc singur, i-am răspuns:

— Trebuie să mă ocup totuşi de afacerile mele. Chiar dacă nu las o asemenea impresie, eu mă gândesc la voi.

Se uitau la mine îngrijorate. Tonul meu ironic mă trăda. Janine a privit-o pe maică-sa şi, prinzând curaj:

— Bunicuţa sau unchiul Hubert ar putea să te în-, locuiască, bunicule.

— E o idee, draga mea... Ce idee bună! Dar ce să-i faci: am fost obişnuit întotdeauna să fac singur totul. Ştiu, nu-i bine, dar n-am încredere în nimeni.

— Nici în copiii tăi? Vai, bunicule!

Accentua „bunicule" cu un glas puţin cam afectat,. Lua o înfăţişare dezmierdătoare, căreia nu-i poţi rezista. Ah, vocea ei care te scoate din sărite, glasul li acesta pe care-l auzisem, noaptea, amestecat printre celelalte... Am început

atunci să râd, cu râsul acela periculos, ce mă face să tuşesc şi care în mod vădit j îi înspăimânta. Nu voi uita niciodată chipul jalnic ai Isei, înfăţişarea ei istovită. Îndurase probabil destule în asalturi din partea lor. Janine va reveni desigur la atac de cum voi fi întors spatele: „Nu-l lăsa să plece, bunicuţo…”

Dar nevastă-mea nu mai era bună să susţină atacul, era la capătul puterilor, sfârşită de oboseală. G auzeam deunăzi spunându-i Genevievei: „Aş vrea să mă culc»

să dorm, să nu mă mai trezesc… *!

Acum mă înduioşa, cum mă înduioşase şi sărmana maică-mea. Copiii împingeau împotriva mea această maşină uzată, ce nu mai putea fi folosită. Fără îndoială, o iubeau în felul lor; o obligau să consulte doctorul, să ţină regim. După oe fiica şi nepoata s-au îndepărtat, Isa s-a apropiat de mine:

— Ascultă, mi-a spus ea foarte repede, ani nevoie de bani.

— Suntem în zece. Ţi-am dat la întâi cdfe cuvenite pe luna aceasta.

— Da, dar a trebuit să dau cu împrumut ceva bani Janinei: au încurcături. La Calese fac economii; îţi voi da înapoi din banii pentru august…

I-am răspuns că asta nu mă priveşte, ci nu sunt, obligat să-i întreţin pe Phili.

— Sunt în restanţă cu notele de piaţă la măcelar, k băcan… Uite, priveşte!

Le-a scos din săculeţul ei. Mi-era milă de ea. I-am propus să-i semnez cecuri, „aşa voi fi sigur că banii nu iau altă cale…” A consimţit. A scos carnetul de cecuri şi atunci le-am zărit, în aleea trandafirilor, pe Janine şi pe mama ei, care ne urmăreau cu privirea.

— Sunt sigur, am spus, că ele îşi închipuie că-mi vorbeşti de cu totul altceva…

Isa a tresărit. A întrebat cu un glas scăzut: „Ce altceva?” în clipa aceea am. Simţit gheara în piept. Cu mâinile împreunate, am făcut gestul pe care-l cunoştea prea bine.

S-a apropiat de mine:

— Te doare?

M-am agăţat o clipă de braţul ei. Păream, în mijlocul aleii cu tei, doi soţi ce-şi încheie viaţa, după ani de înţelegere adâncă. I-am şoptit încetişor: „Mi-e mai bine”. * S-a gândit probabil că acum era momentul să vorbească, că pierdea o ocazie unică. Nu mai avea însă putere. Am observat cum gâfâia şi ea.» În ciuda bolii mele, îi ţinusem piept. Ea însă se predase, se dăduse bătută; nu-i mai rămânea nimic pe lume.

Căuta un cuvânt, se uita pe furiş înspre fiica şi nepoata ei, pentru a căpăta curaj. Ghiceam în privirea ei ridicată către mine o oboseală nesfârşită, poate milă şi cu siguranţă puţină ruşine. Copiii o jigniseră noaptea trecută.

— 1 Sunt neliniştită că pleci singur.

l-am răspuns că, dacă mi s-ar întâmpla vreo nenorocire pe drum, nu merită să fiu transportat aici.

Şi deoarece stăruia să nu mai fac asemenea aluzii, am adăugat:

— Ar fi 6 cheltuială zadarnică, Isa. Ţărâna cimitirelor este aceeaşi pretutindeni.

— Semăn cu tine, oftă ea. Să mă îngroape unde vor ei. Altădată ţineam atât de mult să dorm lângă Mărie... dar ce-a mai rămas acum din Mărie?

Şi de astă-dată am înţeles că, pentru ea, micuţa Mărie însemna pulbere, oseminte. N-am îndrăznit să protestez că de ani de zile îmi simt copilul trăind, îi simt răsuflarea că străbate adesea viaţa mea întunecată ca o bruscă adiere.

în zadar o pândeau Genevieve şi Janine, Isa părea tare obosită. Îşi dădea oare seama de nimicnicia luptei ei de atâţia ani? Genevieve şi Hubert, împinşi ei înşişi de la spate de propriii lor copii, o aruncau împotriva mea pe această femeie bătrână, Isa Fondaudege, tânăra fecioară înmiresmată a nopţilor din Bagneres.

De aproape o jumătate de veac ne înfruntam. Şi ’ iată că în această după-amiază apăsătoare cei doi adversari simţeau legătura pe care, în ciuda unei lupte atât de

îndelungate, o creează complicitatea bătrâneţii. În aparenţă duşmani, ajunsesem la acelaşi punct. Nimic nu exista, nimic nu mai exista dincolo de culmea de unde aşteptam moartea. Pentru mine, cel puţin. Ei îi rămânea Dumnezeu; Dumnezeu trebuia să-i rămână. Dintr-o dată nu-i mai rămânea nimic din tot ce iubise cu aceeaşi patimă ca mine; toate acele pofte ce se aşezau între ea şi Fiinţa supremă. Acum îl vedea ea oare pe Cel de care nimic n-o mai despărţea? Nu, îi rămâneau ambiţiile, pretenţiile copiilor ei. Acum era împovărată cu dorinţele lor. Trebuia să reînceapă a fi aspră în numele altora. Griji pentru bani, pentru sănătate, calculele ambiţiei şi geloziei, totul se afla aici, în faţa ei, ca temele şcolarilor pe care profesorul scrisese: *de refăcut.*

Şi-a întors din nou privirile spre aleea în care Genevieve şi Jannine, înarmate cu foarfece de grădinar, se prefăceau a curăţa trandafirii. De pe banca unde mă aşezasem să-mi trag răsuflarea mă uitam la ea cum se depărta, cu capul plecat, ca un copil care urmează să fie certat. Soarele, care ardea prea tare, prevestea furtuna. Înainta, şi fiecare pas însemna pentru ea un chin. Mi se părea că o aul gemând: „Au! Bietele mele picioare!” Doi soţi bătrâni nu se urăsc niciodată atâta cât îşi închipuie.

Ajunsese la copii, care, fireşte, o dojeneau. Deodată, am văzut-o înapoindu-se îmbujorată, gâfâind. S-a aşezat alături de mine gemând:

— Vremea asta, cu furtunile ei, mă oboseşte, de câteva zile am tensiunea ridicata!... Ascultă, Louis, e ceva care mă îngrijorează... Acţiunile Suez din zestrea mea, ce-ai făcut cu banii proveniţi din vânzarea îor? îmi aduc aminte că mi-ai cerut să semnez şi alte hârtii...

I-am indicat cifra beneficiului uriaş pe care-l realizasem pentru ea, în ajunul scăderii cursurilor la Bursă. I-am explicat că am cumpărat obligaţii din banii rezultaţi.

— Zestrea ta a făcut pui, Isa. Cu toată devalorizarea francului, vei fi uluită. Totul e pe numele tău la Banca Westminster, zestrea ta iniţială şi beneficiile... Copiii n-au

ce să se amestece... Fii liniştită! Sunt stăpân pe banii mei şi pe ceea ce mi-au produs ei, dar ceea ce provine de la tine e al tău. Du-te şi linişteşte-! pe îngerii aceia dezinteresaţi.

Ea m-a apucat deodată de braţ.

— De ce nu-i poţi suferi, Louis, de ce îţi urăşti familia?

— Voi mă urâţi. Sau, mai bine zis, copiii mei ml urăsc. Tu... mă ignorezi, afară de cazul când te enervez sau te înfricoşez...

— Ai putea adăuga: „sau când te chinuiesc...” Crezi că n-am suferit odinioară?

— Să fim serioşi! ’N-aveai ochi decât pentru copii...

— Eram nevoită să mă apropii de ei. Ce-mi rămânea în afară de ei? Şi cu glas mai scăzut: tu m-ai părăsit şi m-ai înşelat încă din primul an, ştii bine.

— Biata mea Isa, n-ai să mă faci să cred că nebuniile mele din tinereţe te-au lovit prea tare... în amorul propriu de tânără soţie, poate...

A râs amar.

— Pari sincer! Când mă gândesc că nici nu ţi-ai dat seama...

Am tresărit plin de nădejde. E destul de curios s-o mărturisesc, fiind vorba de sentimente trecute, sfârşite. Speranţa de-a fi fost iubit, patruzeci de ani mai înainte, fără ştirea mea. Dar nu, nu puteam crede aşa ceva...

— N-ai scos niciun cuvânt, niciun strigăt... Copiii îţi ajungeau.

— Şi-a îngropat faţa în mâini. Nu băgasem de seamă niciodată, ca în ziua aceea, vinele ei îngroşate, pielea pătată.

Copiii! CÂnd mă gândesc că din. Clipa În care ne-am mutat fiecare într-o cameră separată, ani de zile n-ana vrut să iau pe vreunul din ei la mine, noaptea, chiar când erau bolnavi, pentru că aşteptam, speram întotdeauna că vei veni.

Lacrimile curgeau pe mâinile ei îmbătrânite. Era ea,

Isa; numai eu mai puteam regăsi, în femeia aceasta îndesată şi aproape infirmă, o fată îmbrăcată toată în alb f,

de pe drumul din Valea Crinului.

— E ruşinos şi caraghios la vârsta mea să amintesc asemenea lucruri... Da, mai ales caraghios. Lartă-mă, Louis!

Priveam via, fără să răspund. În clipa aceea, m-a străfulgerat o îndoială. E cu putinţă oare să nu ne dam seama timp de aproape o jumătate de veac, decât de-o singură latură a fiinţei cu care împărţim viaţa?

E oare posibil ca, din obişnuinţă, să-i selectăm cuvinI tele şi gesturile şi să nu reţinem decât ceea ce întreţine ranchiunele şi duşmănia? O înclinaţie fatală de a-i simplifica pe ceilalţi, eliminarea tuturor trăsăturiior ce-ar îndulci acuzaţiile, ce~a. R umaniza caricatura de care ura noastră are nevoie ca să se justific?». Şi-a dat oare seama Isa de tulburarea mea? A încercat prea repede să profite de victorie.

— Nu pleci astă-seară?

Mi s-a părut că desluşesc în ochii ei acea licărire pe care o avea când credea că „m-a dat. Gata". M-am prefăcut mirat şi i-am răspuns că n-am niciun motiv să arnân călătoria. Ne-am înapoiat împreună. Din cauza v bătăilor mele de inimă, n-am luat-o pe povârnişul car' penilor şi am mers pe aleea teilor, care ocoleşte casa. Totuşi şovăiam şi eram tulburat. Dacă n-aş pleca? Dacă aş da Isei caietul acesta? Dacă... Şi-a sprijinit, mâna pe umărul meu. De câţi ani nu mai făcuse acest gest? Aleea dă în faţa casei dinspre nord. Isa a spus:

— Cazau nu aşază niciodată scaunele din grădină...

Le-am privit eu gândul aiurea. Fotoliile goale stăteau strânse roată. Cei care şezuseră acolo simţiseră nevoia să se apropie pentru a vorbi pe şoptite. Parafatul purta urmele tocurilor. Peste tot, mucurile ţigărilor pe care le fumează Phili. Duşmanul îşi făcuse acolo tabăra, astă-noapte; ţinuse sfat la lumina stelelor. Îndrăznise să aducă vorba aici, ia mine acasă, în faţa pomilor plantaţi de tatăl meu, de punerea mea sub interdicţie sau de internarea mea. Într-o noapte, de umilinţă mi-am asemănat sufletul cu un cuib de

vipere. Nu, au: cuibul de vipere e în afara mea; viperele au ieşit din mine, şi astă-noapte se încolăceau, formau acel cere monstruos de la marginea terasei, iar pământul poartă încă urmele lor.

Mă gândea®., Isa, că nu vei pierde banii, banii tăi pe care i-am înmulţit. Dar numai atât şi nimic altceva. Şi -chiar proprietăţile acestea, voi găsi eu un mijloc să au între pe mâna lor. Voi vinde Calese; voi vinde terenurile. Tot ce-am moştenit de Ia familia mea va fi al fiului necunoscut, al băiatului cu care chiar mâine voi avea o întrevedere. Oricine ar fi, nu. Vă cunoaşte; n-a participat ia comploturile voastre, a fost crescut departe de mine şi nu poate să mă urască; sau, dacă mă urăşte, obiectul urii sale e o fiinţă abstractă, fără legătură cu mine însumi…

M-. Am desprins de ea înfuriat şi a» urcat în grabă scările de la intrare, uirind de bătrâna mea inimă bolnavă. Isa a strigat: „Louis!” Nici măcar n-am întors capul.

Neputând dormi m-am îmbrăcat din nou şi am ieşit pe stradă. Pentru a ajunge în Bulevardul Montparnasse, am fost nevoit să-mi croiesc drum printre perechile ce dansau. Odinioară chiar un republican sadea, cum eram eu, fugea de serbările de 14 iulie. Nici unui om serios nu i-ar fi trecut prin cap ideea de-a se amesteca în veselia de pe stradă. Astă-seară, în strada Bra şi în faţa Rotondei, nu dansează golanii. Nicio puşlama: băieţi viguroşi, cu capul gol; unii poartă cămăşi cu gulerul răsfrânt, cu mâneci scurte. Printre dansatoare, foarte puţine fete. Se agaţă de roţile taxiurilor care le întrerup dansul, dar cu dră gălăşenie şi voioşie. Un tânăr, care mă îmbrâncise din greşeală, a strigat: „Faceţi loc nobilului moşneag!” Am trecut printr-un dublu şir de feţe strălucitoare. „Nu ţi-e somn, bunicule?” mi-a strigat un băiat brunet cu fruntea îngustă. Luc ar fi învăţat să râdă ca ei şi să danseze în stradă, iar eu, care n-am ştiut niciodată ce înseamnă a te destinde şi a te înveseli, aş fi învăţat de la bietul meu copil. Lui i-aş fi împlinit toate dorinţele; n-ar fi dus lipsă de bani… Ţărma însă i-a umplut gura… Astfel îmi fugeau gândurile, în timp ce, simţind în piept durerea

obişnuita, mă aşezasem pe terasa unei cafenele, în toiul veseliei.

, Şi deodată, în mulţimea ce se scurgea în mijlocul străzii, m-am văzut pe mine însumi: era Robert, cu un tovarăş cam zdrenţăros. Mi-e scârbă de picioarele sale lungi, de bustul lui scurt ca al meu, de capul său băgat între umeri. La dânsul toate cususrurile mele sunt accentuate. Am un obraz prelung, dar faţa lui e ca de cal – o faţă de ghebos. Şi vocea lui e ca a unui ghebos. L-am strigat: Şi-a lăsat tovarăşul şi-a privit în. Jurul lui cu spaimă,:,.;

— Nu aici, mi-a spus el. Veniţi să ne întâlnim pe trotuarul din dreapta, în strada Campagne-Premiere!

I-am tras atenţia că nicăieri nu ne puteam ascunde mai bine ca în mijlocul acestei mulţimi. S-a lăsat convins, şi-a luat rămas bun de la tovarăşul său şi a luat loc la masa mea.

Avea în mână un ziar sportiv. Pentru a curma tăcerea, am încercat să vorbesc despre cai. Bătrânul Fondaudege, qdinioară, mă familiarizase cu aşa ceva. I-am povestit lui Robert că, atunci când socrul meu paria la curse, în alegerea pe care-o făcea, lua în seamă consideraţiile cele mai diverse; nu numai originile îndepărtate ale calului, ci şi natura terenului pe care alerga…

M-a întrerupt:

— Eu am nişte şuste la „Dermas” („Dermas” era întreprinderea de textile de pe strada Petit-Champs, unde ajunsese acum).

De altfel, îl interesa numai câştigul. Caii îl plictiseau.

— Pe mine, a adăugat, mă atrage ciclismul.

Şi îi străluciră ochii.

— În curând, i-am spus, probabil că automobilul…

— Credeţi?

Şi-a umezit degetul mare cu scuipat, a luat o foiţă de ţigară, a pus tutun, şi a răsucit-o. Şi din nou tăcere. L-am întrebat dacă în întreprinderea unde lucrează se face simţită criza economică. Mi-a răspuns că o parte din personal a fost concediat, dar că el n-are nicio grijă.

Niciodată gândurile sale nu depăşeau cercul foarte strâmt al intereselor personale. Şi iată, milioanele mele vor ajunge în mâinile acestui dobitoc. „Dacă le-aş dărui unor opere de binefacere, m-am gândit, dacă le-aş împărţi chiar cu mâna mea? Nu, ai mei m-ar pune sub interdicţie... Prin testament? Imposibil de depăşit suma disponibilă. A! Dacă ar trăi

Luc cu siguranţă că n-ar fi primit... dar aş fi găsit eu procedeul să-l îmbogăţesc, fără ca el să bănuiască... De pildă, înzestrând-ope fata pe care ar fi iubit-o...

— Ce părere aveţi, domnule?...

Robert îşi mângâia obrazul, cu mâna lui roşie, cu degetele strânse.

— M-am gândit: dacă notarul Bourru ar muri înainte ca noi să fi ars hârtia...

— Atunci desigur i-ar urma fiul. Arma pe care o voi lăsa împotriva lui Bourru ar fi de folos, în cazul acesta, împotriva fiului.

Robert continua să-şi mângâie obrazul. N-am mai încercat să vorbesc. Eram îngrijorat. Mă apăsa strânsoarea, gheara din piept.

— Ce ziceţi, domnule... o presupunere... Bourru arde actul, îi dau înapoi hârtia pe care mi-aţi dat-o pentru a-l obliga să se ţină de cuvânt. Dar, după aceea, cine îl împiedică să se ducă la familia dumneavoastră şi să. Spună copiilor dumneavoastră: „Ştiu unde e comoara. Vă vând secretul: cer atât pentru a vi-l preda şi atât dacă reuşiţi...” Poate cere ca numele lui să nu apară... în clipa aceea nu va mai risca nimic: se va face o anchetă, se va vedea că sunt într-adevăr fiul dumneavoastră, că mama şi cu mine ne-am schimbat felul de viaţă după ce-aţi murit... Şi din două una: sau vom fi făcut declaraţii exacte pentru impozitul asupra venitului, sau vom fi ascuns...

Vorbea limpede. Mintea lui se dezmorţea. Încet, maşina de judecat se pusese în funcţiune şi nu se mai oprea, Ceea ce predomina la vânzătorul ăsta de prăvălie era instinctul ţărănesc de prevedere, neîncrederea, groaza în faţa

riscului, grija de-a nu lăsa nimic ia voia întâmplării. Nu încape îndoială, ar fi preferat să primească o sută de mii de franci bani peşin, decât să fie nevoit să ascundă averea aceasta uriaşă.

Am aşteptat ca bătăile mele de inimă să se mai potolească, să mă slăbească strânsoarea.

— E ceva adevărat în ceea ce spui. Bine, sunt de acord. Nu vei semna nicio hârtie. Mă încred *în* dumneata. Mi-ar fi, de altfel, oricând uşor să dovedesc că banii îmi aparţin. Asta nu mai are nicio importanţă; în şase luni, cel mult un an, voi fi mort.

N-a schiţat niciun gest de protest; n-a găsit cuvântul banal pe care oricine l-ar fi rostit. Nu pentru că ar fi fost mai aspru ca orice alt băiat de vârsta lui; era pur şi simplu prost crescut.

— Aşa mai merge, spuse el.

A rumegat câteva clipe ideea, apoi a adăugat:

— Ar trebui să văd safe-ul din când în când, încă de pe-acum, cât sunteţi de viaţă… pentru ca să mă cunoască la bancă. Mă voi duce eu să vă scot banii…

— De fapt, am spus, am mai multe safe-uri în străinătate. Dacă preferi, sau crezi că e mai sigur…

— Să plec din Paname 1? A, în regulă!

I-am atras atenţia că poate rămâne la Paris şi sa plece când va fi nevoie. M-a întrebat dacă averea e alcătuită din acţiuni sau din bani lichizi şi a adăugat;

— Aş vrea totuşi să-mi scrieţi o scrisoare prin care, specificând că sunteţi în deplinătatea facultăţilor mintale, îmi lăsaţi moştenire, de bunăvoie, agerea dumneavoastră.. Nu se poate şti niciodată, asta în cazul în care secretul ar fi descoperit, şi ceilalţi m-ar acuza, poate, de furt. Şi apoi, pentru liniştea conştiinţei mele.

A tăcut din nou, a cumpărat nişte alune, pe care a început să le mănânce lacom, ca şi cum i-ar fi fost foame; şi dintr-o dată:

— La urma urmei, ce v-au căşunat ceilalţi?)

— la ceea ce-ţi dau, i-am răspuns tăios, şi nu mai pune

întrebări.

Obrazul ofilit i s-a îmbujorat uşor. A zâmbit acru» cu surâsul acela cu care era probabil obişnuit să răspundă mustrărilor patronului, descoperindu-şi astfel dinţii sănătoşi şi ascuţiţi, singurul lucru plăcut din această faţă dizgraţioasă.

Cojea alunele, fără să mai scoată o vorbă. Nu părea uimit. Bineînţeles, gândurile îi umblau departe. Dădusem peste singura fiinţă în stare să nu vadă decât riscurile foarte uşoare, în chilipirul ăsta fantastic. Am vrut să-l dau gata cu orice preţ:

— Ai vreo drăguţă? l-am întrebat pe neaşteptate. Ai putea să te însori cu ea, aţi trăi ca nişte burghezi bogaţi.

Şi deoarece schiţă un gest vag şi dădu cu tristeţe din cap, am insistat:

— De altminteri, te poţi însura cu cine vrei. Dacă există printre cunoştinţele dumitale vreo femeie ce ţi se pare inaccesibilă…

A ciulit urechile şi, pentru prima oară, am văzul licărind în ochii lui o scânteie tinerească.

— Aş putea să mă însor cu domnişoara Brugere!

— Cine e domnişoara Brugere?

— Nu, am glumit; conducătoarea atelierului de mode de la „Dermas”, ce idee! O femeie superbă! Nici nu se uită la mine; nici nu ştie că exist… Ce idee!

Şi deoarece l-am asigurat că numai cu a douăzecea parte din averea lui s-ar putea căsători cu oricare conducătoare de atelier din Paris:

— Domnişoara Brugere! repeta. Ridicând apoi umerii: Nu 1 Cum vă trece prin gând?…

Mă durea pieptul. Am făcut semn chelnerului. Robert a făcut atunci un gest uimitor:

— Nu, domnule, lăsaţi: pot să vă fac eu cinste. Cu satisfacţie, am pus înapoi mărunţişul în buzunar. Ne-am ridicat. Muzicanţii îşi strângeau instrumentele. Ghirlandele cu becuri electrice fuseseră stinse. Robert n-avea de ce să se mai teamă că va fi văzut cu mine.

— Vă conduc, a spus.

IL-am rugat să meargă încet, din cauza inimii. Îl preţuiam că nu făcea nimic pentru a grăbi executarea proiectelor noastre. I-am spus că, dacă aş muri în noaptea asta, ar pierde o avere. A făcut o mutră indiferentă. În fond, tulburasem viaţa acestui băiat. Era aproape tot atât de înalt ca mine. Va avea oare vreodată înfăţişarea unui domn? Părea atât de uscăţiv, fiul meu, moştenitorul meu! Am încercat să dau discuţiei noastre o întorsătură mai intimă. L-am asigurat că, nu fără remuşcare, mă gândeam cum îi părăsisem, pe el şi pe mama lui. A părut surprins; socotea „foarte frumos" că le asigurasem un venit regulat. „N-ar fi procedat mulţi la fel. ** A adăugat ceva îngrozitor. „Din moment ce nu eraţi primul..." E limpede că o judeca fără cruţare pe maică-sa. Când am ajuns în faţa uşii mele, mi-a spus deodată:

— Să zicem că m-aş apuca de-o meserie ce m-ar obliga să frecventez Bursa... asta ar explica averea mea...

— Fereşte-te î i-am spus. Ai piei de tot.

Privea trotuarul cu un aei îngândurat: „Din cauza impozitului pe venit; dacă inspectorul ar face o anchetă..."

.

— Doar e vorba de bani lichizi, de-o avere anonimă, depusă în safe-uri, pe care nimeni în lume, afară de dumneata, n-are dreptul să le deschidă.

— Da, bineînţeles, totuşi...

Plictisit, i-am trântit uşa în nas.

Prin geamui de care se izbeşte mereu o muscă privesc dealurile amorţite. Vântul, gemând, goneşte norii apăsători, a căror umbră alunecă pe câmpie. O asemenea linişte de moarte prevesteşte pretutindeni, primul tunet. „îi e frică viţei de vie..." spunea Mărie, acum treizeci de ani, într-o zi tristă de vară, asemănătoare cu cea de azi. Am redeschis' caietul acesta.

E chiar scrisul meu. Îi examinez îndeaproape trăsăturile, iar sub rânduri, semnul de unghie al degetului meu mic. Voi merge cu povestirea până la capăt. Ştiu acum cui o

adresez, spovedania trebuia făcută; dar ar trebui să înlătur multe pagini, a căror lectură le va depăşi puterile. Eu însumi nu pot să le citesc dintr-o dată, pe nerăsuflate. Mă întrerup în fiecare clipă şi-mi îngrop faţa în mâini. Iată omul, iată un om între oameni, iată-mă! Poate să vi se facă greaţă de mine, totuşi exist.

în noaptea aceea, între 13 şi 14 iulie, după ce m-am despărţit de Robert, abia am avut puterea să mă dezbrac şi să mă întind în pat. O greutate uriaşă mă înăbuşea; şi, în ciuda acestei senzaţii de sufocare, nu muream. Fereastra era deschisă: dacă m-aş fi aflat la etajul al cincilea… dar, de la etajul întâi, probabil că n-aş fi murit, numai acest gând m-a oprit. De-abia puteam întinde mâna pentru a lua pilulele care, de obicei, îmi potolesc durerile.

în zori au auzit, în sfârşit, când am sunat. Un doctor din cartier mi-a făcut o injecţie; respiram mai uşor. Mi-a prescris repaus total la pat. O durere insuportabilă ne face mai ascultători decât copiii; nu m-aş fi mişcat pentru nimic în lume. Urâţenia şi duhoarea camerei, a mobilelor, gălăgia acestui 14 iulie furtunos, nimic nu mă apăsa, deoarece nu mai aveam dureri; nu doream altceva. Robert a venit înrr-o seară şi apoi n-a mai apărut. Maică-sa, însă, după ce ieşea de la slujbă, petrecea două ore cu mine, îmi făcea câteva servicii mărunte şi îmi aducea scrisorile de la post-restant (nicio scrisoare din partea familiei).

Nu mă văităm, eram foarte blând, luam toate medicamentele prescrise. Când îi vorbeam de proiectele noastre, ea schimba vorba: „Nu e nicio grabă”, repeta. Oftam. „Uite dovada că trebuie să ne grăbim.. Şi-i arătam pieptul.

— Maică-mea a trăit până la optzeci de ani, cu crize mai puternice ca ale dumitale.

într-o dimineaţă, m-am simţit mult mai bine, cum nu mă simţisem de mult timp. Mi-era tare foame, dar ceea ce mi se servea la această pensiune nu se putea mânca. Mi-a venit pofta să iau prânzul la un mic restaurant de pe bulevardul Saint-Germain, a cărui bucătărie o apreciam.

Nota de plată îmi provoca mai puţină uimire şi mânie decât în majoritatea celorlalte birturi păcătoase, unde eram obişnuit să intru, îngrozit că voi cheltui prea mult.

Taxiul m-a lăsat în colţul străzii Rennes. Am făcut câţiva paşi pentru a-mi încerca puterile. Mergea strună. Era de-abia ora douăsprezece: m-am hotărât să beau un sfert de Vichy la „Deux Magots”. M-am aşezat înăuntru, pe banchetă, şi m-am uitat pe bulevard, cu gândul aiurea.

Deodată, am simţit o lovitură în inimă: pe terasă, dincolo de geamul care ne despărţea, umerii aceia strimţi, chelia, ceafa aceea sură, urechile acelea turtite şi dezlipite... Era Hubert, care citea cu ochii lui miopi un ziar, aproape atingând paginile cu nasul. Evident, nu mă văzuse intrând. Bătăile inimii mele bolnave s-au liniştit. M-a cuprins o bucurie îngrozitoare: îl pândeam, iar el nu ştia că mă aflu aici.

Nu mi l-aş fi putut închipui pe Hubert în altă parte decât pe-o terasă, pe marile bulevarde. Ce făcea în acest cartier? Cu siguranţă că nu venise aici fără un scop precis. Nu aveam altceva de făcut decât să aştept, după ce-mi voi plăti sfertul de Vichy, pentru a fi liber să mă ridic imediat ce-ar fi fost cazul.

Cu siguranţă că aştepta pe cineva, se uita la ceas. Crezusem că am ghicit cine se va strecura printre mese până la el, şi-am fost aproape dezamăgit când l-am văzut coborând dintr-un taxi pe soţul Genevievei, Alfred, cu pălăria pe-o ureche. Departe de soţie, bărbatul acesta de patruzeci de ani, mic şi gras, părea alt om. Era îmbrăcat într-un costum de culoare prea deschisă şi era încălţat cu nişte pantofi prea galbeni. Eleganţa lui provincială contrasta cu ţinuta sobră a lui Hubert, „care se îmbracă ca un Fondaudege1’, spunea Isa. Alfred şi-a scos pălăria şi şi-a şters fruntea asudată. A golit dintr-o sorbitură aperitivul ce-i fusese servit. Cumnatul lui se şi ridicase şi se uita la ceas. Eram gata să-i urmăresc. Cu siguranţă, se vor urca într-un taxi. Voi încerca să fac la fel şi să-i filez: anevoioasă sarcină. În sfârşit, era bine că le descoperisem prezenţa.

Am aşteptat ca ei să ajungă la marginea trotuarului şi apoi am ieşit. N-au făcut semn nici unui şofer, au traversat piaţa. Discutând, s-au îndreptat către Saint-Germain-des-Pres. Ce surpriză şi ce bucurie! Au intrat în biserică. Un poliţist care observă cum intră hoţul în capcană n-are o emoţie mai plăcută decât cea care mă cuprinsese pe mine în clipa aceea. Nu m-am grăbit, puteau să se întoarcă, şi dacă fiul meu erau miop, în schimb ginerele meu avea ochi buni. Cu toate că eram nerăbdător, m-am stăpânit şi am rămas două minute pe trotuar, iar după aceea am trecut şi eu pragul bisericii.

Trecuse de douăsprezece. Am înaintat, prevăzător, în tinda bisericii aproape goală. Mi-am dat seama imediat că cei pe care-i căutam nu se aflau acolo. O clipă m-am gândit că era posibil să mă fi văzut, că nu intraseră decât pentru a li se pierde urma şi că ieşiseră pe una din uşile laterale. M-am întors şi m-am îndreptat spre partea din dreapta a bisericii, ascunzându-mă în spatele coloanelor uriaşe. Şi deodată i-am văzut în penumbră, în locul cel mai întunecos al sanctuarului. Aşezaţi pe scaune, încadrau un al treilea personaj, cu spatele plecat şi încovoiat, a cărui prezenţă nu m-a surprins. Era tocmai el, cel pe care cu puţin mai înainte mă aşteptasem să-l văd strecurându-se până la masa fiului meu legitim, era celălalt, rima aceea nenorocită, Robert.

Presimţisem trădarea, dar nu m-am prea gândit la ea, din oboseală, din lene. Încă de la prima noastră întrevedere, mi se păruse că această creatură, acest sclav, nu va avea curaj şi că maică-sa, obsedată de amintiri judiciare, îl va sfătui să se învoiască cu familia şi să-şi vândă cât mai scump secretul. Priveam cu insistenţă ceafa imbecilului: era solid încadrat de cei doi mari burghezi, dintre care unul, Alfred, era, cum se spune, un om cumsecade (altminteri, văzându-şi doar de interesele sale, mărginit, dar asta îi folosea), iar celălalt, drăgălaşul meu Hubert, era un hrăpăreţ, avea în purtări acea autoritate tăioasă, moştenită de la mine şi împotriva căreia Robert va fi fără apărare. Îi urmăream, ascuns după un stâlp, cum priveşti un păianjen

în luptă cu o muscă, când te-ai hotărât în sufletul tău să distrugi dintr-o dată şi musca, şi păianjenul. Robert lăsa capul din ce în ce mai jos. Începuse probabil prin a le spune: „Pe din doua…” Se credea cel mai puternic. Numai prin faptul că se lăsase cunoscut de ei, nătărăul capitulase şi nu mai putea face altceva decât să cedeze. Iar eu, martorul unei lupte pe care numai eu o ştiam inutilă şi zadarnică, mă simţeam ca un zeu, gata să strivesc în mâna mea atotputernică insectele acestea firave, să zdrobesc cu călexiul viperele acestea înnodate, şi râdeam.

Trecuseră abia zece minute şi Robert nu mai sufla o vorbă. Hubert vorbea fără întrerupere; cu siguranţă că dădea ordine*;* iar celălalt îl aproba, clătinând încet din cap, şi vedeam rotunjindu-i-se umerii plecaţi. Alfred, trântit pe scaunul de paie, ca într-un fotoliu, cu piciorul drept pe genunchiul stâng, se legăna, cu capul dat pe spate şi îi vedeam de-a-ndoaselea faţa crispată şi înnegrită de barbă, faţa sa grasă şi mare.

În sfârşit, se ridicară. I-am urmărit, ascunzându-mă. Mergeau cu paşi mărunţi, Robert la mijloc, cu capul plecat, ca şi cum ar fi fost în cătuşe. Mâinile sale mari, roşii, aduse la spate, frământau o pălărie moale de-un cenuşiu murdar şi spălăcit. Credeam că nu se mai poate întâmpla nimic care să mă mire. Mă înşelasem; în timp ce Alfred şi Robert ieşeau pe uşă, Hubert şi-a băgat mâna în agheasmă, apoi, în tors către altar, şi-a făcut o cruce cu toată mâna.

Nimic nu mă mai zorea acum, puteam fi liniştit. La ce bun să-i urmăresc? Ştiam că în seara aceea, sau a doua zi, Robert mă va grăbi, să-mi pun, în sfârşit, în aplicare proiectele. Oare cum îl voi primi? Aveam timp să mă gândesc. Începusem să resimt oboseala. M-am aşezat. Deocamdată, ceea ce mă stăpânea, risipind orice alt gând, era enervarea pe care mi-o provocase gestul evlavios al lui Hubert. O fată, modest îmbrăcată şi cu o faţă obişnuită, aşează alături de ea o cutie cu pălării şi îngenunebe în rândul de scaune dinaintea mea. O vedeam din profil, cu gâtui puţin aplecat, cu privirea aţintită spre aceeaşi uşă

mică şi îndepărtată, la care Hubert, îndeplinindu-şi datoria către familie, se închinase atât de solemn adineauri. Fata surâdea uşor şi nu se mişca. Au intrat apoi doi seminarişti, unul foarte înalt şi foarte subţire, care-mi amintea de preotul Ardouin; celălalt, scund, cu o faţă rumenă. Au îngenuncheat unul lângă altul, părând şi ei nemişcaţi. Mă uitam la ce se uitau ei; căutam să văd ceea ce vedeau ei. „La urma urmei, îmi spuneam, nu exista nimic altceva aici decât linişte, răcoare, mirosul pietrelor vechi în întuneric.” Din nou, faţa tinerei modiste mi-a atras atenţia. Ochii ei erau acum închişi; pleoapele cu gene lungi îmi aminteau pleoapele Măriei pe patul de moarte. Simţeam, în acelaşi timp foarte aproape şi totuşi la o distanţă nesfârşită, o lume necunoscută a bunătăţii. Adeseori Isa îmi spusese: „Tu care vezi răul pretutindeni…” Era adevărat, şi nu era adevărat.

XVI

Am luat prinzul, destins, aproape vesel, cu o senzaţie de tihnă pe care n-o mai simţisem de mult, ea şi cum trădarea lui Robert, în loc să-mi fi băgat beţe-n roate, mi-ar fi slujit planurile. Îmi ziceam că un om la vârsta mea, a cărui viaţă e ameninţată de ani de zile, nu jse mai întreabă prea mult ca să afle de ce are toane: ele sunt organice. Mitul lui Prometeu are această semnificaţie: întreaga tristeţe a lumii vine de la ficat. Dar cine-ar îndrăzni să recunoască un adevăr atât de modest? N-aveam niciun fel de dureri. Digeram bine friptura în sânge. Mă simţeam mulţumit că porţia era destul de mare; nu mai trebuia să cheltuiesc pentru al doilea fel de mâncare. Voi lua ca desert brânză: mai hrănitoare şi foarte ieftină.

Care va fi atitudinea mea faţă de Robert? Trebuia să-mi schimb planurile; nu puteam însă reflecta la aceste probleme. De altminteri, la ce bun să-mi încarc mintea cu un plan? Mai bine era să mă bizui pe inspiraţie. Nu îndrăzneam să-mi mărturisesc plăcerea ce nai-o făgăduiam: de-a mă juca întocmai ca o pisică cu şoarecele ăsta nenorocit. Lui Robert nici nu i-ar fi trecut prin minte că descoperisem taina… Sunt oare crud? Da, sunt. Nu mai

mult decât un altul, decât ceilalţi, decât copiii, decât femeile, decât toţi aceia (mă gândeam la mica modistă pe care am întrezărit-o la Saint-Germain-des-Pres), decât toţi aceia care nu fac parte din tagma creştină.

M-am întors cu taxiul în strada Brea şi m-am întins pe pat. Studenţii care locuiau în pensiune plecaseră în vacanţă. M-am odihnit într-o linişte adâncă. Totuşi, uşa cu geamuri, acoperită cu perdeluţe murdare, răpea orice intimitate acestei camere. Câteva mici ornamente de lemn ale patului, stil Henri II, erau dezlipite şi. Adunate cu grijă într-un *vide-poche* de bronz aurit ce împodobea căminul. Mănunchiuri de pete se întindeau pe tapetul lucios de pe pereţi. Chiar cu fereastra deschisă, mirosul noptierei împopoţonate, acoperită cu marmură roşie, umplea camera. O faţă de masă de culoarea muştartilui acoperea masa. Acest decor îmi plăcea ca o imagine în miniatură a sluţeniei şi înfumurării omeneşti.

M-a trezit fâşâitul uiiei fuste. Mama lui Robert se afla la căpătâiul meu şi, în primul rând, ani zărit zâmbetul ei. Chiar dacă n-aş fi ştiut nimic, purtarea ei smerită ar fi fost îndestulătoare ca să-mi trezească bănuielile; şi să mă avertizeze că sunt trădat. Un anume soi de drăgălăşenie e totdeauna un semn de trădare. I-am zâmbit şi eu şi-am încredinţat-o că mă simt mai bine.. Nasul ei nu era atât de mare acum douăzeci de ani. Pe atunci gura îi era împodobită cu dinţii frumoşi pe care: i-a moştenit Robert. Acum însă surâsul ei se răsfrângea pe-o întinsă dantură falsă. Probabil că venise într-un suflet, şi sudoarea ei acidă întrecea mirosul noptierei acoperite cu marmură roşie. Am rugat-o să deschidă larg fereastra. A deschis-o, s-a întors către mine şi mi-a surâs din nou. Acum, că mă simţeam mai bine, m-a anunţat că Robert se va pune la dispoziţia mea „pentru afacerea aia”. A. Doua zi, fiind sâmbătă, va fi liber începând de la amiaza. I-am adus aminte că băncile sunt închise sâmbătă după-masă. S-a hotărât aţunci să se învoiască pentru luni dimineaţă. Va obţine asta cu uşurinţă. De altfel, nu mai avea de ce. Să-şi facă atâtea scrupule faţă

de patroni.

A părut surprinsă când am insistat ca Robert să-şi mai păstreze serviciul câteva săptămâni. Când îşi luă rămas bun, anunţându-mă că a doua zi îl va însoţi pe fiul ei, am rugat-o să-l lase să vina singur; voiam să stau încă puţin de vorbă cu el, să încerc să-l cunosc mai bine... De proastă ce era, nu-şi ascundea îngrijorarea; îi era frică, fără îndoială, ca fiul ei să nu. Se trădeze. Când spun însă ceva pe-un anumit ton, ni-
l meni nu se gândeşte să se împotrivească hotărârilor mele. Desigur că ea era aceea care-l împinsese pe Robert să se înţeleagă cu copiii mei; îl cunoşteam prea bine pe băiatul acesta fricos şi nehotărât, ca să nu fiu sigur că fusese tulburat de hotărârea luată.

Când ticălosul a intrat pe uşă, a doua zi dimineaţa, mi-am dat seama de la prima ochire că previziunile mele fuseseră depăşite. Avea pleoapele unui om care nu mai doarme. Privirea îi era piezişă. L-am poftit să stea jos, m-am arătat îngrijorat de înfăţişarea lui; în sfârşit, m-am purtat afectuos, aproape tandru, I-am descris, cu elocvenţa unui mare avocat, viaţa fericită care-l aşteaptă. I-am vorbit de casa şi de parcul de zece hectare pe care le voi cumpăra, pe numele 'tui, la Saint-Germain. Va fi în întregime mobilată în sti! „vechi". Se vor mai afla acolo un eleşteu plin cu peşte, un garaj pentru patru automobile şi multe alte lucruri, pe care le-am înşirat după cum îmi treceau prin minte. Când i-am vorbit de maşină şi i-am propus una dintre mărcile americane cele mai renumite, am avut în faţa mea un om în agonie. Se obligase, evident, să nu primească niciun ban cât voi trăi.

— Nimic nu te va mai tulbura, am adăugat eu. Vei semna personal actul de cumpărare. Am pus de-acum deoparte, ca să ţi le predau chiar de luni, un anumit număr de obligaţiuni care-ţi vor asigura un venit de o sută de mii de franci. Cu asta vei putea avea o viaţă liniştită, însă cea mai mare parte a averii mele lichide rămâne la Amsterdam. Vom pleca acolo împreună, săptămâna viitoare, pentru a da

toate dispoziţiile… Dar ce e cu tine, Robert?

A bolborosit:

— Nu, domnule, nu… nimic înainte de moartea dumneavoastră… Nu-mi place… Nu vreau să vă jefuiesc. Nu insistaţi: aş fi mâhnit.

Se sprijinea de dulap, cu cotul stâng în mâna dreaptă, şi-şi rodea unghiile. Mi-am pironit asupra lui privirea, atât de temută de adversar la Palatul de justiţie, şi care, când eram avocatul părţii civile, nu se dezlipea niciodată de victimă înainte ca aceasta să se prăbuşească în boxă, în braţele jandarmului.

De fapt, îl iertasem; încercam un sentiment de uşurare: ar fi fost înfiorător să-mi împart ultimele zile ale vieţii cu această rimă. Nu-l uram. Îl voi alunga fără să-l strivesc. Dar nu m-am putut împiedica să mă mai amuz puţin.

265

20.

— Ce sentimente înălţătoare ai, Robert! Ce frumos din partea ta că vrei să-mi aştepţi moartea î Nu primesc însă acest sacrificiu. Vei avea totul începând de luni; la sfârşitul săptămânii, o mare parte a averii mele va fi pe numele tău… Şi deoarece se împotrivea: Primeşti sau nu? am adăugat tăios.

Ferindu-se de privirea mea, mi-a cerut un răgaz de câteva zile, pentru a mai chibzui. Exact timpul necesar să scrie la Bordeaux şi să ceară directive de-acolo, dobitocul!

— Mă uimeşti, Robert, crede-mă. Ai o comportare curioasă.

Credeam că mi-am îmblânzit privirea, dar privirea mea e mai aspră decât mine însumi. Robert a mormăit cu o voce stinsă: „De ce mă fixaţi aşa?” Am continuat întocmai, imitându-l fără voia mea: „De ce te fixez aşa? Şi tu? De ce nu te poţi uita în ochii mei?”

Cei obişnuiţi să fie simpatizaţi schiţează, instinctiv, toate gesturile şi spun toate cuvintele care atrag inimile. Dar eu sunt atât de obişnuit să fiu duşmănit şi să inspir teamă, că pupilele şi sprâncenele, glasul şi râsul meu devin complicii

supuşi ai acestui dar înspăimântător şi o iau înaintea voinţei mele. Se sucea şi se răsucea într-un asemenea hal bietul băiat sub privirea mea, încât aş fi vrut-o îngăduitoare. Dar cu cât râdeam mai tare, cu atât hohotele mele i se păreau o prevestire sinistră. Exact aşa cum se dă ultima lovitură unei fiare, aşa l-am îţitrebat pe nerăsuflate:

— Cât ţi-au făgăduit ceilalţi?

Bolborosi: „Care ceilalţi?”, cuprins de-o spaima aproape religioasă.

— Cei doi domni, i-am spus, cel gras şi cei slab... da, ce! slab şi cel gras î

Eram nerăbdător să termin. Mi-era scârbă să mai prelungesc scena (ca atunci când ţi-e silă să striveşti cu călcâiul un miriapod).

— Vtno-ţi în fire! i-am zis în sfârşit. Te iert.

— Nu eu am vrut-o... au...

I-am astupat gura cu mâna. N-aş fi putut îndura să-l aud învinovăţind-o pe maică-sa. *

— Ssţ! Nu pomeni pe nimeni... Spune: Cât v-au oferit? Un milion? Cinci sute de mii? Mai puţin? Imposibil! Trei sute? Două sute?

Clătina din cap cu un aer jalnic.

— Nu, o renta, spuse cu un glas sugrumat. E ceea ce ne-a ispitit; era mai sigur: douăsprezece mii de franci pe an. V

— Începând de azi?

— Nu, când vor căpăta moştenirea... Nu prevăzuseră că veţi voi să puneţi imediat totul pe numele meu... Acum e oare prea târziu?... E adevărat că ne-ar putea da în judecată... dar dacă le-am ascunde?... Ah, ce dobitoc am fost! îmi primesc răsplata...

Plângea jalnic, aşezat pe pat; una din mâinile sale atârna enormă, umflată de sânge.

— Sunt totuşi fiul dumneavoastră, gemu el. Nu mă părăsiţi

Şi cu o mişcare stingace, încercă să mă îmbrăţişeze. M~am desprins uşurel. M-am dus spre fereastră şi, fără să mă întorc, i-am spus:

— Vei primi, începând de la întâi august, o mie cinci sute de franci în fiecare lună. Voi da imediat dispoziţie ca acest venit să-ţi fie înmânat toată viaţa. Dacă va fi cazul, va putea fi transmis mamei dumitale. Bineînţeles că familia nu trebuie să afle că am descoperit complotul de la Saint-Germain-des-Pres (numele bisericii l-a făcut să tresară). E inutil să-ţi spun că, la cea mai mică indiscreţie, vei pierde totul. În schimb, mă vei ţine la curent cu ceea ce se va unelti împotriva mea.

Acum ştia că nu-mi scapă nimic şi că l-ar costa prea scump să mă mai trădeze. I-am dat a înţelege că nu mai doream să-i văd, nici pe el, nici pe maică-sa. Îmi vor scrie post-restant, la acelaşi oficiu.

— .. Când pleacă din Paris complicii dumitale de la Saâttt-Germain-des-Pres?

M-a încredinţat că plecaseră în ajun cu trenul de noapte. I-am tăiat pe loc încercarea, făţarnică, de a-şi exprima recunoştinţa şi de-a mă copleşi cu făgăduieli. Fără îndoială, era uluit: o divinitate capricioasă, cu intenţii imprevizibile, şi pe care o trădase, ba îl lua sub ocrotire, ba îl lăsa în voia soartei, ba îl culegea de pe drumuri... închidea ochii, nu se împotrivea. Cu coada între picioare, cu urechile pleoştite, luă cu el, târându-se, osul pe care i-l aruncam.

în clipa în care fu gata să iasă, se răzgândi şi ma întrebă cum va primi venitul acesta, prin ce intermediar.

— Îl vei primi, i-am replicat cu un ton tăios. Îmi respect întotdeauna făgăduielile, restul nu tfe priveşte.

Cu mâna pe clanţă, mai şovăia încă:

— Aş prefera să fie o asigurare pe viaţă, o rentă viageră, cam aşa ceva, la o instituţie serioasă... Aş fi mai liniştit, nu mi-aş mai face sânge rău...

Am deschis furios uşa pe care o ţinea întredeschisă şi l-am îmbrâncit în coridor.

XVII

Mă sprijineam de cămin şi număram, cu o mişcare automată, bucăţile de lemn lustruit adunate în scrin.

Ani de zile visasem la acest fiu necunoscut. De-a lungul

vieţii mele nenorocite n-am uitat niciodată de existenţa sa. Undeva se afla un copil, os din osul meu, pe care l-aş fi putut regăsi şi care, poate, m-ar fi mângâiat. Dacă ar fi dus oviaţă sărăcăcioasă, asta mi l-ar fi apropiat; îmi plăcea să mă gândesc că nu seamănă de loc cu fiul meu legitim; îi atribuiam laolaltă şi simplitatea şi devotamentul, care nu sunt rare în rândurise poporului. În sfârşit, mi-am jucat ultima carte. Ştiam că, după el, nu mai am nimic de aşteptat de la nimeni; nu mai rămânea decât să mă-nfurii şi să nu mai ştiu de nimic pe lumea asta. Timp de patruzeci de ani crezusem că m-am resemnat cu ura, aceea pe care q inspiram, aceea pe care o resimţeam. Asemenea celorlalţi, nutream totuşi o speranţă şi mi-am hrănit-o cum am putut, până ce-am ajuns la ultima rezervă. Acum s-a sfârşit.

Nu-mi rămânea nici măcar plăcerea înfiorătoare de-a urzi planuri pentru a-i dezmoşteni pe cei ce-mi voiseră răul. Robert îi pusese pe drumul cel bun: până la urmă vor descoperi safe-urile, chiar cele ce nu-s pe numele meu. Să inventez altceva? Ah, să mai trăiesc, să mai am vreme să cheltuiesc tot! Să mor… şi să nu aibă nici măcar cu ce să plătească o înmormântare de nevoiaş. Insă după o viaţă plină de cumpătare, după setea aceasta de a strânge bani ani în şir, cum să învăţ oare, la vârsta mea, gesturile unui om risipitor? Şi, de altfel, îmi spuneam: mă pândesc copiii. N-aş putea face nimic în acest sens care să nu devină o armă de temut în mâinile lor… Ar trebui să mă ruinez pe-ascuns, puţin câte puţin…

Vai mie! Nu voi şti să mă ruinez! Nu voi izbuti niciodată să-mi irosesc averea! Dacă s-ar putea s-o iau cu mine în groapă, şi în pământ să strâng în braţe aurul, bancnotele, acţiunile! Dacă aş putea astfel arăta că mint cei ce predică de la amvon că bunurile acestei lumi nu ne urmează dincolo de moarte!

Există „operele de binefacere” – sfintele binefaceri sunt doar capcane care înghit totul. Aş putea trimite daruri anonime biroului de binefacere, călugăriţelor care îi ajută pe săraci. N-aş putea să mă gândesc, în sfârşit, la alţii

decât la duşmanii mei? Dar nenorocirea batrâneţii e de-a fi bilanţul unei vieţi, un bilanţ în care nu putem schimba nicio cifră. Mi-au trebuit şaizeci de ani ca să devin un bătrân ce moare de ură. Sunt ceea ce sunt: ar trebui să devin un altul. O, Doamne, Doamne... dacă ai exista!

în amurg a intrat o fată să-mi pregătească patul; ea n-a închis obloanele. M-am culcat pe întuneric. Zgo' metele străzii, lumina felinarelor, nu mă împiedicau să aţipesc. Mă trezeam pentru câteva clipe, ca într-o călătorie când se opreşte trenul; şi aţipeam din nou. Deşi nu mă simţeam mai prost, mi se părea că n-am altceva de făcut decât să rămân aşa şi să aştept, răbdător, ca somnul acesta să devină veşnic.

Mai trebuia să dau dispoziţii ca venitul făgăduit să-i fie înmânat lui Robert şi voiam să trec şi pe la *pastrestant,* pentru că acum nimeni nu-mi va mai face serviciul acesta. De trei zile nu-mi citisem scrisorile. Această aşteptare a scrisorii necunoscute, aşteptare care supravieţuieşte orice s-ar întâmpla, ce dovadă că speranţa nu poate fi dezrădăcinată şi că mai rămâne întotdeauna în noi ceva din această buruiană!

Dorinţa de-a citi scrisorile mi-a dat, a doua zi către jamiază, puterea să mă scol şi să mă duc la poştă. Ploua, 'eram fără umbrelă, mă ţineam cu mâna de ziduri. Mersul meu trezea curiozitatea, lumea se întorcea după mine. Aveam chef să le strig oamenilor: „Ce găsiţi la mine extraordinar? Credeţi ca sunt nebun? Nu trebuie s-o spuneţi: ar profita copiii. Nu vă uitaţi aşa la mine: sunt la fel ca toată lumea, doar că mă urăsc copiii tnei şi trebuie să mă apăr împotriva lor. Asta însă nu înseamnă că eşti nebun. Uneori sunt sub efectul tuturor medicamentelor pe care angina pectorală mă obligă să le iau. Ei bine, da, vorbesc de unul singur, pentru că sunt întotdeauna singur. Dialogul e necesar fiinţei umane. Ce e ciudat în gesturile şi cuvintele unui om singuratic?"

Pachetul pe care l-am primit cuprindea imprimate, câteva scrisori de la bancă şi trei telegrame. Era fără îndoială

vorba de un ordin de bursă care nu putuse fi executat. Le-am deschis după ce m-am aşezat într-un bistro. Zidari, un fel de clovni de toate vârstele, îşi mâncau încet, la mese lungi, porţiile neîndestulătoare şi îşi beau vinul aproape fără să schimbe o vorbă. Lucraseră de dimineaţă, în ploaie. Reluau munca din nou la ora unu şi jumătate. Era sfârşit de iulie. În gări, îmbulzeală... Ar înţelege ei oare ceva din chinul meu? Fără îndoială! Şi cum să n-o fi ştiut oare un avocat bătrân? Chiar la primul proces în care am pledat era vorba de nişte copii ce se certau – ca să nu-şi întreţină tatăl. Nenorocitul îşi schimba locuinţa la fiecare trei luni, blestemat pretutindeni, şi-şi dorea cu nerăbdare moartea, la fel ca şi feciorii săi, care astfel ar fi scăpat de el. În câte ferme nu fusesem de faţă la drama moşneagului, care, mult timp, nu vrea să dea din mână averea, în cele din urmă se lasă ademenit, iar apoi (copiii îl lasă să moară de foame şi de prea multă muncă! Da, cunoştea asta zidarul slab şi noduros, care, ia doi paşi de mine, mesteca încet pâinea între gingiile fără dinţi, în ziua de azi, un bătrân bine îmbrăcat într-un bistro nu mai surprinde pe nimeni. Îmi tăiam o bucată de iepure albicios şi priveam picăturile de ploaie prelingându-se pe geam; citeam dindărătul literelor numele proprietarului. Căutând batista, am dat cu mâna peste pachetul de scrisori. Mi-am pus ochelarii şi-am desfăcut la întâmplare o telegramă: „înmormântarea mamei, mâine, 23 iulie, ora nouă, la biserica SaintLouis”. Era datată în dimineaţa aceleiaşi zile. Celelalte două, expediate alaltăieri, se succedaseră, probabil una după alta, la câteva ore. Într-una scria: „Mama stare foarte gravă, întoarce-te”. Cealaltă: „A murit mama...” Toate trei erau semnate de Hubert.

Am mototolit telegramele şi am continuat să înănme îngândurat, pentru că trebuia să-mi adun puterile x. A să iau trenul de noapte. Câteva minute nu m-am gândit decât la asta; apoi şi-a făcut loc un alt sentiment: eram teribil de mirat că supravieţuiam Isei. Era de la sine înţeles că voi muri curând. Că eu trebuia sa plec primul, nu era nicio

îndoială, nici pentru mine, nici pentru nimeni. Proiecte, şiretlicuri, comploturi, aveau sens doar pentru zilele următoare morţii mele foarte apropiate. Ca şi familia mea, n-aveam în privinţa asta nici cea mai mică îndoială. Exista o imagine a soţiei mele care mi se întipărise în minte: ea văduvă, împiedicându-se de voalul de doliu la deschiderea casei de bani. O perturbare a astrelor nu mi-ar fi provocat o surpriză mai mare, mai multa nelinişte decât această moarte. Fără să vreau, omul de afaceri din tftine începea să examineze situaţia şi posibilitatea de-a profita de ea împotriva duşmanilor mei. Acestea erau sentimentele până în clipa în care trenul s-a pus îţi mişcare.

Atunci a intrat în joc imaginaţia. Pentru prima dată \mi-ara închipuit-o pe Isa aşa cum trebuie să fi arătat pe patul ei, în ajun, şi în seara dinainte. Am recompus decorul, camera ei de la Calese (nu ştiam că murise la Bordeaux). Am şoptit: „aşezarea ei în sicriu…” şi-am cedat unei uşurări pline de laşitate. Cum m-aş fi purtat? Cum m-aş fi manifestat sub privirile atente şi duşmănoase ale copiilor? Problema era rezolvată. În rest, patuî în care voi fi obligat să mă culc la sosire va înlătura orice dificultate. Deoarece nu putea trece cuiva prin minte că aş fi în stare să iau parte la înmormântare: chiar în clipa aceea, în zadar încercam să ajung la. Toaletă. Neputinţa asta nu m-a înspăhnântat: Isa fiind moartă, nu mă mai aşteptam să mor; rândul meu trecuse, Dar mi-era teamă de o criză, cu atât mai mult cu cât nu se afla nimeni în acelaşi compartiment cu mine. Voi fi aşteptat la gară (telegrafiasem), de Hubert, fără îndoială…

Nu, nu era el. Ce uşurare când am zărit faţa mare a lui Alfred, răvăşită de nesomn! Păru speriat când mă văzu. Am fost nevoit să-l iau de braţ şi n-am putut să mă urc singur în maşină. Am trecut printr-un Bordeaux trist, într-o dimineaţă ploioasă, străbătând un cartier cu abatoare şi şcoli. N-aveam nevoie să întreb: Alfred intra în cele mai mici amănunte, descria locul precis din grădina publică unde se prăbuşise Isa: puţin mai înainte de-a ajunge la sere, în faţa

palmierilor, şi farmacia unde fusese transportată, dificultatea de a duce corpul greoi până în camera ei, la primul etaj, cum i s-a luat sânge, puncţia... A fost conştientă toată noaptea, cu toată hemoragia cerebrală. Mă chemase prin semne, stăruitor, şi apoi adormise pe veci în clipa în care preotul aducea sfântul mir. „Dar se împărtăşise în ajun!..."

Alfred voia să mă lase în faţa casei, înfăşurată în negru, şi să meargă mai departe, sub pretext că abia avea timp să se îmbrace pentru ceremonie. Dar n-a avut încotro şi a trebuit să mă sprijine să cobor din automobil. M-a ajutat să urc primele trepte. N-am recunoscut vestibulul. Între ziduri de beznă, luminările, ca nişte torţe, ardeau în jurul unui maldăr de flori. Am clipit. Mă simţeam înstrăinat ca într-un vis. Două călugăriţe nemişcate fuseseră probabil aduse împreună cu restul. Din acest conglomerat de stofe, de flori şi de lumini, scara obişnuită, cu covorul ros, urca spre viaţa de toate zilele.

Hubert cobora pe scară. Era îmbrăcat foarte corect în haine negre. Mi-a întins mâna şi mi-a vorbit, dar de la ce depărtare se auzea vocea lui! I-am răspuns şi niciun sunet nu mi-a ieşit de pe buze. Faţa lui s-a apropiat de a mea, a devenit uriaşă şi m-am prăbuşit. Am aflat apoi că ieşinul acesta n-a ţinut nici trei minute. Mi-am revenit în fire într-o cameră micuţă, ce fusese sală de aşteptare înainte de-a fi renunţat la barou. Mirosul sărurilor îmi înţepa nările. Am recunoscut vocea Genevievei: „îşi vine în fire..." Am deschis ochii: erau cu toţii aplecaţi asupra mea. Feţele lor îmi păreau deosebite, roşii, desfigurate, câte unele verzui. Janine, mai voinică decât mama ei, părea de aceeaşi vârstă cu ea. Lacrimile brăzdaseră mai ales obrazul lui Hubert. Avea expresia aceea jalnică şi mişcătoare de când era copil, încă de pe vremea când Isa, luându-l pe genunchi, îi spunea: „Are un necaz adevărat, băieţelul meu..." Phili, în fracul pe care-l târâse prin toate tavernele din Paris şi Berlin, îşi întorcea spre mine faţa lui frumoasă, indiferentă şi plictisită, aşa cum arăta probabil când pleca la un chef,

sau mai degrabă când se întorcea, dezmăţat şi beat, căci nu-şi făcuse încă nodul la cravată. În spatele lui abia deosebeam câteva femei în doliu, ce trebuie să fi fost Olympe şi fetele ei. Alte plastroane albe luceau în penumbră.

Genevieve a apropiat de buzele mele un pahar din care am sorbit câteva înghiţituri. I-am spus că mă simt mai bine. M-a întrebat cu un glas dulce şi blând dacă vreau să mă culc numaidecât. Am rostit prima frază ce mi-a trecut prin minte:

— Aş fi vrut atât de mult s-o însoţesc până la capăt, pentru că nu mi-am putut lua rămas bun.

Repetam ca un actor ce caută, intonaţia exactă: „Pentru că nu mi-am putut lua rămas bun…", şi aceste cuvinte banale, ce nu-şi propuneau decât să salveze aparenţele şi care mi-au venit în minte pentru că făceau parte din rolul meu în pompa funebră, au trezit în mine, cu o putere neaşteptată, sentimentul pe care-l exprimau, ca şi cum m-aş fi înştiinţat pe mine însumi de ceea ce nu aflasem încă: nu-mi voi mai revedea soţia, nu va mai exista nicio explicaţie între noi; ea nu va/mai citi aceste pagini. Toate vor rămâne veşnic aşa cum le-am lăsat când am plecat din Calese. Nu vom putea porni din nou, nu vom putea începe altă viaţa de la capăt; a murit fără a mă cunoaşte, fără a şti că nu eram numai un monstru, un călău, ci că exista şi-un alt om în mine. Chiar dacă aş fi ajuns în ultimul minut, chiar dacă n-am fi schimbat nicio vorbă, ar fi văzut lacrimile ce brăzdau acum faţa mea, m-ar fi părăsit ducând cu sine imaginea deznădejdii mele.

Numai el, copiii mei, încremeniţi de mirare, contemplaţi acest spectacol. Probabil că niciodată, în toată viaţa lor, nu mă văzuseră plângând.

Obrazul acesta bătrân, arţăgos şi înfricoşător, capul de meduză, a cărui privire n-o putuse susţine niciunul dintre ei, se transforma, devenea pur şi simplu omenesc. Am auzit pe cineva spunând (cred că era Janine):

— Dacă n-aţi fi plecat… de ce aţi plecat?

Da, de ce am plecat? Oare nu m-aş fi putut întoarce la timp? Dacă telegramele nu mi-ar fi fost trimise post-restant, dacă le-aş fi primit pe adresa din strada Brea... Hubert a comis imprudenţa de-a adăuga:

— Plecat fără adresă... nu puteam ghici...

Un gând confuz până atunci în mine, a ieşit deodată la iveală. Cu amândouă mâinile sprijinite de braţele fotoliului, m-am ridicat, tremurând de furie, şi i-am strigat drept în faţă: „Mincinosule!”

Şi deoarece bolborosea: „Tată, a3 înnebunit?” am repetat:

— Da, sunteţi nişte mincinoşi: mi-aţi ştiut adresa, îndrăzniţi să-mi spuneţi în faţă că n-aţi cunoscut-o?

Şi în timp ce Hubert protesta fără convingere „De unde s-o fi ştiut?” î

— N-ai avut legături cu nimeni din apropierea mea? îndrăzneşti să negi? Hai, îndrăzneşte!

Familia încremenită mă privea în tăcere. Hubert clătina din cap ca un copil încurcat îa propria sa minciună.

— De altfel, nu v-a costat mult trădarea sa. N-aţi fost prea darnici, copiii mei. Douăsprezece mii de franci venit unui băiat ce vă dă înapoi o adevărată avere e o nimica toată.

Râdeam cu râsul acela ce-mi provoacă tuşea. Copiii amuţiseră. Phili bombăni, nici prea tare, nici prea încet: „Urâtă afacere...” Am continuat, vorbind mai încet, la rugămintea lui Hubert, care încerca zadarnic să spună ceva:

.. N-am mai văzut-o din cauza voastră. Eraţi îa. Curent cu tot ce făceam, dar eu nu trebuia să bănuiesc nimic. Dacă mi-aţi fi telegrafiat în strada Brea, aş fi înţeles că sunt trădat. Nimic pe lume n-ar fi putut să vă hotărască să. Faceţi un asemenea gest. Nici rugăminţile fierbinţi ale mamei voastre pe patul de moarte. Sunteţi îndureraţi, desigur, dar nu vă pierdeţi din vedere interesele.

Le-am spus aceste lucruri şi altele mai îngrozitoare. Hubert cu un glas întretăiat o ruga stăruitor pe sorăsa: „Fă-l

să tacă! Fă-l să tacă! 11 aude lumea... * Genevieve mi-a cuprins umerii cu braţul şi m-a aşezat ia loc:

— Nu-i acum momentul, tată. Vom mai vorbi de toate astea, când vom avea capul limpede. Dar te conjur în numele aceleia care mai e încă aici...

Hubert, alb la faţă, şi-a dus degetul la buze: maestrul de ceremonii intra cu lista persoanelor ce trebuiau să poarte un ciucure. Am făcut câţiva paşi. Voiam să merg singur; familia s-a, daţ la o parte, în timp ce eu înaintam clătinându-mă. Am izbutit să trec pragul camerei, unde se afla catafalcul cu luminările aprinse, să îngenunchez pe scăunelul de rugăciune.

Hubert şi Genevieve au venit lângă mine. Fiecare m-a luat de câte-un braţ; i-am urmat ascultător. Mi-a fost greu să urc scara. Una dintre călugăriţe a consimţit să stea cu mine în timpul ceremoniei funebre. Hubert, înainte de-a pleca, s-a prefăcut că nu mai ştie ce se petrecuse între noi şi m-a întrebat dacă făcuse bine alegând pe preşedintele baroului să poarte un ciucure. M-am întors spre fereastra pe care şiroia ploaia fără să-i răspund.

Se şi auzeau tropotele cailor. Tot oraşul va veni să ne condoleze. Din partea familiei Fondaudege, cu cine nu eram înrudiţi? Iar din partea mea, baroul, băncile, lumea afacerilor... Mă simţeam bine, ca un om ce s-a dezvinovăţit, a cărui nevinovăţie e recunoscută, i-am prins cu minciuna pe copii; nu şi-au putut declina responsabilitatea. În timp ce toată casa vuia, ca la un bal ciudat fără muzică, m-am silit să-mi fixez atenţia asupra vinovăţiei lor: Numai ei mă împiedicaseră să-mi iau ultimul rămas bun de la Isa... Dădeam pinteni urii mele vechi, cum ai face cu un cal zdrobit de oboseală; ea, însă, nu mai răspundea. Destinderea fizică sau satisfacţia de-a fi avut ultimul cuvânt, nu ştiu ce m-a îmblânzit fără voia mea.

Rugăciunile nu mai ajungeau până la mine, zgomotele înmormântării se depărtau din ce în ce mai mult, până ce o linişte tot atât de adâncă ca aceea din Calese se aşternu în imensa locuinţă. Isa o golise de locatarii ei. Târa după

cadavrul ei toată servitorimea. Nu mai rămăsese nimeni, afară de mine şi călugăriţa care termina la căpătâiul meu rugăciunile începute lângă sicriu.

Liniştea aceasta m-a făcut din nou sensibil la despărţirea veşnică, la plecarea fără de întoarcere. Din nou mă simţeam apăsat, pentru că era prea târziu acum şi pentru că între ea şi mine totu! fusese spus. Aşezat pe pat, sprijinit de perne pentru a putea respira, priveam mobila stil Louis XIII, aleasă la Bardie, în timpul logodnei noastre, şi care fusese a ei până în ziua când moştenise alta de la maică-sa. Patul acesta, patul acesta trist al duşmăniilor şi al tăcerilor noastre…

Hubert şi Genevieve au intrat singuri, ceilalţi au rămas în coridor. Am înţeles că nu se puteau obişnui cu faţa mea brăzdată de lacrimi. Stăteau în picioare la căpătâiul meu, fratele bizar, în frac, în plină amiază, sora, un monument de stofă neagră în care strălucea o batistă albă, iar voalul negru dat pe spate dezvăluind o faţă rotundă şi răscolită. Mâhnirea ne smulsese tuturora măştile şi nu ne mai recunoşteam. M-au întrebat cum mă simt. Genevieve a spus:

— Aproape toată lumea a mers până la cimitir: era foarte iubită.

Am întrebat-o ce s-a întâmplat în zilele dinaintea atacului de paralizie.

— S-a simţit prost… poate a avut chiar unele presimţiri; pentru că în ajunul zilei în care trebuia să plece la Bordeaux a stat tot timpul în camera ei, arzând teancuri de scrisori; am crezut chiar că s-a aprins coşul.

Am întrerupt-o. Îmi venise o idee… Cum de nu mă gândisem la asta?

— Genevieve, crezi că plecarea mea să fi contribuit cu ceva?…

Mi-a răspuns, cu o anumită satisfacţie, că fusese fără îndoială o lovitură pentru ea…

— Iar voi nu i-aţi spus… n-aţi ţinut-o la curent cu ceea ce aţi descoperit…

Şi-a întrebat fratele din priviri: trebuia să arate că a înţeles? Probabil că aveam o mutră stranie în clipa aceea, căci păreau înspăimântaţi; şi în timp ce Genevieve mă ajuta să mă ridic, Hubert răspunse în grabă că maică-sa se îmbolnăvise după mai mult de zece zile de la plecarea mea şi că, în acest timp, se hotărâseră s-o ţină departe de aceste discuţii amare. Spunea oare adevărul? A adăugat cu un glas tremurător:

— De altfel, dacă am fi cedat ispitei de a-i spune, am fi direct răspunzători…

Întorcându-se puţin, am observat mişcarea convulsivă a umerilor săi. Cineva a întredeschis uşa şi a întrebat dacă mergem la masă. Am auzit vocea lui Phili: „Ce să mă fac, nu e vina mea, simt un goi în stomac…” Genevieve m-a întrebat, printre lacrimi, ce vreau să mănânc. Hubert mi-a spus că va veni după-masă; ne vom lămuri o dată pentru totdeauna, dacă aveam puterea să-l ascult. I-am făcut un semn că mă învoiesc.

După ce-au plecat, sora m-a ajutat să mă scol, am reuşit să fac o baie, să mă îmbrac, să beau o ceaşcă de supă. Nu voiam să încep lupta ca un bolnav pe care adversarul îi cruţă şi-l ocroteşte.

Când s-au întors, au găsit ah om, nu moşneagul vrednic de milă. Luasem doctoriile; stăteam jos, cu pieptul drept; mă simţeam mai uşurat, ca de fiecare dată când mă dau jos din pat.

Hubert era îmbrăcat într-un costum obişnuit, dar Genevieve îşi pusese un capot vechi al mamei ei. „N-am ceva negru să-mi pun…” S-au aşezat în faţa mea; şi după primele cuvinte convenţionale:

— M-am gândit serios… a început Hubert.

îşi pregătise discursul cu grijă. Îmi vorbea ca şi cum aş fi reprezentat pentru el o adunare de acţionari, cântărind fiecare cuvânt, având grijă să evite orice izbucnire.

— La căpătâiul mamei, mi-am făcut un examen de conştiinţă, m-am străduit să-mi schimb punctul de vedere, să mă pun în locul tău. Noi te-am privit ca pe un tată a

cărui idee fixă e să-şi dezmoştenească copiii, ceea ce, în ochii mei, îndreptăţeşte sau cel puţin scuză toată purtarea noastră. Ai căpătat însă o certă superioritate, datorită acestei lupte fără cruţare dusă de tine şi prin aceste…

în timp ce căuta cuvântul exact, i-am şoptit; „Prin aceste uneltiri laşe”.

Pometii obrajilor i s-au îmbujorat. Genevieve s-a zborşit: „De ce «laşe»? Eşti mult mai puternic ca noi…”

— Nu mai spune? Un moşneag grav bolnav împotriva unei haite tinere…

— Un moşneag grav bolnav, a continuat Hubert, se bucură, într-o casă ca a noastră, de o situaţie privilegiată: nu-şi părăseşte camera, stă acolo la pândă, nu are nimic altceva de făcut decât să observe obiceiurile familiei şi să profite de pe urma lor. Îşi combină loviturile, le pregăteşte singur pe îndelete. Ştie totul despre ceilalţi, care nu ştiu nimic despre el. Cunoaşte posturile de observaţie… (pentru că nu mi-am putut opri zâmbetul, au zâmbit şi ei). Da, continuă Hubert, o familie e întotdeauna neprevăzătoare. Se ceartă, ridică tonul, până la urmă ţipă toţi, fără să-şi dea seama. Ne-am bizuit prea mult pe grosimea pereţilor acestei case vechi, uitând că duşumeaua e subţire. Şi mai sunt şi ferestrele deschise…

Aceste aluzii au creat între noi un soi de relaxare, Hubert a fost primul care a reluat cu un ton serios:

— Ţi s-a părut că suntem vinovaţi, admit. Încă o dată, ar fi un fleac pentru mine să invoc motivul legitimei apărări; dar înlătur tot ceea ce ar putea învenina discuţia. Nu voi căuta nici să stabilesc cine, în acest război nefericit, a fost agresorul. Să presupunem chiar că sunt vinovat. Dar trebuie să înţelegi…

S-a sculat şi şi-a şters sticlele ochelarilor. Îi clipeau ochii în obrazul supt, mistuit.

— Trebuie să înţelegi că am luptat pentru onoarea, pentru viaţa copiilor mei. Nu-ţi poţi imagina în ce situaţie ne aflăm; eşti din alt secol; ai trăit în epoca aceea ca din poveşti, în care un om prevăzător se bizuia pe valori sigure.

Ştiu foarte bine că ai fost la înălţimea împrejurărilor, că ai simţit, înaintea tuturor, de unde bate vântul; că ţi-ai dat seama la timp... dar, pentru că nu erai amestecat în afaceri, erai în afară, e cazul s-o spun! Puteai judeca la rece situaţia, erai stăpân pe ea, nu erai vârât ca mine până peste cap... Trezirea la realitate a fost prea bruscă... N-am avut răgazul să ne dezmeticim... E pentru prima data când totul trosneşte din încheieturi. Nu te poţi agăţa de nimic, nu te poţi despăgubi cu nimic...

Cu ce nelinişte a repetat: „Cu nimic... cu nimic...” Până unde se afundase? în pragul cărui dezastru se zbatea? Fiindu-i teamă că s-a dezvăluit prea mult, şi-a revenit şi a debitat banalităţile obişnuite: utilajul intensiv de după război, supraproducţia, criza de consum... Ceea ce spunea avea prea puţină importanţă. Eram însă atent la nelinişteaţi adâncă. În acea clipă mi-am dat seama că ura mea era stinsă – stinsă şi dorinţa de răzbunare, stinsă, poate, de mult. Îmi aţâţasem furia, îmi sfâşiasem carnea de pe mine. Dar la ce bun să nu recunosc adevărul? în faţa fiului meu, încercam un sentiment confuz, în care predomina curiozitatea: frământarea acestui nenorocit, groaza, chinurile sale, pe care le puteam opri cu un singur cuvânt... cât de straniu mi se părea totul! îmi imaginam în gând averea, care fusese, pare-se, scopul vieţii mele, pe care am încercat s-o dăruiesc, s-o pierd, de care nici n-am fost liber să dispun după placul meu, avere de care mă simţeam, deodată, mai mult decât desprins, care nu mai mă interesa, care nu mai mă privea. Hubert tăcea acum şi mă urmărea prin sticlele ochelarilor. Ce mai puneam la cale? Ce lovitură îi pregăteam? Faţa i s-a strâmbat, s-a dat cîţiva paşi înapoi, şi-a ridicat braţul pe jumătate, ca un copil care se apără. A continuat cu o voce timidă:

— Nu-ţi cer decât să-mi refaci situaţia. Cu ceea ce voi moşteni de la mama, nu voi mai avea nevoie (şovăi o clipă înainte de-a preciza cifra) decât de un milion. O dată înlăturate greutăţile, mă voi descurca. Fă cu restul ce vrei; mă oblig să-ţi respect voinţa...

A înghiţit în sec şi m-a privit pe furiş; faţa îmi era însă de nepătruns.

— Dar tu, fata mea? am spus întorcându-mă către Genevieve. Tu ai o situaţie bună? Bărbatul tău e un înţelept...

Lauda bărbatului ei o enerva întotdeauna. Protestă, spunând că afacerea e pe ducă. Alfred nu mai cumpără băuturi de doi ani: sigur că în acest fel nu greşea! Fără îndoială, aveau din ce trăi, dar Phili ameninţa să-şi lase nevasta şi nu mai aştepta decât să fie sigur că averea era pierdută. Deoarece murmuram: „Atâta pagubă!”, ea a continuat cu aprindere:

— Da, e o canalie, o ştiu, şi Janine o ştie... dar dacă o părăseşte, se va prăpădi. Da, da, se va prăpădi. Nu poţi înţelege asta, tată. Nu-i în firea ta. Janine ştie despre Phili mai multe ca noi. Mi-a repetat adeseori că e mult mai rău decât orice ne putem închipui. Cu toate astea se va prăpădi dacă o părăseşte. Ţi se pare absurd. Aşa ceva pe tine te lasă rece. Însă cu inteligenţa ta extraordinară poţi înţelege ceea ce nu simţi.

— Îl oboseşti pe tata, Genevieve.

Hubert credea că neroada de soră-sa „face gafe” şi că m-a jignit în orgoliul meu. Vedea pe chipul meu semnele unei nelinişti adânci, dar nu putea bănui cauza, Nu ştia că Genevieve redeschidea o rană, punea degetul pe ea. Am oftat: „Fericitul de Phili!”

Copiii au schimbat între ei o privire uimită. Convingerea lor sinceră, dintotdeauna, era că sânî pe jumătate nebun. Poate că ar fi izbutit, cu cugetul împăcat, să mă închidă la casa de nebuni.

— O secătură ordinară, mârâi Hubert, şi care ne are la mână!

— Socrul lui e mai îngăduitor ca tine, i-am spus. Alfred repetă adesea că Phili „nu-i un băiat rău”.

Genevieve şi-a ieşit din fire:

— Îl are la mână şi pe Alfred: ginerele şi-a corupt socrul, o ştie tot oraşul: au fost văzuţi împreună cu nişte

prostituate... Ce ruşine! Era una din supărările care o rodeau pe mamă...

Genevieve îşi ştergea lacrimile. Hubert crezu că vreau să le abat atenţia de la ceea ce era esenţial.

— Dar nu-i vorba de asta, Genevieve, spuse cu glas enervat. S-ar crede că nu există decât tu şi ai tăi pe lume.

Furioasă, afirma că ar vrea să ştie care e mai egoist dintre ei doi. Adăugă:

— Fireşte, fiecare se gândeşte mai întâi la copiii săi. Întotdeauna am făcut tot ce-am putut pentru Janine şi mă laud cu asta, cum a făcut mama totul pentru noi. M-aş arunca în foc...

Fratele ei o întrerupse cu tonul acela aspru, în care mă recunoşteam, pentru a spune: „l-ar arunca şi pe ceilalţi în foc".

Ce m-ar fi amuzat odinioară această ceartă! Aş fi salutat cu bucurie semnele prevestitoare ale unei bătălii înverşunate, în jurul celor câtorva resturi ale unei moşteniri pe care n-aş fi izbutit să le-o smulg. Nu mai simţeam decât un uşor dezgust, plictiseală... Să terminăm odată pentru totdeauna cu această chestiune! Să mă lase să mor liniştit!

U

— E ciudat, copii, le-am spus, că până la urmă să fac ceea ce întotdeauna mi s-a părut a fi cea mai mare nebunie...

Ah! Le trecuse pofta să se mai certe între ei! întorceau către mine priviri aspre şi bănuitoare. Aşteptau, erau gata să se apere.

— Eu, care am avut întotdeauna în faţa mea exemplul bătrânului fermier, jefuit în timp ce mai trăia încă, şi pe care copiii îl lasă să moară de foame... Şi când agonia durează prea mult, îl acoperă cu atâtea plăpumi, până îl înăbuşă...

— Tată, te rog din suflet...

Protestau cu o expresie de groază neprefăcută. Am schimbat brusc tonul:

— Vei avea mult de furcă, Hubert: împărţirea moştenirii

va fi grea. Banii sunt depuşi în multe locuri: aici, la Paris, în străinătate. Şi proprietăţile, imobilele...

La fiecare cuvânt căscau ochii mari, dar nu le venea să creadă. Am observat cum mâinile fine ale lui Hubert se desfac larg şi se strâng la loc.

— E bine ca totul să se termine înaintea morţii mele, o dată cu împărţeala moştenirii de la mama voastră. Îmi păstrez în folosinţă proprietatea din Calase: casa şi parcul (întreţinerea şi reparaţiile cad în sarcina voastră). Cât despre podgorii, să nu mai aud vorbindu-se de ele. O rentă lunară, a cărei valoare rămâne să fie fixată, îmi va fi înnunată de către notar... Dă-mi portvizitul, da... în buzunarul stâng de la haină.

Hubert mi l-a întins cu o mână tremurândă. Am scos de acolo un plic.

— Vei găsi aici câteva indicaţii asupra întregii mele averi. Poţi să-l duci la maestrul Arcam... Sau mai bine nu, telefonează-i să vină, i-l voi da eu însumi şi îi voi confirma, în prezenţa ta, ultimele mele dorinţi.

Hubert a luat plicul şi m-a întrebat cu o expresie îngrijorată:

— Îţi baţi joc de noi? Nu?

— Du-te şi telefonează-i notarului: vei vedea

I dacă-mi bat joc...

S-a îndreptat spre uşă, aproape fugind, apoi s-a oprit.

— Nu, azi ar fi necuviincios... Trebuie să aşteptăm o săptămână.

Şi-a dus mâna la ochi; fără îndoială îi era ruşine; se străduia să se gândească la maică-sa. Întorcea plicul pe o parte şi pe ceala tă.

— Ei bine, i-am spus, deschide şi citeşte: îţi dau voie.

S-a apropiat repede de fereastră, a desfăcut sigiliul. A citit de parcă ar fi înghiţit cele scrise. Genevieve, nemaiputându-se stăpâni, s-a ridicat şi s-a aplecat peste umărul fratelui ei, cu o privire lacomă.

Mă uitam la aceşti doi fraţi. N-aveam niciun motiv să fiu dezgustat. Un om de afaceri ameninţat de ruină, un tată şi

o mamă cu copii regăsesc pe neaşteptate milioanele pe care le credeau pierdute. Nu, nu mt-era scârbă de ei. Dar mă mira propria mea indiferenţă. Semănăm cu un om care se trezeşte după operaţie şi afirmă că re-a simţit nimic. Smulsesem din mine ceva de care credeam că sunt puternic legat. Cu toate acestea» nu simţeam nimic altceva decât o alinare, o relaxare fizică, răsuflăm uşurat. Mai la urma urmei, ce altceva făceam, de am de zile, decât să încerc să irosesc averea asta, să fericesc pe cineva care nu era unul dintre ai mei? M-am înşelat întotdeauna asupra obiectului dorinţelor mele. Nu ştim ce dorim, nu iubim ceea ce credem că iubim.

L-am auzit pe Hubert spunând surorii sale: „E fantastic… e fantastic… o avere uriaşă!" Au schimbat câteva cuvinte, şi Genevieve mi-a declarat că nu acceptă sacrificiul meu, că nu vor să mă ruineze.

Cuvintele acestea – „sacrificiu", „ruină" – răsunau ciudat în urechile mele. Hubert insista:

— Ai acţionat sub impulsul emoţiei de astăzi. Te crezi mai bolnav decât eşti. N-ai încă şaptezeci de ani. Cu boala ta poţi să trăieşti până la adânci bătrâneţi. După câtva timp vei regreta. Te voi elibera, dacă vrei, de toate grijile materiale. Păstrează însă liniştit ceea ce îţi aparţine. Noi nu dorim decât ceea ce e drept. N-am căutat niciodată decât dreptatea.

M-a cuprins oboseala, au văzut că mi se închid pleoapele. Le-am spus că hotărârea mea e luată şi că de acum înainte nu voi mai vorbi de ea decât în faţa notarului. Ajunseseră la uşă*;* fără a întoarce capul, i-am chemat înapoi:

— Am uitat să vă previn că o rentă lunară de o mie cinci sute de franci trebuie să fie înmânată fiului meu Robert. I-am făgăduit. Îmi vei aminti când vom semna actul.

Hubert se îmbujoră. Nu se aşteptase la această înţepătură.

Dar Genevieve nu văzu înasta nicio răutate. Mirată, făcu un calcul rapid şi spuse:

— Optsprezece mii de franci pe an… Nu crezi că e mult?

XVIII

Pajiştea e mai limpede ca cerul. Pământul, mustind de apă, fumegă, – iar gropile, pline de apa ploii, oglindesc azurul tulbure. Mă pasionează tot ce se întâmplă în jur ca pe vremea când Calese îmi aparţinea. Nimic nu mai e al meu şi totuşi nu simt că sunt sărac. Ropotele ploii, noaptea, pe strugurii culeşi care putrezesc, nu.mi provoacă mai puţină tristeţe decât atunci când eram stăpânul acestei recolte ameninţate. Ceea ce mi s-a părut a fi un semn al legăturii faţă de proprietate nu e decât instinctul adânc al ţăranului, fiu de ţăran, care se trage din cei ce de veacuri scrutează neliniştiţi orizontul.. Venitul pe care-l voi primi, în fiecare lună, se va aduna la notar; n-am avut niciodată nevoie de nimic. Toată viaţa am fost prizonierul unei patimi care nu m-a stăpânit cu adevărat. Ca un câine care latră la lună, am fost fascinat de-o nălucă. Să te trezeşti la şaizeci şi opt de ani! Să renaşti în pragul morţii! De mi-ar fi dat să mai trăiesc câţiva ani, câteva luni, câteva săptămâni…

Infirmiera a plecat, mă simt mult mai bine. Amelie şi Ernest, care o serveau pe Isa, rămân cu mine; ştiu să facă injecţii; totul se află lângă mine: fiolele de morfină, de nitrit. Copiii, ocupaţi până peste cap, nu mai pleacă de loc din oraş şi nu mai apar decât când au nevoie de-o informaţie cu privire la o evaluare. Totul se desfăşoară fără prea multe certuri: teama de-a nu fi „dezavantajaţi” i-a dus la această decizie comică, de-a împărţi în două fiecare garnitură de damasc şi fiecare serviciu de pahare. Mai degrabă ar tăia o tapiserie în două dfcât s-o lase unuia singur. Preferă ca totul să fie desperecheat, dar niciunul să n-aibă mai mult ca celălalt. E ceea ce ei numesc „a avea pasiunea dreptăţii”. Probabil că aşa au trăit tot timpul, ascunzând în spatele unor cuvinte răsunătoare sentimentele cele mai josnice… Nu, trebuie să şterg aceste rânduri. Cine ştie dacă nu sunt şi ei prizonierii, cum am fost şi eu, ai unei patimi care nu vine din intimitatea fiinţei lor?

Ce gândesc oare despre mine? Fără îndoială că am fost înfrânt, că am cedat. M-au învins. Cu toate acestea, la

fiecare vizită, îmi arată mult respect şi recunoştinţă. Îi uimesc, totuşi Flubert, mai ales, mă observă: mă bănuieşte, nu e sigur că sunt dezarmat. Linişteşte-te, bietul meu băiat! Nu mai eram vrednic de temut din ziua în care m-am întors, convalescent, la Calese. Dar acum…

Ulmii de la marginea drumului şi plopii din câmpii se profilează în planuri întinse, suprapuse, şi între liniile lor întunecate se adună ceaţa, ceaţa şi fumul ierburilor încinse, şi răsuflarea aceasta uriaşă a pământului, sătul de atâta apă. Căci ne trezim în plină toamnă, şi ciorchinii, pe care mai atârnă, strălucind, câţiva stropi de ploaie, nu vor mai găsi acum ceea ce un august ploios nu le-a dat. Dar pentru noi poate că nu e niciodată prea târziu. Simt nevoia să-mi repet că nu e niciodată preâ târziu.

Nu din cucernicie am pătruns în camera fsei, a doua zi după întoarcerea mea aici. Lipsa de ocupaţie, această disponibilitate totală de la ţară, care nu ştiu dacă mă bucură sau mă îndurerează, numai ea m-a îndemnat să împing uşa întredeschisă, prima după scară, la stânga. Era larg deschisă nu numai fereastra, erau deschise şi dulapul, şi scrinul. Servitorii curăţiseră totul, şi soarele mistuia până în cele mai mici unghere rămăşiţele invizibile ale unui destin încheiat. Dupăamiaza de septembrie era plină de bâzâitul muştelor trezite. Teii groşi şi rotunzi semănau cu nişte fructe lovite. Azurul, mai închis la zenit, se decolora în preajma colinelor aţipite. Izbucnea câte-un hohot de râs al unei fete pe care n-o vedeam; câteva pălării de soare se mişcau printre butucii de vie; începuse culesul viilor.

însă viaţa minunată se retrăsese din camera Isei; iar jos, în dulap, o pereche de mănuşi, o umbrelă, păreau moarte. Priveam căminul vechi de piatră, pe care erau sculptate o greblă, o lopată, o seceră şi-un snop de grâu. Căminele acestea de altădată, unde pot arde butuci uriaşi, sunt acoperite în timpul verii de ecrane mari de pânză pictată. Pânza din faţa mea reprezenta o pereche de boi la arat, pe care îi ciuruisem cu briceagul în copilărie, într-o zi când mă înfuriasem. Pânza era numai sprijinită de cămin. În timp ce

în cercam s-o pun înapoi la locul ei, a căzut şi a apărut pătratul negru al vetrei plin de cenuşă. Mi-am amintit atunci de cele povestite de copii despre cea din urmă zi a Isei la Calese: „Ardea hârtii, am crezut că s-a aprins coşul”. Am înţeles în clipa aceea că simţise apropierea morţii. Nu te poţi gândi în acelaşi timp la propria ta moarte şi la a celorlalţi: stăpânit de ideea fixă a sfârşitului meu apropiat, cum puteam fi oare îngrijorat de tensiunea Isei? „Nu-i nimic, e vârsta”, repetau nătărăii de copii. Dar ea, în ziua în care a aprins această vâlvătaie, a ştiut că i-a sunat ceasul. A vrut să dispară cu totul; a şters cele mai mici urme. Priveam în vatră fulgii aceia cenuşii, prin care vântul sufla uşurel. Cleştii pe care-i folosise se mai aflau aici, între cămin şi perete. I-am apucat şi am răscolit mormanul de praf, acest neant.

L-am scormonit ca şi cum ar fi ascuns secretul vieţii mele, al vieţii amândurora. Pe măsură ce cleştele pătrundea mai adânc, cenuşa devenea mai groasă. Am dat de câteva resturi de hârtie, apărate probabil de grosimea teancului, dar n-am salvat decât cuvinte, decât fraze întrerupte, cu un sens de nepătruns. Totul era scris de aceeaşi mână pe care n-o recunoşteam. Mâinile îmi tremurau, căutam cu înverşunare. Pe-o bucată minusculă de hârtie, mânjită de funingine, am putut citi un cuvânt: PAX; sub o cruce mică, o dată: 23 februarie 1913, şi: *„draga mea copilă*...” Pe alte fragmente de hârtie mi-am dat silinţa să reconstitui literele însemnate pe marginea paginii arse, dar n-am obţinut decât următoarele: *„Nu sunteţi responsabilă de ura pe care v-o inspiră acest copil, n-aţi ţi vinovată decât dacă i-aţi ceda. Dar dimpotrivă, vă străduiţi-..* După multă osteneală, am mai putut citi: „... *a judeca cu îndrăzneală morţii... dragostea pe care i-o poartă lui Luc nu dovedeşte.* Funinginea acoperea restul, afară de o frază: *„Iertaţi fără a şti ce aveţi de iertat. Daţi pentru el*...”

Voi avea vreme să chibzuiesc mai târziu: nu mă gândeam la nimic altceva decât să găsesc ceva mai pe înţeles. Am

scormonit, cu pieptul aplecat, într-o poziţie proastă, care mă împiedica să respir. O clipă, descoperirea unui carnet de piele, şi care părea neatins, m-a zdruncinat; dar nicio foaie nu fusese cruţată. Pe pagina interioară a copertei am descifrat numai aceste câteva cuvinte, scrise de mâna Isei: BUCHET SPIRITUAL. Şi dedesubt *„Nu mă numesc Cel ce blestemă*, *numele meu e Isus”. (Hristos către sfântul Francisc din Sales.)*

Urmau alte citate, însă indescifrabile. În zadar am rămas aplecat timp îndelungat asupra pulberii de cenuşă; n-am mai aflat nimic. M-am ridicat şi mi-am privit mâinile înnegrite. Mi-am văzut în oglindă fruntea murdărită de cenuşă. M-a apucat un chef de-a umbla, ca în tinereţe, am coborât scara iute de tot, ’ uitând de inima mea.

Pentru prima dată, de nu ştiu câte săptămâni, m-am îndreptat către viile, despuiate în parte de ciorchinii lor, toropite de somn. Priveliştea era străvezie, limpede, spumoasă, ca globulele albăstrui pe care Mărie le sufla altădată din vârful unui pai. Vântul şi soarele uscau dârele roţilor şi urmele adânci ale boilor în pământ. Umblam purtând în mine imaginea unei Ise necunoscute mie, pradă unor patimi puternice, pe care numai Dumnezeu avusese puterea să le înfrângă. Această gospodină fusese o evlavioasă mistuită de gelozie. Nu-l putuse suferi pe Luc… o femeie în stare să urască un băieţel… geloasă din cauza propriilor ei copii? Pentru că l-am preferat pe Luc în locul lor? Ea însă n-o putuse suferi nici pe Marinette… Da, da: o făcusem să sufere; fusesem în stare s-o chinui. Ce

, nebunie! Moartă Marinette, mort Luc, moartă Isa, morţi! morţi! Iar eu, moşneag încă în viaţă, cu un picior în groapa în care se prăvăliseră ei, mă bucuram că n-am fost indiferent unei femei, că am stârnit în sufletul ei un asemenea vârtej.

Era caraghios şi într-adevăr râdeam singur, gâfâind uşor, sprijinit de-un ţăruş de vie, cu faţa spre întinderile palide de ceaţă, în care se scufundaseră satele cu bisericile lor, drumurile cu toţi plopii. Lumina asfinţitului îşi croia cu greu

drum până la această lume învăluită în giulgiu. Simţeam, vedeam, pipăiam nelegiuirea mea. Ea nu se trăgea în întregime din acest înfiorător cuib de vipere: ură faţă de copii, dorinţa de răzbunare, sete de bani; ci din refuzul meu de-a căuta ce se află dincolo de aceste vipere încâlcite. Mă mulţumisem cu cuibul spurcat, ca şi cum ar fi fost însăşi inima mea, ca şi cum bătăile inimii mi s-ar fi contopit cu mişunatul acestor reptile. Nu mi-a fost destul că, de-a lungul unei jumătăţi de veac, n-am cunoscut din mine decât ceea ce nu eram eu: am procedat la fel faţă de alţii. Pofte mărunte, observate pe chipul copiilor, mă hipnotizau. Mă izbea prostia lui Robert şi mă mulţumeam cu această impresie. Niciodată înfăţişarea celorlalţi nu mi-a apărut ca fiind ceva ce trebuie străpuns, ce trebuie străbătut, pentru a o cunoaşte. Ar fi trebuit să fac această descoperire la treizeci de ani, la patruzeci de ani. Acum sunt însă un moşneag cu inima slă bită şi privesc cum ultima toamnă a vieţii mele adoarme viţa de vie, cum o toropeşte cu fum şi raze de lumină. Cei pe care ar fi trebuit să-i iubesc au murit, morţi sunt şi cei ce m-ar fi putut iubi. În ce-i priveşte pe supravieţuitori, nu mai am nici timpul, nici puterea să încep un asemenea drum către ei, să-i redescopăr. Nu mai există în mine nimic – până şi vocea, gesturile, râsul – care să nu aparţină monstrului pe care l-am înălţat împotriva lumii şi căruia i-am dat numele meu.

Oare chiar acestea erau gândurile pe care le rumegam, sprijinit de ţăruşul de vie, în faţa livezilor luminoase din Yquem, pe care se aşternuse soarele la asfinţit? Fără îndoială că un amănunt, pe care trebuie să-l povestesc aici, mi le-a mai limpezit; însă ele mă frământau încă în seara aceea, când mă întorceam spre casă, pătruns până în adâncul sufletului de pacea ce cuprindea pământul; se răspândea întunericul, lumea întreagă nu era decât supunere; dealurile îndepărtate semănau cu nişte umeri încovoiaţi; aşteptau ceaţa şi noaptea, poate pentru a se tolăni, pentru a se întinde, pentru a se cufunda Într-un somn omenesc.

Speram să-i găsesc pe Genevieve şi pe Hubert acasă: îmi promiseseră că vor veni seara la cină. Era prima dată în viaţa mea când doream, când mă bucuram de venirea lor. Eram nerăbdător să le arăt sufletul meu nou. Nu trebuia să mai pierd nicio clipă pentru a-i cunoaşte, pentru a deveni cunoscut de ei. Voi mai avea oare timp, înainte de-a muri, să-mi pun la încercare *. Descoperirea? Voi zbura către inima copiilor mei, voi depăşi tot ceea ce ne-a despărţit. Cuibul viperelor era, în sfârşit, străpuns: mă vor iubi atât de repede încât, plângând, îmi vor închide ochii pe veci.

Nu sosiseră încă. M-am aşezat pe o bancă, lângă drum, atent la zgomotul motoarelor. Cu cât întârziau, cu atât doream mai mult sosirea lor. M-a apucat furia, ca odinioară: le era indiferent că mă făceau să-i aştept! Puţin le păsa că sufăr din cauza lor; o făceau anume... M-am stăpânit: această întârziere putea avea o explicaţie pe care n-o cunoşteam şi nu se poate să fi fost tocmai aceea cu care, din obişnuinţă, îmi întreţineam ura. Clopoţelul vestea cina. ’M-am dus până la bucătărie s-o înştiinţez pe Arnelie că trebuie să mai aştepte puţin. Am fost văzut foarte rareori sub grinzile acelea negre, de care atârna şunci afumate. M-am aşezat lângă foc, pe un scaun de paie. Amelie, bărbatul ei şi Cazau, intendentul, ale căror hohote de râs le-am auzit de departe, au tăcut cum am intrat. Se crea în jurul meu o atmosferă de respect şi de groază. Nu vorbesc niciodată cu servitorii. Nu că aş fi un stăpân greu de mulţumit sau pretenţios;în ochii mei ei nu există, nu-i văd. În seara asta, însă, prezenţa lor mă liniştea. Deoarece copiii mei nu soseau, aş fi vrut să iau masa pe-un colţ al acestei mese, pe care bucătăreasa toca carnea.

Cazau o luă din loc, Ernest îmbrăcă o haină atbă pentru a mă servi. Tăcerea lui era apăsătoare. Încercam zadarnic să scot o vorbă. Nu ştiam. Însă nimic despre aceste două fiinţe, care ne erau credincioase de douăzeci de ani. În sfârşit, mi-am amintit că odinioară fata lor, măritată la Sauveterre de Guyenne, venea să-i vadă şi că lsa nu-i plătea iepurele pe care-l aducea, pentru că lua de mai

multe ori masa la noi. Am articulat, fără a întoarce capul, repede:

— Spune, Amelie, ce mai face fiica ta? Tot la Sauveterre?

Şi-a plecat spre mine obrazul pârlit şi după ce m-a privit drept în ochi:

— Doar domnul ştie că a murit… se vor împlini zece ani în ’29, de Sfântul M.ihai. Domnul îşi aminteşte, desigur?

Bărbatul ei n-a scos o vorbă, dar m-a privit cu asprime; credea că mă prefăcusem că am uitat. Am bolborosit: „Scuzaţi-mă… capul meu uituc…” Dar, deoarece când eram stingherit şi intimidat rânjeam puţin, nu mă putui stăpâni să rânjesc nici acum. El anunţă, cu glasul lui obişnuit: „Domnul e servit”.

M-am ridicat imediat şi m-am dus să mă aşez în sufrageria slab luminată, în faţa umbrei Isei. Aici şedea Genevieve, apoi preotul Ardouin, apoi Hubert… Am căutat din priviri, între fereastră şi bufet, scaunul înalt de copil al Măriei, care folosise şi Janinei, şi fetiţei sale. M-am prefăcut că înghit câteva îmbucături; n-am mai putut suporta privirea bărbatului care mă servea.

în salon el aprinsese un foc de găteje. În această cameră, fiecare generaţie, retrăgându-se, lăsase, precum refluxul scoicile, fel de fel de albume, cuferaşe, dagherotipuri, lămpi mecanice. Bibelouri moarte acopereau măsuţele. Pasul greoi al unui cal în întuneric, zgomotul teascului lângă casă, mă mâhneau până în adâncul sufletului. „Dragii mei copii, de ce n-aţi venit?” Buzele mele rostiră aceste cuvinte, în care mă jeluiam. Dacă, prin uşă, servitorii le-ar fi auzit, ar fi crezut că în salon se află un străin; pentru că nu puteau fi nici glasul, nici cuvintele ticălosului bătrân, despre care îşi închipuiau că se prefăcuse anume a nu şti că fiica lor e moartă.

Toţi – nevastă, copii, stăpâni şi servitori – se coalizaseră împotriva sufletului meu, îmi hotărâseră rolul meu odios. Rămăsesem neclintit, înţepenit, în atitudinea pe care mi-o impuseseră. Mă conformasem modelului pe care ura lor mi l-a propus. Ce nebunie, la şaizeci şi opt de ani, să speri că

poţi face cale-ntoarsă, că poţi să le impui o viziune nouă despre omul care sunt totuşi şi care am fost aşa totdeauna! Nu vedem decât ceea ce suntem obişnuiţi să vedem. Şi nici pe voi, bieţi copii, nu vă văd. Dacă aş fi fost mai tânăr, zbârciturile ar fi fost mai puţin accentuate, obiceiurile mai puţin înrădăcinate, dar chiar în tinereţe mă îndoiesc că aş fi putut sfâşia această vrajă. Mă gândeam că ar fi nevoie de o forţă mare. Ce fel de forţă? Cineva. Da, cineva, în care să ne întâlnim cu toţii şi care ar fi, faţă de-ai mei, chezăşia biruinţei mele sufleteşti, cineva care ar depune mărturie pentru mine, care să mă fi descărcat de povara mârşavă şi s-o fi preluat asupra sa…

Nici cei mai generoşi nu învaţă singuri să iubească: pentru a trece peste ridicolul, viciile şi mai ales prostia oamenilor, trebuie să afli taina dragostei pe care lumea n-o mai ştie. Cât timp această taină nu va putea fi din nou aflată, zadarnic veţi schimba traiul oamenilor: credeam că egoismul mă înstrăinează de factorii economici şi sociali; e drept, am fost un mostru al singurătăţii şi indiferenţei; dar exista în acelaşi timp în mine un sentiment, o certitudine obscură, că nu foloseşte la nimic să revoluţionezi lumea; trebuie să pătrunzi în sufletul omenirii. Sunt în căutarea celui care, singur, va fi în stare să obţină această victorie; şi ar trebui ca el însuşi să fie inima inimilor, centrul înflăcărat al iubirii, Dorinţă caie era, poate, pe jumătate rugăciune. N-a lipsit mult, în seara aceea, să îngenunchez, sprijinit de-un fotoliu, cum făcea Isa în verile de altădată, împreună cu cei trei copii îngrămădiţi lângă rochia ei. Pe atunci mă întorceam dinspre terasă către fereastra luminată; îmi înăbuşeam paşii şi, în vizi bil în grădina întunecoasă, priveam grupul acesta închinându-se. „*îngenuncheată în faţa ta, o, Doamne*, recita Isa, *îţi mulţumesc că mi-ai dat un suflet în state a te cunoaşte şi a te iubi…”*

Am rămas în picioare, în mijlocul camerei, clătinându-mă, ca trăsnit. Mă gândeam ia viaţa mea; înspăimântat, aruncam o privire asupra ei. Nu, nu poţi face cale-ntoarsă printr-o astfel de mlaştină. Fusesem un om atât de

respingător încât n-am avut nici un singur prieten. Dar, mă întrebam, nu oare pentru că întotdeauna n-am fost în stare să mă prefac? Dacă toţi oamenii ar umbla fără mască, cum am umblat eu timp de-o jumătate de veac, poate s-ar mira că între ei deosebirile sunt atât de mici. În realitate, nimeni nu e sincer, nimeni. Cei mai mulţi se prefac a fi mărinimoşi, nobili. Fără voia lor, imită tipuri literare sau altele. Cei care fac pe sfinţii, dar de fapt se urăsc şi se dispreţuiesc numai pentru că se văd, ştiu prea bine acest lucru. N-aş fi fost atât de dispreţuit, dacă nu m-aş fi dezvăluit atât, dacă n-aş fi fost atât de sincer, atât de despuiat.

Asemenea gânduri mă urmăreau în noaptea aceea, în timp ce rătăceam prin camera întunecată, ciocnindu-mă de mobila greoaie de mahon şi palisandru, epavă înnămolită în trecutul unei familii, mobilă pe care atâtea trupuri, astăzi descompuse, se sprijiniseră, se întinseseră. Ghetele copiilor murdăriseră divanul când se înfundau în el pentru a răsfoi *Lumea Ilustrată* din 1870. Stofa rămăsese pătată în aceleaşi locuri. Vântul bătea în jurul casei, răscolea frunzele moarte ale tei'or Uniseră să închidă obloanele unei camere.

XIX

A doua zi, am aşteptat neliniştit să vină poşta. Mă învârteam printre alei, ca Isa când întârziau copiii şi era îngrijorată. Oare se certaseră? S-a îmbolnăvit vreunul din ei? „îmi făceam sânge rău", deveneam tot atât de îndemânatic ca Isa în a întreţine, în a nutri idei fixe. Mergeam prin mijlocul viei, cu înfăţişarea absentă şi însingurată a celor hărţuiţi de-un necaz; dar, în acelaşi timp, îmi amintesc că am fost atent la schimbarea. Aceasta din mine, că m-am complăcut 111 îngrijorarea mea. Ceaţa era sonoră, se auzea câmpia fără s-o vezi. Codobaturile şi sturzii zburdau prin viţa de vie în care putrezeau strugurii necufeşi. Lui Luc, când era copil, la sfârşitul vacanţei îi plăceau dimineţile acestea dintre două anotimpuri...

M-a pus pe gânduri un bileţel de la Hubert, expediat din Paris. Îmi scria că fusese obligat să plece în grabă, un necaz destul de serios, despre care îmi va vorbi ia întoarcerea sa,

poimâine. Presupuneam că e vorba de complicaţii de ordin fiscal: poate că făcuse ceva nelegal?

După-masă nu m-am mai putut stăpâni şi am plecat la gară, unde am luat un bilet pentru Bordeaux, deşi făgăduisem că nu voi mai călători singur. Genevieve locuia în fosta noastră casă. Am întâlnit-o în vestibul, în clipa în care se despărţea de-un necunoscut, probabil doctorul.

— Nu te-a înştiinţat Hubert?

M-a tras după ea în sala de aşteptare în care leşinasem în ziua înmormântării. Am răsuflat uşurat când am aflat că e vorba de fuga lui Phili: mă temusem de mai rău, dar el plecase cu o femeie „care a pus stăpînire pe el” după o ceartă îngrozitoare, în care nu i-a mai lăsat Janinei nicio speranţă. Biata copilă nu putea fi smulsă dintr-o stare de indiferenţă totală, de care doctorul era îngrijorat. Alfred şi Hubert plecaseră la Paris după fugar. Dintr-o telegramă primită în clipa aceea reieşea că nu obţinuseră nimic.

— Când mă gândesc că le-am asigurat un venit atât de mare. Bineînţeles, ne-am luat măsuri de prevedere, nu le am dat capital lichid. Dar venitul era considerabil. Dumnezeu mi-e martor că Janine era foarte slabă în faţa lui: obţinea de la ea tot ce voia. Când mă gândesc că altădată ameninţa că o părăseşte, convins că nu ne vei lăsa nimic; şi exact când ne cedezi averea, se hotărăşte să-şi ia lumea-n cap. Cum îţi explici asta?

Şi se opri în faţa mea, cu sprâncenele ridicate, cu privirea mirată. Apoi se sprijini de radiator şi, împreunându-şi degetele, îşi frecă palmele.

— Desigur, am spus eu, e vorba de-o femeie foarte bogată.

— Nicidecum! O profesoară de canto… O cunoşti foarte bine, e doamna Velard. Nu-i nici tinerică şi cu câţi n-a fost! De-abia are din ce trăi. Cum îţi. Explici asta? repetă ea.

Fără să mai aştepte răspunsul meu, a început să vorbească din nou. În clipa aceea a intrat Janine. Era îmbrăcată cu un capot, mi-a întins fruntea să i-o sărut. Nu slăbise; pe faţa ei greoaie şi fără farmec disperarea

distrusese tot ceea ce uram: această biată fiinţă atât de simandicoasă, atât de manierată, devenise teribil de neprefăcută şi simplă. Candelabrul o scălda într-o lumină puternică, fără ca ea să clipească din ochi: Ai aflat? şi se aşează în şezlong.

Auzea oare spusele maică-si, rechizitoriul interminabil pe care Genevieve îl repeta probabil într-una de la plecarea lui Phili?

— Când mă gândesc…

Fiecare frază începea cu acest „când mă gândesc”, surprinzător la o persoană care gândea atât de puţin. Spunea că ei fuseseră de acord cu această căsătorie, deşi la douăzeci şi doi de ani Phili risipise de-acum o avere frumuşică, pe care o avusese prea devreme la dispoziţie (trebuiseră să-l scoată de sub tutelă, deoarece era orfan şi fără rude apropiate). Familia îi trecuse cu vederea viaţa desfrânată… Şi iată cum ne răsplătea..

îşi croia drum în mine o enervare pe care zadarnic încercam să mi-o stăpânesc. Vechea mea răutate se trezea. Ca şi cum Genevieve însăşi, Alfred, Isa, toţi prietenii lor, nu l-ar fi hărţuit pe Phili, nu l-ar fi încântat cu mii de promisiuni!

— Cel mai curios, am bombănit eu, e că tu crezi ce spui. Ştii totuşi că aţi alergat cu toţii după băiatul acesta…

— Vai de mine, tată, n-ai să te apuci acum să-l aperi…

I-am răspuns că nu de apărare e vorba. Dar că noi greşisem considerându-l pe Phili mai josnic decât era în realitate. Fără îndoială, a fost avertizat cu prea multă asprime că va trebui să accepte toate umilinţele o dată ce averea era asigurată şi că de aceea erau siguri că nu va mai pleca. Oamenii însă niciodată nu sunt atât de josnici precum ne închipuim.

— Când mă gândesc că aperi un ticălos care părăseşte o soţie tânără şi o fetiţă…

— Genevieve, i-am strigat înciudat, nu mă înţelegi, fă un efort ca să mă înţelegi: fireşte, să-ţi părăseşti soţia şi fiica e urât, dar vinovatul poate tot atât de bine să fi cedat unor

interese murdare sau unor raţiuni superioare…

— Atunci, repeta Genevieve încăpăţânată, crezi că e frumos să-ţi părăseşti o soţie de douăzeci şi doi de ani şi o fetiţă?…

Ştia una şi bună; nu pricepea o iotă.

— Nu, eşti prea proastă… afară de cazul când te prefaci că nu înţelegi… Eu susţin că Phili mi se pare mai puţin vrednic de dispreţuit de când…

Genevieve m-a întrerupt, ţipând să aştept măcar ca Janine să plece din cameră şi apoi s-o insult luând apărarea soţului. Dar mititica, ea care până atunci nu deschisese gura, zise cu un glas ce nu părea al ei:

— De ce să negăm, mamă? L-am umilit pe Phili într-un mod îngrozitor. Aminteşte-ţi, de când s-a hotărât împărţirea moştenirii, îl aveam la mână. Da, era ca un animal pe care l-aş fi dus de zgardă. Ajunsesem până acolo încât nu mă mai durea că nu eram iubită.

îl aveam, era al meu, îmi aparţinea, banii erau ai mei, eram stăpână pe situaţie. Este expresia ta, mamă. Aminteşte-ţi ce mi-ai spus: „Acum îl ai la mână, eşti stăpână pe situaţie”. Am crezut că pentru el nu exista nimic mai presus decât banul. Poate că el însuşi a crezut asta, şi totuşi furia, ruşinea sa au fost mai puternice. Căci n-o iubeşte pe femeia care mi l-a luat; mi-a mărturisit-o la plecare şi mi-a aruncat în faţă destule lucruri îngrozitoare, ca să fiu sigură că a spus adevărul. Ea însă nu-l dispreţuia, nu-l înjosea. Ea i s-a dat lui, nu l-a luat. Eu l-am cumpărat.

Repeta ultimele vorbe ca şi cum s-ar fi biciuit. Maică-sa ridica din umeri, dar se bucura de lacrimile ei: „Asta o va linişti”… Şi adăuga:

— Nu-ţi fie frică, scumpa mea, se va întoarce la tine! Foamea alungă lupul din pădure. După ce va fi îndurat multe mizerii…

Eram sigur că asemenea cuvinte întăreau şi mai mult dezgustul Janinei. M-am ridicat, mi-am luat pălăria, nemaiavând răbdare să-mi închei seara împreună cu fiică-mea. I-am spus că am venit cu o maşină închiriată şi că mă

întorc la Calese. Deodată, Janine spuse:

— Ia-mă cu dumneata, bunicule!

Mama ei a întrebat-o dacă e nebună; trebuia să rămână aici; avocaţii au nevoie de ea. Şi apoi, la Calese „se va lăsa pradă durerii.”

în capul scărilor, Genevieve, care mă condusese, m-a dojenit cu asprime pentru că aţâţasem pasiunea Janinei:

— Dacă ar izbuti să scape de acest individ, recunoaşte că n-ar fi mare pagubă. Vom găsi oricând o posibilitate de anulare a căsătoriei şi, cu averea ei, Janine se va căsători, făcând o partidă splendidă. Mai întâi însă trebuie să scape de el. Şi tu, care nu-l puteai suferi pe Phili, te pui acum să-l lauzi în faţa ei. A, nu! Să nu se ducă, mai ales la Calese! Ar veni înapoi într-un hal fără de hal. Aici vom izbuti până la urmă s-o sustragem gândurilor e:...

Numai să nu se prăpădească, mă gândeam; sau să trăiască nefericită, cu o durere mereu vie şi pe care nici scurgerea vremii n-o va alina. Poate că Janine făcea parte din acea categorie de femei pe care un avocat bătrân le cunoaşte foarte bine: acelea la care speranţa e ca o boală de care nu se vindecă şi chiar după douăzeci de ani se mai uită încă la uşă, cu privirea unui animal credincios.

Am intrat înapoi în camera în care Janine rămăsese aşezată şi i-am spus:

— Când vei voi, copila mea... Vei fi întotdeauna bine venită. Y

Prin nimic nu m-a lăsat să înţeleg că m-ar fi auzit. Genevieve s-a întors şi m-a întrebat cu un aer bănuitor: „Ce-i spui!” Mai târziu am aflat de acuzaţia că „aş fi răscoiit-o” în acele câteva secunde pe Janine şi că m-aş fi distrat „vârându-i fel de fel de idei în cap”. Iar eu, când coboram scara, mi-am reamintit cuvintele pe care mi le-a strigat: „Ia-mă cu dumneata...” Mă rugase s-o iau cu mine. Din instinct rostisem despre Phili vorbele pe care simţea nevoia să le audă. Eram primul „poate, care n-o jignise.

Treceam prin acest Bordeaux luminat, într-o zi de lucru trotuarele de pe Calea Intendenţei, umede de ceaţă,

luceau. Gălăgia amiezii acoperea zgomotul tramvaielor. Mireasma copilăriei dispăruse; aş fi regăsit-o în cartierele acelea mai puţin luminate din strada Dufour-Dubergier şi Grosse Cloche. Acolo, poate vreo bătrânieă, în colţul unei străzi întunecoase, mai strângea încă la pieptul ei o oală fumegândă, 'plină de castane fierte cu miros de anason. Nu, nu eram trist.

Cineva mă auzise, mă înţelesese. Ne-am regăsit: am izbândit. Dar cu Genevieve nu reuşisem: prostia ei, fără margini, mă depăşea. Te poţi apropia cu uşurinţă de sufletul unui om trecând peste nelegiuirile sau viciile lui cele mai condamnabile, dar vulgaritatea e de netrecut. Atâta pagubă! Mă voi resemna; nu se poate sfărâma într-o clipă ce s-a cimentat de veacuri. Aş fi foarte fericit dacă aş reuşi să-mi apropii măcar un suflet înainte de-a muri.

Am dormit la hotel şi nu m-am înapoiat la Calese decât a doua zi dimineaţa. Câteva zile după aceea, Alfred a venit să mă vadă şi am aflat de la el că vizita mea a avut consecinţe fatale. Janine îi scrisese lui Phili o scrisoare nebunească, în care îşi lua asupra ei toată vina, acuzându-se, cerându-i iertare. „Aşa-s femeile, fac numai prostii"… Grăsunul nu îndrăznea să-mi spună, dar precis că se gândea: „Face aceleaşi nerozii ca bunică-sâ…"

Alfred mi-a dat a înţelege că procesul era pierdut dinainte şi că Genevieve mă socotea răspunzător: dinadins i-am sucit capul lui Janine. L-am întrebat zâmbind pe ginerele meu ce motive m-ar fi împins la asta. El mi-a răspuns, precizând totodată că nu împărtăşea de loc părerea soţiei sale, că mă purtasem aşa din bătaie de joc, din răzbunare, poate din „pură răutate".

Copiii nu mai veneau pe la mine. O scrisoare a lui Genevieve m-a înştiinţat, două săptămâni mai târziu, că au fost nevoiţi s-o interneze pe Janine într-un sanatoriu. Bineînţeles, nu era vorba de nebunie. Şi-au pus mari speranţe în acest tratament prin singurătate.

Şi eu, de asemenea, rămăsesem singur, dar nu sufeream. Niciodată inima nu-mi lăsase un răgaz atât de îndelungat.

În timpul acelor două săptămâni, şi mult timp după aceea, o toamnă însorită a zăbovit asupra pământului. Nu cădea încă nicio frunză, trandafirii îmboboceau iar. Ar fi trebuit să sufăr, deoarece copiii mei, din nou, se îndepărtau de mine. Hubert nu se mai arăta decât pentru discuţii de afaceri. Era rece, băţos. Se purta politicos, dar era bănuitor. Influenţa pe care copiii mă acuzau că o avusesem asupra janinei m-a făcut să pierd terenul pe care-l câştigasem. Redevenisem, în ochii lor, duşmanul, perfidul bătrân, în stare de orice. În sfârşit, singura care poate m-ar fi înţeles era închisă şi despărţită de cei vii. Şi totuşi mă simţeam cufundat într-o linişte profundă. Lipsit de toate, singuratic, în aşteptarea unei morţi îngrozitoare, rămâneam calm, atent, cu mintea trează. Gândul c-am dus o viaţă jalnică nu mă dobora. Nu simţeam povara anilor pustii... ca şi cum n-aş fi fost un moşneag grav bolnav, ca şi cum aş mai fi avut în faţa mea o viaţă întreagă, ca şi cum pacea sufletească ce mă stăpânea ar fi fost reprezentată de cineva.

XX

De o lună de când a fugit din sanatoriu şi am primit-o la mine, Janine nu s-a vindecat încă. Crede că a fost victima unui complot; afirmă că a fost închisă pentru că refuza să-l dea în judecată pe Phili şi să ceară divorţul şi anularea căsătoriei religioase. Ceilalţi îşi închipuie că eu îi bag asemenea idei în cap şi o ataţ împotriva lor, în timp ce, în decursul nesfârşitelor zile de la Calese, lupt pas cu pas împotriva iluziilor şi nălucirilor ei. Afară ploaia amestecă frunzele cu noroiul, putrezindu-le. Se aud paşi grei strivind pietrişul din curte; trece un om având capul acoperit cu un sac. Grădina e atât de despuiată încât nimic nu mai poate ascunde nimicnicia a ceea ce, aici, e destinat desfătării: trunchiurile goale ale carpenilor, boschetele firave ce tremură de frig în ploaia fără de sfârşit. Seara, din cauza umezelii pătrunzătoare a camerelor, ne piere curajul de-a pleca din salon de lângă jeratic. Bate miezul nopţii şi nu ne putem hotărî să urcăm; cărbunii aprinşi, adunaţi cu

răbdare, se prefac în cenuşă şi, tot aşa, trebuie s-o încep de la capăt, iar şi iar, s-o conving, mititica de ea, că părinţii, fratele, unchiul ei nu-i vor niciun rău. Îi abat gândul, cât mi-e cu putinţă, de la sanatoriu. Şi iarăşi ajungem la Phili: „Nu-ţi poţi închipui ce bărbat era... Nu poţi şti ce fiinţă...” Aceleaşi cuvinte vestesc fie un rechizitoriu, fie un elogiu, şi numai tonul îmi dă posibilitatea să presimt dacă-l va ridica în slăvi sau dacă-l va acoperi cu noroi. Dar, fie că-l preaslăveşte, fie că-l ponegreşte, faptele pe care le citează îmi par nesemnificative. Iubirea dăruie acestei biete femei, atât de lipsită de imaginaţie, o putere uimitoare de deformare, de amplificare. L-am cunoscut pe Phili al tău – una din acele nulităţi cărora tinereţea trecătoare le dă pentru o clipă o anume strălucire. Acestui copil răsfăţat, alintat, scutit de orice griji, îi atribui intenţii delicate sau nelegiuite, perfidii premeditate; el n-are însă decât reflexe.

Voi n-aţi înţeles că avea nevoie, ca aerul pe care-l respira, de sentimentul că el e cel mai tare. Nu trebuia să-l faceţi să simtă că-l ţineţi în frâu. „Ţinerea în frâu” nu dresează specia aceasta de câini: ei o iau la fugă spre orice alt blid de mâncare, servit chiar şi pe pământ.

Nici pe departe, nefericita nu-l cunoaşte pe Phili al ei. Ce reprezintă el oare pentru ea, afară de neliniştea ce i-o da prezenţa sa, îmbrăţişările respinse, gelozia. Do-t fi ni*rdut? Oarbă, fără miros, fără simţuri, aleargă şi e înnebunită după această fiinţă* fără să-şi poată da seama ceea ce înseamnă într-adevăr obiectul goanei ei... Există oare părinţi orbi? Janine e nepoata mea, dar dacă ar fi fata mea, n-aş vedea-o totuşi altfel decât aşa cum e: o fiinţă fără norocul de-a primi ceva de la un altul. Femeia asta cu trăsături regulate, îndesată, greoaie, vorbind ca o proastă, e blestemată ea nimeni să nu-şi oprească asupra ei privirea, ca nimeni să nu-şi oprească asupra ei gândul. De-a lungul acestor nopţi mi se pare totuşi frumoasă, de-o frumuseţe străină ei înşişi, din cauza disperării. Oare nu există vreun bărbat pe care să-l atragă această vâlvătaie? Nenorocita însă se mistuie în beznă şi pustiu, fără alt martor decât un moşneag...

Cu toate că în timpul nopţilor de îndelungată veghe mi-a fost milă de ea, nu mă puteam opri să-l compar pe Phili – un băiat asemănător altor milioane de băieţi, aşa cum fluturele alb obişnuit seamănă cu toţi fluturii albi – cu pasiunea pe care numai el avusese puterea s-o dezlănţuie în soţia sa, încât, pentru ea, lumea vizibilă şi invizibilă nu mai exista: nimic nu mai dăinuia, în ochii Janinei, în afară de-un mascul puţin cam trecut, punând alcoolul mai presus de orice, înclinat să considere dragostea ca o muncă, o datorie, o oboseală… Ce1' mizerie…

De-abia se mai uita la fetiţa ei care se strecura în cameră, către asfinţit. Îi săruta la întâmplare şuviţele de păr. Nu se poate spune că micuţa n-ar fi avut nicio putere asupra mamei sale: doar din cauza ei Janine a avut tăria să nu plece în căutarea lui Phili (căci era o femeie în stare să-l hărţuiască, să-l înfrunte, să-i facă scene în public). Nu, eu singur n-aş fi fost în stare s-o opresc, rămânea pentru copil, dar copilul n-o putea consola. În braţele mele, pe genunchii mei se refugia fetiţa, seara, în aşteptarea mesei. În părul ei regăseam mirosul de păsărică, de cuib, care îmi amintea de Mărie. Închideam ochii, cu buzele lipite de căpşorul ei „mă stăpâneam să nu strâng prea tare trupu-i mititel, şi în sufletul meu se trezea amintirea fetiţei pe care-o pierdusem. În acelaşi timp, credeam că-l îmbrăţişez pe Luc. După ce se juca prea mult, trupul ei avea mirosul sărat al obrajilor lui Luc, când adormea la masă, după atâta zbenguială… Nu mai aştepta desertul, îşi culca pe masă, în faţa tuturor, faţa lui istovită, adormită… La asta visam, iar Janine se învârtea prin cameră, umbla, umbla, şi nu se mai putea elibera de dragostea ei.

tini amintesc de o seară în care m-a întrebat: „Ce-ar trebui să fac ca să nu mai sufăr? Crezi că-mi va trece?" Era o noapte geroasă; am văzut-o deschizând fereastra,. Împingând obloanele; fruntea, pieptul, erau scăldate de lumina îngheţată a lunii. Am tras-o înapoi lângă foc; eu, care ştiu atât de puţin să mă arăt tandru, m-am aşezat stângaci lângă ea „i-am cuprins umerii cu braţul. Am

întrebat-o dacă nu mai are niciun sprijin: „Mai crezi?" A repetat cu gândul aiurea: „Dacă iraai cred?”, ca şi cum n-ar fi înţeles.. „D.i, i-am spus. Dumnezeu..." A ridicat spre mine faţa ei aprinsă, m-a cercetat bănuitoare şi mi-a spus, în sfârşit, că nu vede legătura... Şi deoarece insistam:

— Bineînţeles, sunt credincioasă, îmi îndeplinesc datoriile religioase. De ce mă întrebi? îţi baţi joc de mine?

— Crezi, am continuat, că Phili merită ceea ce îi dărui tu?

M-a privit cu acea expresie posacă şi enervată a Genevievei, când nu înţelege ce i se spune, când nu ştie ce să răspundă, când î. I e frică să nu cadă într-o cursă. În sfârşit, a îndrăznit: „N-aveau nicio legă-

*

tură una cu alta... nu-i plăcea să amestece religia cu asemenea probleme. Era evlavioasă, dar tocmai de aceea nu putea suferi comparaţiile acestea nesănătoase. Îşi îndeplinea toate obligaţiile religioase". Vorbea cu acelaşi ton cu care mi-ar fi spus că-şi plătea impozitele. Urâsem de moarte, toată viaţa mea, tocmai aceasta: caricatura grosolană, această falsificare sordidă a vieţii creştineşti, pe care mă prefăcusem că o iau drept o reprezentare autentică, pentru a avea dreptul s-o urăsc. Trebuie să ai îndrăzneala să priveşti în faţă ceea ce urăşti. Dar eu, îmi spuneam, dar eu... Nu ştiam oare că mă înşelam pe mine însumi încă de-atunci, din noaptea aceea, de la sfârşitul veacului trecut, pe terasa din Calese, când preotul Ardouin îmi spusese: „Sunteţi foarte bun...”? Mai târziu, mi-am astupat urechile pentru a nu auzi cuvintele Măriei în agonie. La căpătâiul ei, totuşi, mi s-a dezvăluit... secretul morţii şi al vieţii... O fetiţă, prin moartea ei, ispăşea păcatele mele... Am vrut să uit. Mereu am încercat să fug, să arunc această cheie, dar întotdeauna o mână misterioasă mi-o dădea înapoi, întotdeauna, la fiecare răscruce a vieţii mele (privirea lui Luc după liturghie,. În dimineţile acelea de duminică, la primul cântec al greierului... Şi chiar în primăvara aceasta, în noaptea grindinii...)

Aşa îmi fugeau gândurile în seara aceea. Îmi amintesc că

m-am sculat, mi-am împins fotoliul cu atâta putere încât Janine a tresărit. Liniştea din Calese, la acea oră târzie, tăcerea aceea grea, aproape solidă, amorţea, îi înăbuşea durerea. Lăsa focul să se stingă şi, pe măsură ce se făcea mai frig în cameră, îşi trăgea scaunul către vatră, picioarele ei atingeau aproape cenuşa. Îşi pleca mâinile şi fruntea spre ultimele pâlpâiri ale focului. Lampa de pe cămin o lumina pe femeia aceea greoaie, ghemuită, iar eu rătăceam primprejur, în penumbra încărcată de miahon şi palisandru. Mă învârteam neputincios în jurul acestui bloc omenesc, în jurul acestei fiinţe atât de istovite. „Copila mea…” Nu găseam cuvântul pe care-l căutam. Ceea ce mă înăbuşă în seara asta, când scriu aceste rânduri, ceea ce îmi străpunge inima de parcă s-ar rupe chiar acum, această dragoste căreia îi cunosc, în sfârşit, numele ador…

Calese, 10 decembrie 193. „

Draga mea Genevieve „săptămâna asta voi isprăvi clasarea hârtiilor cu care sunt pline aici toate sertarele. Dar e de datoria mea să-ţi transmit, fără întâr-; -. Ziere, acest document bizar. Ştii că tatăl nostru a murit la masa de lucru şi că Amelie l-a găsit, în dimineaţa zilei de 24 noiembrie, cu capul căzut peste un caiet deschis: chiar acela pe care ţi-l trimit în plic recomandat.

Sunt convins că vei întâmpina aceleaşi dificultăţi pe care le-am în tî mp mai şi eu, pentru a-l descifra… din fericire scrisul e indescifrabil pentru servitori, îndemnat de-un sentiment de delicateţe, hotărâsem mai întâi să te cruţ de lectura aceasta: tata se exprimă cu privire la tine în nişte termeni într-adevăr deosebit de jignitori. Dar aveam oare dreptul să nu-ţi aduc la cunoştinţă im document ce-ţi aparţine L’ (tot atât cât şi mie? Cunoşti scrupulele mele pentru tot ceea ce are vreo legătură, mai apropiată sau mai depărtată, cu moştenirea părinţilor noştri. Deci m-am răzgândit.

De altfel, care dintre noi nu e făcut de ocară în aceste pagini veninoase? Ele nu ne destăinuiesc ceva,

i vai, care să nu-l fi ştiut de mult. Dispreţul pe care-l

inspiram tatălui meu mi-a otrăvit adolescenţa. M-am îndoit de mine vreme îndelungată, m-am închis în mine însumi sub privirea aceasta necruţătoare, au trebuit să treacă mulţi ani pentru ca să am, în sfârşit, conştiinţa valorii mele.

L-am iertat şi pot spune că, mai ales datoria fiului faţă de tată, m-a împins să-ţi (transmit acest document. Căci oricum l-ai judeca, nu se poate nega că personalitatea tatii îţi va apare, în ciuda tuturor sentimentelor îngrozitoare pe care le dezvăluie, nu îndrăznesc să spun mai nobilă, dar, în sfârşit, mai umană (mă gândesc în special la dragostea lui pentru sora noastră Mărie, pentru micul Luc, despre care vei găsi aici unele mărturii emoţionante). Aoum' îmi explic mai bine durerea pe care a manifestat-o în faţa sicriului mamei şi faţă de care am rămas încremeniţi. Tu credeai că joacă şi puţin teatru. Dacă aceste pagini n-ar folosi la altceva decât ca să-ţi dezvăluie că omul acesta necruţător şi orgolios până la nebunie mai avea şi suflet, şi încă ar merita să le suporţi lectura, de altfel atât de penibilă pentru tine, draga mea Genevieve.

Ceea ce datorez acestei spovedanii şi folosul pe care-l vei avea şi tu însăţi e împăcarea conştiinţei noastre. Sunt din naştere scrupulos. Chiar dacă aş avea o mie de motive care să ană facă să cred că am dreptate, un fleac e de ajuns ca să mă tulbure. Ah, corectitudinea morală la un asemenea nivel de exigenţă nu-mi face viaţa uşoară! Urmărit de ura unui tată, n-am schiţat niciun gest de apărare, chiar cel mai legitim, fără a simţi nelinişte, dacă nu remuşcare. Dacă n-aş fi fost cap de familie, răspunzător de onoarea numelui şi averii copiilor noştri, aş fi preferat să renunţ da luptă decât să sufăr asemenea sfâşieri şi frământări sufleteşti, la care ai fost martoră nu o dată.

Mulţumesc lui Dumnezeu, care a vrut ca rândurile acestea ale tatălui nostru să mă justifice. Şi în primul rând, ele confirmă tot ceea ce noi ştiam asupra combinaţiilor inventate de el pentru a ne frustra de moştenire. N-am putut citi, fără să-mi fie ruşine, paginile în care descrie

procedeele pe care le imaginase pentru a-i avea în mână, în acelaşi timp, pe notarul Bourru şi pe numitul Robert. Să dăm uitării scenele acestea ruşinoase. Rezultă că datoria mea era de a zădărnici, cu orice preţ, planurile astea ticăloase. Am făcut-o şi cu un succes de care nu mă ruşinez. Să nu te îndoieşti, draga mea soră, mie îmi datorezi averea ta. Nenorocitul, de-a lungul întregii spovedanii, se străduieşte să se convingă pe sine însuşi că ura pe care-o nutrea faţă de noi s-a risipit dintr-o dată; se făleşte cu o subită nepăsare faţă de bunurile acestei lumi (mărturisesc că nu mi-am putut stăpâni râsul citind aceste rânduri). Dar reţine, te rog, momentul întorsăturii: ea se petrece hi clipa în care vicleşugurile lui au fost zădărnicite şi când fiul lui natural ne-a trădat secretul. Nu era uşor să faci să dispară o asemenea avere, un plan de bătaie ce-a necesitat ani de zile ca să fie pus la punct nu poate fi înlocuit în câteva zile. Adevărul e că bietul om îşi simţea sfârşitul apropiat şi nu mai avea nici timpul, nici mijloacele să ne dezmoştenească prin altă metodă decât aceea pe care-o născocise şi pe care providenţa ne-a ajutat s-o descoperim.

Acest avocat n-a vrut să-şi piardă procesul, nici faţă de sine însuşi, nici faţă de noi; a fost atât de şiret – pe jumătate inconştient, sunt de acord – ca să-şi transforme înfrângerea într-o victorie morală; a făcut pe dezinteresatul, pe nepăsătorul… Dar!… *

Ce-ar fi putut face altceva? Nu, aici nu mă mai las păcălit şi cred că şi tu, cu bunul-simţ pe care-l ai, îţi vei da seama că nu e cazul să exagerăm nici ru admiraţia şi nici cu recunoştinţa.

Există însă un alt punct în care spovedania aceasta împacă pe deplin conştiinţa mea, un punct asupra căruia m-am judecat cu mai multă severitate şi fără a fi izbutit mult timp, o mărturisesc, să liniştesc această conştiinţă susceptibilă. Mă refer la încercările, de altminteri zadarnice, de a-l supune pe tata la un examen psihiatric. Trebuie să mărturisesc că soţia mea a făcut destul pentru a mă tulbura

în această privinţă. Ştii că n-am avut obiceiul să acord prea mare importanţă părerilor ei: e fiinţa cea mai nechibzuită din lume. Dar în această problemă îmi împuia capul zi şi noapte cu argumente dintre care, mărturisesc, unele mă cam mişcau. Izbutise în cele din urmă să mă convingă ca acest mare avocat, că acest financiar şiret, că acest psiholog profund era echilibrul însuşi... Desigur, e uşor să demonstrezi că sunt de condamnat copiii care se zbat să-l închidă pe tatăl lor pentru a nu pierde moştenirea... Vezi că nu mi-e frică de cuvinte... Multe nopţi n-am dormit. Dumnezeu mi-e martor.

Ei bine, draga mea Genevieve, caietul acesta, mai ales în ultimele pagini, aduce cu prisosinţă dovada delirului care-l cuprindea din când în când pe bietul om. Cazul său mi se pare chiar destul de interesant pentru ca mărturisirea asta să fie supusă unui psihiatru; dar consider că prima mea datorie e să nu divulg nimănui pagini atât de compromiţătoare pentru copiii noştri. Şi te avertizez chiar acum că după părerea mea, ar trebui să le arzi, imediat după ce le vei fi citit. Nu trebuie să riscăm ca vreun străin să-şi arunce privirea asupra lor.

O ştii prea bine, draga mea Genevieve, dacă întotdeauna am păstrat în cel mai strict secret tot ceea ce privea familia noastră, dacă mi-am luat măsurile de precauţie pentru ea în afară să nu răzbată nimic despre grijile noastre privitoare la starea psihică a celui care, totuşi, era capul familiei, anumite elemente străine de familie n-au manifestat aceeaşi discreţie şi nici aceeaşi prudenţă, iar ticălosul tău de ginere, în special, a istorisit pe această temă poveştile cele mai compromiţătoare. O plătim scump acum: nu vei afla nimic nou dacă-ţi voi spune că în oraş multă lume face o apropiere între neurastenia Janinei şi ciudăţeniile puse pe seama tatii, din cauza pălăvrăgelilor lui Phili.

Deci, distruge caietul, nu vorbi nimănui despre el; şi nici între noi să nu mai pomenim niciodată despre el. Nu afirm că n-ar fi păcat. Există în el indicaţii psihologice şi chiar impresii asupra naturii care dovedesc, la acest orator, un

real talent de scriitor. Un motiv în plus pentru a-î distruge. Îţi închipui ce-ar fi dacă. Unul dintre copii l-ar publica mai târziu? Ar fi tare neplăcut!

între noi, însă, putem spune lucrurilor pe nume, şi o dată încheiată lectura caietului, seminebunia tatălui nostru nu mai' poate fi pusă la îndoială. Îmi explic acum o vorbă a fiicei tale, pe care o luasem drept o toană de bolnavă: „Bunicul e singurul om religios pe care l-am întâlnit vreodată*1. Biata de ea,

i se lăsase păcălită de năzuinţele vagi, de visările acestui ipohondru. Duşmanul alor săi, urât de toţi, fără prieteni, nefericit în dragoste, după cum vei vedea (există şi amănunte hazlii), într-atât de gelos pe soţia sa încât nu i-a iertat niciodată un flirt oarecare din tinereţe, a dorit oare, spre sfârşitul vieţii, mângâierea prin rugăciune? Nu cred: ceea ce sare în ochi din aceste rânduri e dezechilibrul psihic cel mai caracteristic: mania persecuţiei, delir de formă religioasă. Nu există oare, mă vei întreba, nicio urmă de adevărat creştinism în cazul lui? Nu: un om atât de cunoscător ca mine în problemele acestea ştie cum să le aprecieze. Acest fals misticism, o mărturisesc, îmi provoacă un dezgust de neînvins.

Poate că reacţiile unei femei vor fi diferite? Dacă religiozitatea aceasta te-ar impresiona, aminteşte-ţi că tata, surprinzător de înzestrat pentru ură, n-a iubit niciodată ceva decât împotriva cuiva. Dezvăluirea năzuinţelor sale religioase e o critică directă sau ocolită a principiilor pe care mama ni le-a întipărit în minte din copilărie. Nu cade într-un misticism nebulos decât pentru a împroşca şi mai bine cu noroi religia raţională, moderată, care a fost totdeauna la loc de cinste în familia noastră. Adevărul e echilibrul... Dar mă opresc în faţa unor consideraţii pe care le-ai urmări cu anevoie. Ţi-am spus destule: răsfoieşte documentul însuşi. Sunt nerăbdător să-ţi aflu impresia.

îmi rămâne prea puţin loc pentru a răspunde întrebărilor importante pe care mi le pui. Draga mea Genevieve, cu criza prin care trecem acum, problema pe care trebuie s-o

rezolvăm este îngrijorătoare: dacă păstrăm în casa de bani teancurile de bancnote, va trebui să trăim din capitalul nostru, ceea ce este o nenorocire. Dacă, dimpotrivă, dăm dispoziţii de cumpărare la Bursă, cupoanele încasate nu ne vor consola de scăderea neîntreruptă a valorilor. Pentru că, oricum, suntem condamnaţi la pierdere, e mai înţelept să păstrăm hârtiile emise de Banca Franţei; francul nu valorează decât câţiva gologani, dar e garantat de-o rezervă uriaşă în aur. Asupra acestui punct tata văzuse limpede şi trebuie să-i urmăm exemplul. Există o ispită, draga mea Genevieve, împotriva căreia trebuie să lupţi din toate puterile: este ispita plasamentului cu orice preţ, atât de înrădăcinată la publicul francez. Va trebui, bineînţeles, să trăim cu cea mai strictă economie. Mă vei găsi întotdeauna, oricând vei avea nevoie de un sfat. Cu toată nenorocirea vremurilor de acum, se pot ivi totuşi ocazii de la o zi la alta: urmăresc îndeaproape, acum, un Kina şi o băutură spirtoasă cu anason: iată un gen de afaceri care nu va suferi de pe urma crizei. După părerea mea, în această direcţie trebuie să ne îndreptăm atenţia cu îndrăzneală dar şi cu prudenţă.

Mă bucur de ştirile mai bune pe care ini le dai despre Janine. Excesul ei de evlavie nu trebuie să te neliniştească, deocamdată. Esenţialul e să nu se mai gândească la Phili. Cât priveşte restul, se va echilibra de la sine: aparţine unei familii care a ştiut întotdeauna să nu abuzeze de ceea ce este ispititor.

Pe marţi, draga mea Genevieve.

Fratele tău devotat, Hubert

Janine către Hubert.

Dragă unchiule, îţi cer să fii arbitru între mama şi mine. Ea refuză să-mi încredinţeze „furnalul” bunicului; după dânsa, veneraţia mea pentru el nu va rezista unei astfel de lecturi. Dacă ţine atât de mult să nu pătez o amintire scumpă, de ce-mi repetă în fiecare zi: „Nici nu-ţi poţi închipui ce urât vorbeşte despre tine! Nici fizicul tău nu e cruţat.? Mu mir şi mai mult de graba cu care mi-a dat că

citesc scrisoarea ta necruţătoare, în care ai comentat acat „jurnal\"...

Nemaiavând încotro, mi-a spus că mi l-ar da, dacă ai fi de acord, şi că se lasă în seama hotărâni tale. Fac deci apel la simţul tău de dreptate.

Permite-mi să înlătur mai întâi prima obiecţie ce mă priveşte personal: oricât de necruţător s-ar fi putut arăta bunicul cu privire la mine, în acest document sunt încredinţată că nu mă judecă mai aspru decât mă judec eu însămi. Mai cu seamă sunt sigură că severitatea lui cruţă pe nenorocita care a trăit la Calese o toamnă întreagă alături de el, până la moartea lui.

Unchiule, lartă-mă că te contrazic asupra unui punct esenţial: sunt singurul martor a aceea ce deveniseră sentimentele bunicului în timpul ultimelor două săptămâni ale vieţii sale. Fu demaşti religiozitatea lui vagă şi nesănătoasă; şi eu susţin sus şi tare că a avut trei întrevederi (una la sfârşitul lui octombrie şi două în noiembrie) cu parohul din Calese, a cărui mărturie, nu ştiu de ce, nu vreţi s-o luaţi în considerare. După spusele mamei, jurnalul în care îşi nota până şi cele mai mici întâmplări ale vieţii sale nu relatează nimic despre aceste întâlniri, ceva ce – zice ea – cu siguranţă că ar fi făcut-o, dacă întâlnirile ar fi însemnat un moment de răscruce în viaţa lui... Insă, mai spune mama, jurnalul e întrerupt la mijlocul unui cuvânt: e neîndoielnic că moartea l-a surprins pe tatăl vostru în clipa când avea de gând să-şi povestească spovedania. Degeaba pretindeţi că, dacă ar fi fost iertat de păcate, s-ar fi împărtâşit. Eu ştiu ce mi-a repetat, cu două zile înainte de-a muri: obsedat de nevrednicia sa, sărmanul de el se hotărâse să aştepte Crăciunul. De ce nu mă credeţi? De ce mă luaţi drept o halucinată f Da, cu două zile înainte de-a muri, miercuri, îl aud parcă şi-acum, în salonul din Calese, vorbindu-mi despre Crăciunul acesta atât de aşteptat, cu un glas plin de nelinişte sau poate chiar schimbat...

N-ai grijă unchiule, nu pretind că e un sfânt. Va cred că a

fost un om îngrozitor şi câte odată chiar fioros. Nu e mai puţin adevărat însă că o clarviziune admirabilă l-a călăuzit în ultimele sale zile, şi atunci el, numai el mi-a luat capul în mâini, silindu-mă să-mi întorc privirea...

'Nu crezi că tatăl vostru ar fi fost un alt om dacă şi noi ne-am fi purtat altfel? Nu mă acuza că arunc. Cu piatra: îţi cunosc calităţile, ştiu că bunicul s-a purtat cumplit de nedrept faţă de tine şi faţă de mama. Dar nenorocirea noastră a tuturor a fost că ne-a socotit creştini exemplari... Nu protesta, de la moartea lui frecventez unele persoane care, cu toate că pot avea defectele, slăbiciunile lor, se poartă însă conform crezului lor, au harul asupra lor. Dacă ar fi trăit în mijlocul unor asemenea oameni, bunicul n-ar fi descoperit de mult portul, unde a ancorat abia în preajma morţii?

Repet, nu doresc să-mi ponegresc familia în favoarea şefului ei necruţător Nu uit, mai ales, că viaţa exemplară a sărmanei bunici ar fi fost suficientă ca să-i deschidă ochii, dacă, prea mult timp, n-ar fi preferat să-şi aţâţe duşmănia. Dar lasă-mă să-ţi spun de ce, în cele din urmă, îi dau dreptate împotriva noastră: acolo unde ne era averea, acolo ne era şi inima; nu ne gânaeam decât la moştenirea ameninţată; scuzele, desigur, nu ne lipseau, erai un om de afaceri, şi eu o biată femeie... Cu toate acestea, la noi ceilalţi, cu excepţia bunicii, principiile erau rupte de viaţă. Gândurile noastre, dorinţele noastre, faptele noastre nu aveau nicio rădăcină în credinţă, la care aderam numai cu vorba. Din toate puterile ne îndreptam spre bunurile materiale, în timp ce bunicul... Mă vei înţelege oare daca susţin cu tărie că acolo unde era averea sa acolo nu se ujla şi sufletul său? Aş jura că, asupra acestui punct, documentul, a cărui lectură mi-o refuzaţi, aduce o mărturie hotărâtoare.

Sper unchiule, că mă vei înţelege şi-ţi aştept cu încredere răspunsul..

1 Maşină hidraulică formată dintr-o serie de hârdaie

legate fntre ele printr-un lanţ, care se scoboară goale şi urcă pline.

1 Expresie provincială: mlaştină.

1 Feteâe credincioase făceau legământ către Fecioara Maria să se îmbrace tot timpul’ numai în alb până la *o* anumită vârată, în semn de cucernicie.